

UPPSALA UNIVERSITET
Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier
Examensarbete i utbildningsvetenskap
inom allmänt utbildningsområde, 15 poäng

Rapport 2010ht4717

Att finnas eller inte finnas

En läromedelsanalys i svenska som andraspråk och engelska med fokus på bias
och porträttering av minoriteter

Författare:
David Racic, Maja Zdrnja

Handledare:
Johan Wickström

Examinator
Jörgen Mattlar

Abstract

Racic, D. & Zdrnja, M. 2011. To exist or not to exist. A Textbook Analysis of English as a Foreign Language and Swedish as a Second Language Textbooks with Focus on Bias and the Portrayal of Minorities. Department of Education, Uppsala University, Uppsala.

The content of teaching materials considerably affects pupils' attitudes and worldview. This paper is an analysis of textbooks used in 7th through 9th grade of the Swedish School system in Swedish as a Second Language (SSL) and English as a Foreign Language (EFL). The purpose of this paper is to look at which minority groups, the five official national minorities as well as other minorities, are included and portrayed in the textbook series *Tre gånger svenska* and *Wings Mini* as well as to see if there is any bias in their portrayal. The seven types of bias investigated; invisibility, stereotyping and generalizations, unreality, imbalance and selectivity, fragmentation and isolation, linguistic bias and cosmetic bias are an adaptation of the framework to detect bias in curriculum materials presented by Sadker and Zittleman (2002/2003). An explanation of the term bias is presented and the paper also discusses ethnicity due to the necessity of making groups to be studied.

The study shows that neither of the textbooks examined adhere to the curriculum of the Swedish compulsory school system's demand for objectivity and that the goal that all children should have knowledge about the five national minorities and their cultures, languages, religion and history is not fulfilled by these books. All seven forms of bias are present in both textbook series with stereotyping being the most frequent form in the SSL material. In the EFL material all forms except cosmetic bias and unreality are found throughout the textbooks. The language in the EFL material contributes to a Eurocentric colonial tone and in countries outside of Great Britain minorities are given little space and are portrayed in mainly stereotypically historical contexts and not as present in a modern society.

Although the SSL material frequents many names and pictures of minorities many of them are cosmetic. The concept of ethnocentrism is explicitly brought up to discussion by the same authors/editors who let the language in these textbooks draw up a dichotomy between majority and minority groups which is not present in the EFL material. The need for different perspectives is brought up and colonialism is presented as an invasion with negative effects for the native peoples in countries outside of Sweden.

Both textbook series make the new world economical order almost invisible by generally presenting countries in Asia, Africa and South- and Central America in only a rural perspective focused on poverty. The need for didactic text competency for teachers is discussed and a question is posed on politicians' responsibility to provide financial possibilities for schools to buy new textbooks as the curriculum and the Swedish school system is being changed this year.

English keywords: bias, ethnicity, textbook analysis, minorities, Sweden

Svenska nyckelord: bias, läromedelsanalys, minoriteter, didaktisk textkompetens, etnicitet, svenska som andraspråk, engelska

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING.....	5
1.1 Läroplan	6
1.2 Vetenskaplig utgångspunkt	7
2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING.....	8
3 MATERIAL OCH METOD.....	9
3.1 Material	9
3.2 Metod	9
3.2.1 Minoritetskategorier	10
3.2.1.1 Nationella minoriteter eller <i>native minority</i>	10
3.2.1.2 Övriga minoriteter	10
3.2.2 Namn	11
3.2.3 Kvalitativ analys.....	12
4 TEORI OCH BEGREPP	14
4.1 Etnicitet	14
4.2 Bias.....	15
4.2.1 Bias som analytiskt redskap	17
4.2.2 Vikten av bias som begrepp	20
4.2.3 Bias och läromedelsförfattare.....	21
5 TIDIGARE FORSKNING	22
5.1 Svensk forskning	22
5.2 Kanada – David Racic.....	24
5.3 USA – David Racic	25
6 DELSTUDIE 1, SVENSKA SOM ANDRASPRÅK – Maja Zdrnja.....	27
6.1 Tre gånger svenska - Textbok 1	27
6.1.1 Sammanfattning av resultat	31
6.2 Tre gånger svenska - Textbok 2	32
6.2.1 Sammanfattning av resultat	34
6.3 Tre gånger svenska – Textbok 3	35
6.3.1 Sammanfattning av resultat	39
6.4 Sammanfattande diskussion, delstudie 1.....	41
7 DELSTUDIE 2, ENGELSKA - David Racic.....	45

7.1 Wings Mini 7.....	45
7.1.1 Sammanfattning av resultat	52
7.2 Wings Mini 8.....	53
7.2.1 Sammanfattning av resultat	59
7.3 Wings Mini 9.....	59
7.3.1 Sammanfattning av resultat	65
7.4 Sammanfattande diskussion, delstudie 2.....	65
8 JÄMFÖRELSE AV RESULTAT MELLAN DELSTUDIE 1 OCH DELSTUDIE 2	70
9 SAMMANFATTANDE DISKUSSION	71
10 KÄLLFÖRTECKNING	74

1 INLEDNING

Hur kommer det sig att det i en alltmer globaliserad värld där informationsflödet är enormt, kontaktmöjligheterna ändlösa och resande blivit en del av mångas vardag ändå finns så mycket fördomar? Kanske är en bidragande faktor det mänskliga behovet av att skapa mening i livet samt förenkla sin tillvaro genom att dela in sig själv och sin omgivning i överskådliga kategorier. När man väl har delat upp världen är det lätt att man börjar värdera och ställa grupper och kategorier mot varandra. De saker som liknar en själv eller ens egna beteenden tolkas ofta som mindre farligt eller otäckt från det som är lite annorlunda. I den flod av information som sköljer över oss blir det lätt att man plockar upp och kommer ihåg sådant som stämmer överens med den världssyn och värderingar man redan har. ”Människor mår bra av information som skapar harmoni och konsistens och mindre bra av information som skapar oreda och ruskar om” (Esaiasson, 2007: 39).

Under nästan 500 år har man i Europa sett sig som överlägset och världsledande i jämförelse med andra delar av världen och detta synsätt präglar till viss del än idag tänkandet i den så kallade västvärlden. Risken är att man i en postkolonial globaliserad värld lätt kan hamna på efterkälken om man inte ser att människor världen över har samma kapacitet och intellekt och att hindret ofta är bristen på möjligheter samt ekonomiska och infrastrukturella hinder. Detta är dock på väg att ändras, i Bangalore, Indien, finns redan en enorm högteknologisk industri och med Internets intåg världen över skapas ständigt nya möjligheter. Vi ser även i internationella mätningar att elevers skolresultat i Sverige försämras (Skolverket 2011b). Därför blir det extra viktigt att man kritiskt granskar den information man tar del av och även utmanar sin egen världsbild. Tänk om den inte är den enda rätta? Tänk om något annat sätt att se på sin omgivning och världen är lika befogat som mitt eget? Politiska partier har till exempel olika syn på hur världen är och borde vara. Det har vi även som enskilda individer. När vi låter en världsåskådning dominera, på bekostnad av andra, samt utifrån denna bedömer vår omgivning resulterar detta många gånger i tankehandlingar som värderar de intryck vi får. På engelska kallas detta för *bias* (se 4.2). Det kan ta sig uttryck i generaliseringar, stereotyper eller andra ofta omedvetna tankehandlingar. Men bias är någonting man kan upptäcka, bli medveten om och försöka ändra om man tycker det behövs.

En del av våra livserfarenheter får vi i skolan och det är lätt hänt att elever påverkas av den världssyn som finns i läromedlen. Det blir då extra viktigt att läromedel och undervisning präglas av allsidighet och tolerans, annars är risken stor att fördomar frodas. För oss som skriver det här arbetet är detta något mycket viktigt då det ibland påverkar oss praktiskt i vardagen. Vi har båda efternamn från före detta Jugoslavien och blir ibland behandlade utifrån andra människors föreställningar om detta område istället för som enskilda individer. Om förutfattade meningar baseras på ensidig porträttering av människor från ett visst område eller med ett visst utseende riskerar man att skapa rädsla och onödiga konflikter. Hade man sett att ens granne, grannby, grannland eller folk på andra sidan jorden har mer som förenar än som skiljer oss åt kanske många krig hade kunnat undvikas.

Med bakgrund av detta är syftet i denna uppsats att undersöka hur nationella minoriteter och människor med utseende och namn som dominerar i regioner utanför västvärlden blir porträtterade i två läromedel i engelska och svenska som andraspråk, vilka även är våra undervisningsämnen.

Vår förhoppning är att elever och lärare ska reflektera över sina värderingar och hur man ser på individer som till ytan ser annorlunda ut än en själv eller har namn från andra språk än de skandinaviska och germanska. Vi anser att ju fler perspektiv man får på saker och ting desto mer leder det till ökad förståelse och tolerans. Hur jobbigt det än kan vara att ta till sig information som skapar oreda och ruskar om så är det vår uppfattning att det i längden leder till ökad insikt. Denna förståelse kan i sin tur skapa reda ur oredan, trots att det kanske innebär att vi får modifiera vår egen världssyn eller acceptera att den kanske inte är den enda rätta.

1.1 Läroplan

Vi tar avstamp i läroplanens uttryckliga krav på saklighet och allsidighet:

Skolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. [...] Undervisningen skall vara saklig och allsidig. Alla föräldrar skall med samma förtroende kunna skicka sina barn till skolan förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen (Lpo 94 Saklighet och allsidighet).

Frågan som vi ställer oss är hur porträtteringen av minoriteter ser ut; är den allsidig eller presenteras grupper av människor ensidigt och osakligt? När det gäller våra nationella minoriteter är läroplanen klar med vad som gäller:

Skolan ska ansvara för att varje elev efter genomgången grundskola:

[...]

- har kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia (Lpo 94)
- har fått kunskaper om de nationella minoriteternas (judar, romer, urfolket samerna, sverigefinnar och tornedalingar) kultur, språk, religion och historia (Lgr 11)

Man har till och med förtydligat detta område i den nya kommande läroplanen i och med tilläget av minoritetsbenämningarna. Utöver de officiella minoriteterna har vi även valt att titta på hur porträtteringen ser ut av människor med påbrå från Östeuropa, Asien, mellanöstern och Nordafrika, subsahariska Afrika samt Latinamerika.

Undervisningen i skolan måste alltså förhålla sig till ovanstående dokument vilket kan vara värt att ha i åtanke när man tittar på läromedlen som i dagens Sverige utgör en stor del av undervisningen. Då en del av denna uppsats fokuserar på förekomsten av bias, vilket handlar om att se/presentera världen, sin närmiljö, händelser, personer och företeelser ur just sitt eget perspektiv, synvinkel, åskådning eller världssyn bör man komma ihåg läroplanens uppmaning om saklighet och allsidighet. Det som tas upp i undervisningen skall belysas ur olika perspektiv, enbart ett perspektiv eller åskådning ska inte dominera över någon annan. En ensidig porträttering riskerar annars i extrema fall utmynna i diskriminering och fördomar.

1.2 Vetenskaplig utgångspunkt

Eftersom många forskare poängterar att etnicitet, klass, kön och andra hierarkier är socialt konstruerade och att attityder till dessa är inlärd beteenden (Eckert & McConnell-Ginet, 2003: 9-51) anser vi att det är viktigt att granska det undervisningsmaterial vi använder i skolan idag. Detta speciellt då läromedel sannolikt spelar en central roll i att förmedla de synliga och osynliga värderingar eller bias vi har i vårt samhälle idag. Forskning visar att "[l]äromedel är centrala i den kultur- och värdeförmedling skolan ger" (Mattlar, 2008: 69) och att en del av dess uppgift är att "[...] förmedla allmängiltig faktakunskap såväl som grundläggande kulturella normer och värderingar" (Selander i Eilard 2008: 25). Under senare år utgår man i många fall från att språket inte enbart är ett redskap för att beskriva omvärlden utan att det även hjälper till att forma denna (Esaiasson, 2007: 239; Wickström 2011 i Löfstedt 2011). Därav vikten att titta på vilken *verklighet* läromedlen väljer att förmedla, vilka identiteter som skapas och hur människor beskrivs. Detta blir speciellt viktigt då många

[t]ryckta läromedel kan ses som 'officiella dokument', en genre där texternas innehåll sällan ifrågasätts, utan istället uppmuntrar till *apolitisk common sense-läsning* (Carlson, 2002, s. 92) och konsensus [...] I texterna blandas således kunskap och information med moral och attityder, men i själva skolkontexten framstår de som neutrala och objektiva (Eilard, 2008: 25).

Precis som ovanstående forskare nämner betraktas informationen i läromedel ofta som fakta och utsätts sällan för kritisk granskning av eleverna. Det finns en fara i det om informationen sedan betraktas som sunt förnuft när den i själva verket många gånger är högst ideologisk, en aspekt som Mattlar tar upp i sin studie *Skolbokspropaganda* (2008).

Man bör dock komma ihåg att författare till läromedel styrs av förlag, förmodade inköpare, mottagare och tidigare läromedelstraditioner vilket innebär att det inte nödvändigtvis är författarens egen världsbild som förmedlas även om Palm menar att läroboksförfattarens subjektivitet påverkar (Palm i Wickström 2011). "Det är heller inte givet att textproducenten har en genomtänkt uppfattning i det aktuella ämnet, i synnerhet inte om forskaren ställer en fråga som textens producent aldrig reflekterat över" (Esaiasson, 2007: 250). Det tar dock inte bort det faktum att man bör förhålla sig till läroplan och att diskursen i läromedlen kan förväntas utsättas för kritisk granskning, vilket är denna uppsats syfte. Wickström efterfrågar till och med att det han kallar för didaktisk textkompetens bör utgöra en del av lärarutbildningen, vilket skulle innebära att lärare kritiskt granskar och väljer ut textmaterial innan det oreflekterat används i undervisningen. Detta är viktigt för att genomföra ett synliggörande av stereotyper och felaktigheter i lärobokstexter (Wickström, 2011).

2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Syftet med denna studie är att undersöka och synliggöra förekomsten av bias samt porträtteringen av minoritetsgrupper i en serie läromedel i engelska samt svenska som andraspråk för år 7-9 i grundskolan.

För att kunna göra detta används följande frågeställningar:

1. Finns olika minoritetsgrupper representerade i läromedel och i så fall på vilket sätt porträtteras dessa?
2. Förekommer det någon form av bias och i sådant fall vilken typ dominerar?
3. Hur skiljer sig de undersökta läromedlen i engelska och svenska som andraspråk vad gäller förekomsten av bias och i det fall det finns skillnader hur tar sig dessa uttryck?

3 MATERIAL OCH METOD

3.1 Material

Det textmaterial vi valt att undersöka valdes för att det år 2010 används på skolor i både Sigtuna och Uppsala kommun där författarna till detta arbete jobbat samt för att de enligt förlagen Natur och Kultur och Liber har en stor del av läromedelsmarknaden. Båda läromedlen går fortfarande att köpa på nätet och är utgivna mellan 1999 och 2006 vilket betyder att de bör vara förenliga med Lpo94. Att det blev just läromedel i svenska som andraspråk och engelska beror på att vi som skriver detta examensarbete har respektive ämne som huvudämne i vår lärarutbildning.

Läromedlet i engelska heter *Wings Mini 7-9* och riktar sig till elever i år 7 till år 9 vilka är i behov av långsam takt i språkundervisningen med mål att uppnå betyget godkänd i år 9. *Wings Mini 7*, *Wings Mini 8* och *Wings Mini 9* är en kombination av text- och övningsbok och utgör således ett komplett material för eleven för de tre sista skolåren i grundskolan. Enligt Natur och Kulturs hemsida är Wings serien utformad så att alla moment i kursplanen finns med. Författarna till *Wings Mini* böckerna heter Mary Glover, Richard Glover, Bo Hedberg, Per Malmberg, Anna-Lena Andersson och Ylva Winther.

Läromedlet i svenska som andraspråk heter *Tre gånger svenska – texter i teman* och riktar sig enligt Liber till andraspråksinlärare på mellannivå som är på väg mot avancerad nivå. Det finns tre textböcker varav bok 1 och 2 riktar sig till år 6-9 medan textbok 3 riktar sig till år 9 samt det individuella programmet på gymnasiet. Dessutom finns det en övningsbok till respektive textbok men undersökningsmaterialet i detta arbete är enbart textböckerna då övningsboks innehållet är baserat på textböckerna och har fokus på ord, uttryck och begrepp. Böckerna lägger stort fokus på litteratur och innehållet består av skönlitterära texter och faktatexter. Man bör observera att böckerna är fyllda med dikter, tidningsartiklar samt kortare utdrag ur skönlitterära verk vilka alla har sina egna författare. Det är dock författarna Gunnel Arvidsson, Barbro Klinga, Annika Löthagen, Martin Palm till *Tre gånger svenska* som har gjort urvalet samt skrivit resten av texterna i boken.

3.2 Metod

I detta arbete har vi valt att göra både en kvantitativ och en kvalitativ analys med utgångspunkt i *Metodpraktikan* (Esaiasson, 2007). Den kvantitativa analysen använder vi för att mäta förekomsten av olika minoriteter genom att titta på samtliga bilder och namn i alla läromedel. För att kunna göra detta skapade vi enheter och kategorier och placerade bilderna i ett analyschema. Förhoppningen är att vi med hjälp av ett analyschema ska synliggöra förekomsten av olika minoritetsgrupper. I bästa fall kan det även visa det som har blivit utelämnat eller det som inte finns med. Enheterna i vår studie representerar olika länder som nämns i läroböckerna. Det som skiljer studierna i engelska och svenska som andraspråk är antalet enheter och kategorier. I delstudie 2 finns det flera enheter eftersom flera länder där engelska talas behandlas i läromedlen. Utöver att se om minoriteter överhuvudtaget finns representerade i läromedlen i engelska kan det vara intressant att se hur de finns representerade i de olika länder som finns med i *Wings Mini 7-9*. Vad gäller bilderna i

delstudie 1 ligger inte fokus på olika länder utan bara på förekomsten av minoriteter och hur dessa finns representerade kvantitativt. Tabellerna i denna delstudie är liksom analys-schemat i delstudie 2 till för att grafiskt presentera och lättare åskådliggöra förekomsten av olika minoriteter i bild.

3.2.1 Minoritetskategorier

Själva indelningen i kategorier av människor är mycket känslig då man riskerar att bidra till ett skillnadstänkande om grupper som i olika sammanhang riskerar att bidra till fördomar och förtryck. Risker men denna indelning måste dock i brist på andra uttrycksmedel utgöra en del av detta arbete. Syftet är att synliggöra porträtteringen av minoriteter för att se om denna är allsidig vilket betyder att vi själva måste kategorisera begreppet minoritet. Intentionen med kategoriseringen av människor är att möjliggöra studien om hur människor porträtteras baserat på utseende, namn, perceptionell eller explicit minoritetstillhörighet. Vi ber dig som läsare att under läsningens gång ha i åtanke att människorna i våra kategorier är individer och inte utgör en homogen grupp med gemensamma tillskrivbara beteendeegenskaper.

Det finns två huvudkategorier (med diverse underkategorier) och dessa är 1) Nationellt erkända minoriteter samt urfolk och 2) Övriga minoriteter.

3.2.1.1 Nationella minoriteter eller *native minority*

När det gäller nationella minoriteter finns det redan definitioner att tillgå i form av de officiellt erkända nationella minoriteter som finns dels i Sverige och dels i de länder som förekommer i undersökningsmaterialet där engelska är majoritetsspråk. I delstudie 1 som rör svenska som andraspråk tittar vi på de fem minoriteter som har officiellt erkänd nationell minoritetsstatus i Sverige; judar, romer, urfolket samerna, sverigefinnar och tornedalingar. I delstudie 2 som rör läromedlen i engelska är begreppet nationella minoriteter begränsat och kategorin *Native Minority* innefattar alla urfolk utan någon vidare indelning i underkategorier. I länder som till exempel Australien och USA finns det en stor mångfald av urfolk med olika språk, traditioner och så vidare. Det skulle vara en omöjlig uppgift att i ett så begränsat examensarbete titta på alla olika underkategorier av nationella minoriteter om de överhuvudtaget skulle finnas representerade.

3.2.1.2 Övriga minoriteter

Då vi undersöker hur porträtteringen av människor med påbrå från Asien, Latinamerika, Mellanöstern och Nordafrika, subsahariska Afrika samt Östeuropa ser ut har vi utgått från dessa geografiska regioner för de övriga minoritetskategorierna. Med påbrå menar vi att någon nutida släkting eller tidsmässigt mycket avlägsen förmoder/förfader migrerat från dessa områden samt folk som bor där nu. Då det inte uttryckligen framgår av texten får vi använda vår arbiträra bedömning för kategorisering baserat till stor del på utseende.

Svårigheten och även bristen med försök att kategorisera människor efter utseende är att det i en globaliserad värld, och möjligen även tidigare, är så att människor från till exempel Latinamerika finns i alla olika former och utseenden. Nuförtiden har västeuropéer och bland

andra svenskar alla möjliga sorters hud-, hår- ögonfärg och så vidare, och vi vill poängtera att uppdelningen vi gör inte handlar om nationalitet. Det är heller inte meningen att tillskriva personerna i läromedlen en viss etnicitet då etnicitet är något mycket mer komplicerat än bara utseende (se 4.1). Det vi menar med våra kategorier är att det vid en avlägsen tidpunkt fanns vissa yttre fysiska drag som dominerade i ovannämnda regioner. Baserat på ovanstående geografiska områden har vi för denna studies syfte valt att använda följande benämningar på de övriga minoritetskategorierna:

Påbrå	Geografiskt område
arabiskt	Mellanöstern och Nordafrika (afrikanska länder med gräns till Medelhavet, samt de länder i mellanöstern som tillhör Arabförbundet)
asiatiskt	Asien utom Mellanöstern, även östra Ryssland fram till Uralbergen.
latinamerikanskt	Latinamerika
subsahariskt	Subsahariska Afrika
östeuropeiskt	Östeuropa (de forna Öststaterna inklusive Ryssland fram till Uralbergen).

Överstrykningen av kategorierna är ett sätt att markera beteckningarnas tillkortakommanden då de bland annat inte täcker alla utseenden i respektive område. Det är också ett sätt att ifrågasätta om man överhuvudtaget kan dela in människor och sätta etiketter på dem på detta sätt. Många människor kan ha påbrå från ett eller flera områden beroende på hur många generationer som gått, och går vi tillräckligt långt bak i tiden har vi alla på jorden troligen samma ursprung. Noteras bör att även vi ofrånkomligen skriver ur ett västeuropeiskt perspektiv då dem vi benämner *minoritet* i många fall är majoritet i olika delar av världen. Allt är relativt. Frågan är hur man skapar kategorier där man utgår från utseende utan att riskera att bidra till att skapa skillnader mellan grupper som egentligen inte finns mer än till det yttre, om ens det. Det är inte möjligt att baserat på utseende dra slutsatser om mänskliga beteenden. Därför är det viktigt att se om människor med ett visst utseende omedvetet tillskrivs vissa attribut eller om de porträtteras med en variation av fysiska attribut, färdigheter, kontexter och så vidare.

Då motivet är att försöka se i vilken utsträckning dessa minoriteter finns med i läromedlen blir man tvungen att på något sätt skapa grupperingar att jämföra med. För detta skapade vi en kategori som vi kallade för *icke-minoriteter*. Denna grupp definierades, endast för detta arbetes syfte, som personer med utseende som dominerar i de europeiska länder där germanska språk samt franska talas av majoritetsbefolkningen, samt majoritetsbefolkningen i USA, Kanada, Nya Zeeland och Australien. Vi vill återigen påpeka att utseende inte har med nationalitet att göra och att vi är medvetna om att det i dessa länder inte finns bara en typ av utseende.

3.2.2 Namn

Utöver bilderna har vi även valt att göra en kvantitativ analys av namn som förekommer i läromedlen. En analys av namn skulle kunna utgöra ett helt eget arbete samt kräva stor filologisk och etymologisk kunskap. På grund av både tid, kunskaps- och platsbegränsningar blir därför kategorierna grova. Syftet är inte att lingvistiskt bestämma specifik tillhörighet eller ursprung av namn utan förhoppningen är att försöka synliggöra vilka personer som finns

med i läromedlen. Det kan därför vara intressant att se vilka namn som finns representerade även om gränsdragningarna inte blir helt lingvistiskt korrekta. Vi har valt att skapa en grupp med namn som kommer från språk från kontinenten Afrika, arabiskan, östasiatiska språk, finsk-ugriska och altaiska språk, slaviska språk, amerikanska språk (från urfolk i Amerika) samt austronesiska språk. I de länder som är våra analysenheter bor det flera miljoner människor med namn från ovanstående språkgrupper och det kan vara intressant att se om de även finns representerade i läromedlen som är med och formar vår omvärldsuppfattning. Delstudien i svenska som andraspråk innehåller även namn som i läromedlet uttryckligen kommer från personer med nationell minoritetstillhörighet. I delstudien om svenska som andraspråk ligger fokus i namnstudien på tre delar och tar upp författare, verkliga personer i texterna samt fiktiva personer, detta eftersom böckerna *Tre gånger svenska* är sammansatta av många texter skrivna av andra än läromedelsförfattarna.

Att vi även valt att ta med namn beror dels på att det inte alltid finns bilder till texterna och att namn möjligtvis kan ge en fingervisning om befolkningars språkliga mångfald. Vissa namn är vanligare i vissa delar av världen eller inom vissa minoritetsgrupper. Vi vill dock påpeka att man trots sitt namn bland annat kan ha vilket utseende, ideologi eller trosuppfattning som helst och att namnet inte säger någonting om en person som individ eller går att förknippa med vissa egenskaper.

3.2.3 Kvalitativ analys

Den kvantitativa analysen handlar mest om förekomsten av minoriteter i bild och namn och den säger långt ifrån allt. Om man ska kunna se förekomsten av bias (se 4.2 för definition) och porträttering av minoriteter krävs en mer djupgående analys av läromedlertexter och bilder. ”Innehållet i texten ligger [många gånger] dolt under ytan och kan tas fram genom en intensiv läsning av texten” (Esaiasson, 2007: 237). I *Metodpraktikan* står det att diskursanalys kan vara en kvalitativ metod som går ut på en noggrann genomgång av en diskurs i försök att belysa någon form av maktförhållande. Enligt diskursanalysen är språket ett viktigt verktyg för att forma människors verklighet och det påpekas även att ”Texter och mänskliga uttryck tillskrivs avgörande betydelse för hur människor uppfattar världen. [...] diskursanalysen uppmärksammar [även] aspekter av samhällslivet som annars tas för givna” (Esaiasson, 2007: 239-240). I denna studie tittar vi både på det explicita och på det implicita språkbruket för att se om det möjligen finns en maktdimension.

Vi tar hjälp av Sadker, Sadker och Zittlemans (2002-2003 och i Banks 2004) analytiska redskap i form av sju typer av bias; *osynliggörande, stereotypisering och generalisering, obalans och selektivitet, överklighet, fragmentering och isolering, lingvistisk bias* samt *kosmetisk bias* (Vår översättning, se 4.2.1). Det är vår förhoppning att kunna se om det möjligtvis finns biasaspekter i läromedlen som passerat obemärkta. Ovanstående forskare har under årtionden använt dessa biasdefinitioner till att studera produktion och reproduktion av genus i läromedel på olika utbildningsnivåer och ämnen i USA. Vår förhoppning är att kunna applicera deras verktyg på utseende istället för genus. På samma sätt som de visar på hur dessa bias hjälper till att forma synen på vad som är kvinnligt och manligt hoppas vi att en närmare titt på dessa bias också ska bidra till diskussionen om hur en ensidig porträttering av

människor och egenskaper riskerar att bestämma eller reproducera synen på vad som är svenskt, europeiskt och så vidare.

Vi har valt att analysera texter och bilder i en dekonstruktivistisk anda (Munday, 2001: 170-180; Venuti, 2004: 423-445) för att se vad i läromedlen som kopplas till kategorierna från den kvantitativa analysen. Detta innebär att vi utifrån de minsta delarna (enskilda ord) arbetar oss igenom meningar och hela stycken för att försöka beskriva textens och bildernas porträttering av minoritetskategorierna. Vi ställer oss även ett antal frågor till texterna i förhoppning om att svaren kan hjälpa till att besvara våra frågeställningar. Frågorna är av olika karaktär och går allt ifrån att vara övergripande till mer koncisa:

1. Är tonen i texterna nedlåtande eller nedsättande?
2. Bidrar språkbruket i läromedlen på något sätt till
 - a. Bias eller maktstrukturer/hierarkier?
 - b. Skapandet av dikotomier mellan minoriteter och majoritetssamhälle?
3. Finns personerna från de olika kategorierna med i läromedlet och i så fall är de
 - a. genomgående representerade i den allmänna diskursen eller
 - b. enbart med i speciella avsnitt eller faktarutor?
4. Porträtteras personerna från de olika kategorierna med ett varierat urval av mänskliga färdigheter, attribut och förmågor?
5. Porträtteras personerna från de olika kategorierna som
 - a. En del av samhället de lever i?
 - b. En del av ett modernt samhälle?
 - c. Kapabla att självständigt kunna fatta beslut och lösa sina individuella problem?
6. Finns det en variation av livsstilar, trosuppfattningar, yrkesroller, ansvarsområden och ekonomiska situationer när det gäller personerna från de olika kategorierna?
7. Skildras de nationella minoritetsgrupperna och urfolken som levande och dynamiska delar av samhället och inte enbart som något förgånget?
8. Tas kontroversiella eller komplexa frågor såsom till exempel diskriminering upp?
 - a. I så fall, som en del av nutiden eller bara som något som tillhör dåtiden?
 - b. I så fall, i sin helhet från olika synvinklar eller utan att förklaras mer ingående?
9. Porträtteras minoriteter korrekt utan felaktigheter när det gäller språk, geografiskt ursprung, seder och bruk, trosuppfattningar?
10. Får personerna från de olika kategorierna själva komma till tals när det gäller beskrivningen av dem?
11. I de fall det rör sig om bilder kan man fråga sig om bilden har någon substantiell relevans till texten?
12. Är historiska händelser och grupper av människor presenterade/analyserade från mer än en synvinkel?

Utöver ovanstående mer metodpraktiska tillvägagångssätt är vår förhoppning att vi med teorierna under nästa rubrik skall lyckas visa hur människan generellt har tendens att dela in världen, däribland människor, i olika grupper. Med hjälp av biasdefinitionerna (se 4.2.1) hoppas vi sedan kunna se om det finns skillnader i porträttering och tänkande kring människor med olika namn och utseende.

4 TEORI OCH BEGREPP

4.1 Etnicitet

Det finns många studier som behandlar hur människan delar upp sig själv och andra i sin omgivning (Eilard, 2008; Mattlar, 2008; Wickström, 2008; Hale, 2004), många gånger i försök att konstruera och definiera en egen föreställd grupp. Ofta använder man i samband med detta begreppet etnicitet, vilket fokuserar på skapande och upprätthållandet av grupperingar.

Det verkar ibland som att man använder detta begrepp för att sedan kunna prata om de föreställda *andra*, vilket ibland leder till att människor med ett visst namn eller ursprung tillskrivs vissa egenskaper men inte andra. Tittar man runt lite på uppsatser och doktorsavhandlingar så verkar det ibland som att man säger genus och etnicitet, men att begreppet etnisk används som en ursäkt för att slippa använda rasistiskt likande definitioner trots att det är det etnicitet egentligen blir. Ibland har man i stort sett bytt ut begreppet ras med etnicitet och använder dessa likvärdigt (Motturi,¹ 2007). Det är så accepterat att det inte märks att man egentligen klumpar ihop och generaliserar. Begreppet invandrare används ofta då etnicitet behandlas och trots att det används om en grupp människor så är det inte en etnisk grupp i någon bemärkelse. Problemet är att man inte bara är invandrare, alla invandrare fungerar inte likadant, det finns inget *vi* i invandrare. Invandrarbenämningen tycks även av någon konstig anledning innefatta personer som inte invandrat – det vill säga barn som fötts och vuxit upp i Sverige. Det tycks vara möjligt att i Sverige ärva invandrarskapet från sina föräldrar i och med benämningar som bland annat *andragenerationsinvandrare*.

Vi vill inte bidra till skillnadstänkande på gruppnivå. Visst är människor som individer olika; vi klär oss olika, vi gillar olika sorters mat, har olika intressen och agerar olika i olika situationer. Men frågan är om olikheterna är individuella eller om det finns någon form av homogenitet inom vissa grupper som skiljer sig från ett homogent agerande i andra grupper. Homogena grupper, existerar de över huvud taget? Vi är olika, men kanske alla är lika olika?

I motsats till etnicitet som något av naturen givet ”[råder det] idag närmast forskarkonsensus kring uppfattningen att *etnicitet* är att betrakta som resultat av kulturella eller sociala konstruktioner” (Wickström, 2008: 108). Wickström diskuterar begreppet etnicitet och dess koppling till begrepp som *folk* samt *nation* och poängterar bland annat ”[...] att människors tillhörighet till *folk* inte bygger på essentiellt biologiska eller rasliga egenskaper utan på mer eller mindre medvetet konstruerade också selektivt valda traditioner och föreställningar om gemenskaper” (Wickström, 2008: 108). Till skillnad från Wickströms studie, vilken fokuserar på pedagogiska texter före 1920 talet, tar en annan Uppsalaforskare sig bland annat an hur

¹ ETNOTISM

Filosofen Aleksander Motturi skriver att det begreppsregister (ras, raslära, rasism osv.) som genomsyrat samhällen och folks sinnen genom århundraden inte försvinner i en handvändning. Han menar att skillnadstänkandet är nedlagt i vårt språk och att man substituerat rasbegreppet med ord som *kultur* och *etnicitet* och att dessa många gånger ”[...]uppfattas som någonting statiskt och oföränderligt” (2007: 20). Den senaste tidens besatthet av etnicitet menar han bidrar till att reproducera de gamla tankarna med fokus på skillnader. Rasism har bara bytt skepnad och lever vidare i en ny form: *etnotism*.

svensk och *svenskhet* skapas i moderna läromedel i svenska för invandrare. Mattlar finner i vissa läromedel att "[f]ramställningen av ett etniskt homogent svenskt samhälle innebär inte enbart uteslutning av det främmande utan även en nedtoning av det avvikande, det som kunde visa det svenska samhällets historiska mångfald. [...] Den monokulturella framställningen av samhället anknyter även till den liberala och konservativa synen på mångkultur som utgår ifrån nationella och eurocentriska värden" (Mattlar, 2008: 102).

Vi skulle kortfattat kunna säga att etnicitet är ett kategoriserande av sig själv gentemot andra individer och grupper. Det är en del av den mänskliga naturen att vilja dela upp världen i olika fack eller kategorier för att skapa mening och förenkla tillvaron för sig själv eller som Hale skriver "[...] uncertainty reduction is a fundamental human motivation driving the nearly universal tendency for humans to divide themselves into groups" (Hale, 2004: 464). Etnicitet är alltså i grunden en uppdelning i *vi* och *dom*, i grupper som man själv tycker att man tillhör men samtidigt som man tillåts av andra att vara en del av. Etnicitet, om det inte används som substitut för ras, är alltså något föränderligt, dynamiskt och socialt konstruerat och man kan tillhöra många olika etniciteter i flera olika lager, det vill säga vara medlem av olika grupper samtidigt (Nagel, 1994). Dessa kan ändras över tid, tillhörighet behöver inte vara självvald eller förhandlad inom den egna föreställda gruppen utan påverkas även av andra utomstående betraktare (Nagel, 1994) Etnicitet kan på detta sätt, som Mattlar påpekar, även vara tvingande från majoritetssamhällets sida. "Det kan röra sig om diskriminering med anledning av namn och/eller hudfärg, [...]" (Mattlar, 2008: 42).

Vi tar upp etnicitetsbegreppet här för att påpeka att människan delar upp andra människor och sig själv i grupper. Detta är viktigt att ha som utgångspunkt om man vill studera hur olika grupper beskrivs, det vill säga hur man subtilt, omedvetet eller ibland medvetet definierar sig själv och den föreställda grupp man tycker sig tillhöra. Samtidigt kan beskrivningen av andra, med fokus på det som skiljer istället för det som förenar, göra att man skapar eller förstärker *vi*-känslan i den föreställda egna gruppen. Vi kommer förmodligen aldrig undan den mänskliga tendensen att gruppera sig själv och andra. Vad vi kan göra är dock att uppmärksamma hur porträtteringen av olika grupper ser ut oavsett om det gäller genus, sexualitet, funktionsnedsättning, religion, utseende (hudfärg, klädstil, vikt, osv.) eller ideologi (socialism, liberalism, veganism, etcetera). Skulle dessa eller andra grupper avbildas ur enbart ett perspektiv finns en risk att det skapar grogrund för särbehandling och diskriminering. Därför är det intressant att se om man i läromedlen kan hitta faktorer som riskerar bidra till en bild som fokuserar på skillnader istället för likheter. Ett sätt att göra detta är att undersöka förekomsten av *bias*.

4.2 Bias

Vår uppfattning om världen kommer inte från ingenstans. Ända sen vi är små utsätts vi för en rad intryck och information, värderingar och beteenden, dels i hemmet och dels i de olika institutionerna där vi utbildas och spenderar en stor del av vår tid. Mycket av vår omvärldsbild får vi också genom media. När vi blir större ger vi oss kanske ut i världen och skaffar oss intryck och erfarenheter från det som vi tidigare kanske bara sett genom medias framställning. Allt detta blandas i våra hjärnor och formar oss som individer, som tänker och

agerar på just sitt speciella sätt, utifrån erfarenheter samt all den information vi möter under vår livstid. Detta, ens egna sätt att värdera och reagera på omvärlden och tycka att det är det enda rätta, är vad som kallas för *bias*. Det är som om vi bär glasögon genom vilka vi filtrerar bort en del av det vi ser men släpper igenom annat, vilket sedan leder till hur vi reagerar och agerar olika som individer. Bias tar sig uttryck i vår speciella världssyn på bekostnad av andra alternativa synsätt vilka skulle kunna vara lika giltiga som våra egna. Bias är alltså en tankehandling, en aktiv värdering av omvärlden grundad i just ens personliga världssyn med förutfattade meningar, preferenser, ideologier och så vidare, med allt vad det innebär. Grendstad och Sundback menar att det är ett visst förhållningssätt till världen och att "[a] cultural bias is a social logic by which individuals justify their views and actions and make themselves accountable to others" (Grendstad & Sundback, 2003: 290). Denna sociala logik eller kulturella bias behöver inte vara något konstant utan kan förändras över tid. Därför är det viktigt att speciellt vi som lärare är medvetna om våra egna bias samt de bias som finns i läromedel och hos elever så att vi kan synliggöra och diskutera dessa.

Alla värderar vi det vi ser, som ren överlevnadsinstinkt. Det finns egentligen inget allmängiltigt rätt eller fel i detta. Alla har sin personliga utgångspunkt i livet. Det som skiljer sig från våra personliga bias är att man i läroplanen stipulerat värderingar om alla individers lika värde samt krav på allsidighet som läromedel bör leva upp till. Då räcker det inte med att presentera en världsuppfattning med de bias den har, utan ett mångfacetterat eller flera simultana perspektiv bör eftersträvas. Det är viktigt att påpeka att bias oftast är omedvetet, mycket personligt men påverkat av kulturella artefakter såsom läromedel. Det rådande majoritetstänkandet i ett samhälle bidrar till viss del till det personliga. Det hegemoniska² synsätt som dominerar i ett givet samhälle är dock ständigt under förhandling och kan förkastas eller accepteras av individen för att sedan inkorporeras i ens personliga bias, eller inte. Man skulle kunna säga att just kulturell bias är bias som finns hos en stor del av befolkningen i ett givet samhälle men att alla individer inte nödvändigtvis behöver inkorporera detta bias. Ett exempel på detta är det som ofta kallas för *gender bias*, där lagstiftning stipulerar jämställdhet men att det trots detta råder en *de facto* diskriminering.

Det finns hyllmeter med forskning om synen på manligt och kvinnligt och hur vi skapar dessa uppfattningar. Även om lagen i Sverige sedan länge säger att män och kvinnor är likvärdiga hänger fortfarande gamla uppfattningar och bias om män och kvinnor kvar. Denna ofta osynliga bias som bidrar till lika osynliga maktstrukturer är det som gör att en kvinna i 2010-talets Sverige fortfarande värderas, åtminstone lönemässigt, mindre än en man med samma kvalifikationer. Det är samma bias som gör att kvinnor världen över beskrivs på ett visst sätt, får mindre utrymme i historieböcker, eller att de i fiktiva dialoger i läromedel talar med färre antal ord, initierar färre konversationer eller innehar färre sociala positioner med makt (Sherman 2010; Axelson, Solow, m.fl, 2010). Oftast passerar detta helt obemärkt förbi just för att vårt speciella sätt att se på världen är normalt för oss själva så till den grad att vi inte

² Myntandet av begreppet *hegemoni* tillskrivs ofta den Italienska filosofen Antonio Gramsci (1891-1937).

"Enligt förordet till den svenska upplagan av Gramscis samhällsteoretiska texter upprätthålls samhällsordningen genom att de underordnade ansluter sig till den styrande klassens världsåskådning. Denna världsåskådning blir sunt förnuft, "massornas filosofi" som inkluderar den moral, de traditioner och de levnadsnormer som samhället bygger på" (Coeckelberg i Matltar 2008: 30-31).

reflekterar över att vi behandlar människor olika. Men bias är något man kan upptäcka, bli medveten om och försöka förändra om man tycker det behövs. Många vill dock inte se att de har bias, många förnekar nästan den särbehandling kvinnor utsätts för, kanske för att de inte reflekterar över vad deras världsbild eller bias ger för faktiska effekter.

4.2.1 Bias som analytiskt redskap

Det analysverktyg vi har valt är framtaget av Myra Sadker och David Sadker på 1990-talet (i Banks 2004) och fokuserar på *gender bias* i läromedel. Nedanstående är en beskrivning av sju olika sorters bias som man ofta hittar i läromedel. Dessa bias kan hjälpa till att upptäcka fördomar relaterat till genus så väl som till etnicitet, äldre människor, homosexuella, människor med funktionsnedsättningar, människor med begränsade språkkunskaper, och så vidare. ”In short any group can be inaccurately portrayed through one or more of these seven forms of bias” (Sadker & Sadker, 2004: 145). De sju bias vi har tänkt använda oss av i denna läromedelsanalys är *osynliggörande, stereotypisering och generalisering, obalans och selektivitet, överklighet, fragmentering och isolering, lingvistisk bias* samt *kosmetisk bias* (Vår översättning).

Osynliggörande

Invisibility: What you don't see makes a lasting impression. Textbooks published before the 1960s largely omitted African Americans, Latinos, and Asian Americans, and many of today's textbooks continue to give minimal treatment to women, people with disabilities, and gays and lesbians (Zittleman & Sadker, 2002-2003).

Sadker & Sadker (2004: 145) påpekar att kvinnor i USA har bidragit substantiellt till landets utveckling och ekonomiska tillväxt. Trots detta finns de ofta inte med i amerikanska läroböcker. Denna sorts bias – osynliggörande eller *omission*, utelämnande – är inte specifikt just för historieböcker utan finns även närvarande i andra texter så som läromedel i språk, matematik, NO, SO och så vidare. Studier i USA från 70-talet visar att man kunde läsa 500 sidor i en historiebok innan man fick läsa om en kvinna (Trecker, 1977 enligt Sadker & Sadker, 2004: 145). Historieböcker från 1990-talet fortsätter att bara ge cirka 2-3 % av utrymmet till bidrag som har med kvinnor att göra (Women's Educational Equity Act 1999 enligt Sadker & Sadker, 2004: 145). Detta resulterar i att flickor och pojkar nedvärderar kvinnornas betydelse i skapandet av USA. Som exempel kan ges att när elever får frågan om de kan nämna 20 kvinnor i USA:s historia klarar de inte det. En studie visar att de generellt bara kan nämna färre än fem kvinnor (Sadker & Sadker, 1994b enligt Sadker & Sadker, 2004: 145). En parallell till etnicitet och Sverige kan vara hur de stora grupper med arbetskraftsinvandrare som kom till Sverige under 1960- och 1970-talet osynliggörs i svenska läromedel. Olika invandrades betydelse för samhällsutvecklingen i vårt land har inte figurerat alls eller inte i större utsträckning i några läromedel vi kommit i kontakt med, trots att de idag finns representerade inom alla samhällsskikt i Sverige. En undersökning av läromedel uppger att den betydelse invandringen haft för det svenska samhällets ekonomiska utveckling inte får en tillfredställande belysning (Johnson enligt Mattlar, 2008: 178). Mattlars studie (se 5.1) visar även hur invandrare osynliggörs när det gäller högre studier och högt kvalificerade yrken i läromedel i svenska som andraspråk (Mattlar, 2008: 167).

Stereotypisering och generalisering

Stereotyping: Glib shortcuts. The most familiar form of bias is the stereotype, assigning a rigid set of characteristics to all members of a group, denying individual attributes and differences (Zittleman & Sadker, 2002-2003).

Stereotypisering sker när kvinnor, människor med ett visst utseende eller sexuell läggning blir tillskrivna ett set av värderingar, beteenden och roller medan män, människor med ett annat utseende eller sexuell läggning tillskrivs ett annorlunda set av värderingar, beteenden och roller. Sadker & Sadker (2004: 146) menar att ett exempel på denna bias är när pojkar beskrivs som uppfinningsrika, kreativa, modiga, atletiska, målinriktade, nyfikna och män som de som skapar historien, som uppfinnare och politiska ledare medan flickor och kvinnor oftare porträtteras som beroende, passiva, rädda, sköra, till och med som offer, med en begränsad roll eller inflytande på världen. I en studie av Britton och Lumpkin (1993 enligt Sadker & Sadker, 2004: 146) där de tittade på 5,501 yrken i läromedel var de vanligaste yrkena för angloamerikanska män soldat, bonde, läkare och polis. För män med icke-vit hudfärg var det arbetare, bonde, krigare, indianhövding och jägare. För angloamerikanska kvinnor var de vanligaste karriärerna mamma, lärare, författare och prinsessa. För kvinnor med mörk hudfärg låg mamma och lärare först följt av slav, arbetare, bärare samt artist. Dessa tillskrivningar av egenskaper sker inte bara då det gäller kön utan på samma sätt blir vissa icke-västeuropeiska invandrargrupper och även nationella minoriteter porträtterade som exotiska, hjälplösa, okunniga, lågutbildade, oorganiserade, omoderna och infantila (Mattlar, 2008: 100-167).

Obalans och selektivitet

Imbalance and selectivity: A tale half told. Curriculum sometimes presents one interpretation of an issue, situation, or group of people, simplifying and distorting complex issues by omitting different perspectives (Zittleman & Sadker, 2002-2003).

Enligt Sadker & Sadker upprätthåller läromedel denna sorts bias genom att bara presentera en möjlig tolkning eller synvinkel på en fråga, en situation eller en grupp av människor. Ibland är orsaken till obalans ett försök att förenkla en komplicerad fråga eller ett resultat av att försöka klämma in ett ämne eller fråga i ett begränsat läromedelsutrymme. Andra gånger kan det vara enklast att bara presentera en synvinkel för att undvika kontrovers så att böckerna blir säljbara och inte förolämpar den rådande hegemonin i ett system (Sadker & Sadker, 2004: 147). Att beskriva kolonialismen som folkmord och röveri skulle kanske inte vara gångbart i Europa även om det är just så den upplevs på många ställen i världen av olika minoriteter. I vissa läromedel i skolor med extremt kristna grupper i USA har man till exempel valt bort evolutionsteorin (<http://www.utne.com>). Ett annat exempel på obalans och selektivitet i historieporträtteringen kan vara hur kvinnors kamp för rösträtt beskrivs som att de *fick* rösträtt (vilket även kan vara lingvistisk bias) och på detta sätt snedvrider bilden då rösträtten inte var något männen gav till kvinnorna utan något de själva kämpade för, bara hälften av historien berättas (Zittleman & Sadker, 2002-2003).

Overklighet

Unreality: Rose-colored glasses. Textbooks often gloss over unpleasant facts and controversial events. For example when textbooks dismiss racial discrimination or sexual harassment as remnants of a bygone day, students are being treated to unreality (Zittleman & Sadker, 2002-2003).

”Läromedel världen över delar denna vanliga form av bias kallad överklighet. Med denna teknik slätas kontroversiella ämnen över till förmån för en mer enkel, fördelaktig och/eller mer traditionell syn på historien eller nuvarande händelser” (Sadker & Sadker, 2004: 147, vår översättning). Det kan röra sig om kontroversiella ämnen som diskriminering och fördomar.

I Sverige basunerar man ofta ut hur jämställt samhälle vi har, vilket inte riktigt är en sann bild då kvinnor, människor med invandrarbakgrund eller påbrå, människor med funktionshinder med mera diskrimineras på arbetsmarknaden. Många kan även hitta historieböcker som säger att till exempel Schweiz och Sverige var neutrala länder under andra världskriget när hela sanningen kanske ligger någon annanstans då man i Sverige lät Hitlers trupper passera genom landet och indirekt på detta sätt underlättade nazisternas ockupation av Norge. Poängen är att man inte vågar ta upp dessa obehagligheter till ytan utan väljer den enkla okontroversiella vägen och slätar över det hela. Vissa läromedel ger dock riktiga beskrivningar av dessa nya demografiska verkligheter. ”When difficult issues are papered over, students are denied the information they will need to confront and resolve real social challenges” (Noddings, 1992 i Sadker & Sadker, 2004: 147).

Fragmentering och isolering

Fragmentation and isolation: An interesting sideshow. Many of today’s texts include special inserts or chapters highlighting subtopics [till exempel African American scientists,] “What If He Has Two Mommies?” or “Ten Women Achievers in Science” are examples of fragmentation. Such isolation presents these groups and topics as peripheral, less important than the main narrative (Zittleman & Sadker, 2002-2003).

När man plockar ut diskussioner om kvinnor, människor med påbrå från andra länder, människor med funktionshinder, homosexuella och så vidare samt lägger dessa i speciella avsnitt eller kapitel så menar Sadker & Sadker (2004: 147) att signalen blir att de utgör ett intressant särfall men att deras bidrag inte utgör en del av den allmänna historien, litteraturen eller vetenskapen. Det är detta som kallas fragmentering eller isolering. Det rör sig också om fragmentering när en grupp människor, eller medlemmar av en viss grupp i samhället, blir porträtterade som om de bara interagerar med varandra inom gruppen och inte har något som helst eller väldigt litet inflytande på samhället i stort. ”For example, textbook discussions of feminism often talk about how women are affected by this contemporary movement, but there is little analysis of the impact of the women’s movement on men, politics, or the business community” (Sadker & Sadker, 2004: 147).

Lingvistisk bias

Linguistic Bias: Words Count. Language can be a powerful conveyor of bias in both blatant and subtle forms. The exclusive use of masculine terms and pronouns, ranging from *forefathers*, *mankind*, and *businessmen* to the generic *he*, denies the full participation and recognition of women (Sadker & Zittleman, 2009: 155).

Mer subtila exempel inkluderar ordföljd och ordval vilka placerar män i primär roll, som till exempel "män och deras fruar" (Sadker & Zittleman, 2009: 155, vår översättning). Vi skulle vilja lägga till att språket implicit kan antyda omedvetna maktstrukturer eller visa på bias genom olika sätt att formulera sig. Att dela upp grupper i *vi* och *dom* genom att till exempel säga "Vi kallar *dom*" innebär att *vi*-gruppen har tagit makten att bestämma vad en annan grupp ska heta. På samma sätt gör man ofta i Sverige då man skapar dikotomin *invandrare* – *svensk*, genom vilken man förvägrar människor med påbrå eller geografiskt ursprung från andra länder att vara svenskar. Andra exempel på lingvistisk bias kan vara användandet av vissa adjektiv enbart om en viss grupp människor eller i kontexter där denna grupp befinner sig eller när män får mera textutrymme och initierar fler konversationer än kvinnor. Sadker och Sadker påpekar att vissa ekonomiskt eftersatta skolor får dras med gamla läromedel som är fulla med sexistiskt eller annat rent öppet biasfyllt språkbruk (Sadker & Sadker, 2004: 146).

Kosmetisk bias

Cosmetic bias: Shiny covers. Cosmetic bias offers an 'illusion of equity' to teachers and students who may casually flip the pages of a textbook. Beyond the attractive covers, photos, or posters that prominently feature all members of diverse groups, bias persists. For example, a science book may feature a glossy pullout of female scientists but precious little narrative of the scientific contributions of women (Zittleman & Sadker, 2002-2003).

Ett annat exempel är en bok om musik med ett omslag som ger bilden av en mångfacetterad värld full av varierande musik och musikverk, men när man väl läser igenom boken så ser man att den domineras av vita manliga kompositörer (Sadker & Sadker, 2004: 147-148). Kosmetisk bias är alltså en sminkning av verkligheten. Många gånger har man regler så som till exempel läroplan och skollag att följa och genom att kasta in lite bilder eller namn på människor med påbrå eller ursprung från olika delar av världen kan man lura potentiella inköpare att tro att boken är i samklang med moderna filosofier och regelverk (Sadker & Sadker, 2004: 148). När boken utsätts för en närmare granskning visar det sig att den inte är så mångfacetterad och att gamla köns- eller etnicitetsstereotyper fortfarande dominerar. Denna vilseledande känsla av mångfald eller illusion är det som kallas kosmetisk bias, vilket är den sista sortens bias vi undersöker i denna studie.

4.2.2 Vikten av bias som begrepp

I den engelskspråkiga världen är begreppet bias en självklarhet och används även i vardagligt tal. Bias är ett uttryck som omfattar mycket mer än ord som *fördomar*, *förutfattad mening* och så vidare vilket det tyvärr många gånger används som synonym till. Bias har inte någon bra motsvarighet på svenska och det kan därför vara värt att använda som låneord. Det har i Sverige bland annat kommit att användas i genusforskning där formen *gender bias* eller

genusbias används, om än klumpigt många gånger. Bias existerar även inom den svenska forskningsvärlden när det kommer till bland annat datainsamling, då i bemärkelsen metodfel eller snedvridning (Psykologiguiden, 2011).

Kanske kan det om begreppet får genomslag hos gemene kvinna och man hjälpa oss att tala om handlingar som riskerar att utmynna i diskriminering men som inte är rasistiska. Det saknas idag ett konkret begrepp att utgå från i debatter och diskussioner som inte sätter igång en massa bråk och heta känslor. Vi känner att det finns ett språkligt tomrum för att människor ska kunna få ett helhetsbegrepp om detta ämne, eller dessa tankehandlingar oavsett om man diskuterar genus, sexualitet, utseende, ålder, övervikt etcetera.

4.2.3 Bias och läromedelsförfattare

Något som är viktigt att komma ihåg och som påpekas i ett instrument som framtagits i Kanada för att upptäcka bias är att ”The structures and expressions used in language are often inadequate to accurately express or explain terms that reflect a specific culture. Consideration must always be given to the author’s background and experience” (Nova Scotia Department of Education, 2001: 1). Detta kan betyda att det som blir diskriminerande eller stereotypt inte behöver vara författarens intentioner. Som sagt är vi alla färgade av det sociala bagage vi har med oss och reflekterar inte konstant över hur vår världssyn ser ut och tar sig uttryck. Denna biasanalys har således inte som syfte att hänga ut någon enskild författare utan endast synliggöra de bias som finns i läromedel för att på så sätt kunna uppmuntra till en mer mångfacetterad syn på världen vare sig det gäller synen på genus, etnicitet, sexualitet eller något annat.

5 TIDIGARE FORSKNING

5.1 Svensk forskning

Självklart finns det forskning som behandlar bias även inom andra områden än genus men benämns då såvitt vi vet inte som bias. Mattlar forskar till exempel i sin doktorsavhandling om skolbokspropaganda (2008) egentligen om minst tre olika sorters bias; genus bias, politisk bias och kulturell bias men utan dessa samlingsnamn. Utöver de bias vi studerar har han även med bias i form av *infantilisering*. Mattlar undersöker läromedel som riktar sig till invandrare som lärt sig svenska i vuxen ålder till skillnad från delstudien i svenska som andraspråk i det här arbetet som undersöker läromedel vilket riktar sig till elever, ofta svenskar men med ett annat modersmål än svenska. Han visar att ensidig porträttering dominerar och att personer som har invandrat inte presenteras med en mångfald av färdigheter och attribut. Majoritetssamhället dominerar i de flesta läromedlen och de nationella minoriteterna är marginaliserade. ”Samerna framställs som ett främmande folkslag med få beröringspunkter med majoritetssamhället” (Mattlar, 2008: 118). Sverige framställs som homogent och i de fall minoriteter förekommer behandlas både nationella och övriga minoriteter som underställda majoritetssamhället. Annars tonas mångfalden ned och man förvägrar invandrare att ha Sverige som sitt land med frågor som ”Hur gör en person som blir hembjuden på middag i ditt land?” (Mattlar, 2008: 104). Tonen i böckerna är av förmyndarkaraktär och målgruppen förväntas ha låga kunskaper om det mesta. Samtidigt som immigranter som kommit till Sverige stereotypiseras och infantiliseras tas kulturbevarandet hos de svenskar som emigrerat till Amerika upp som något positivt. Då minoriteter förekommer ligger fokus mycket på mat, kläder och dans. ”Det är alltså en upplevelse- och konsumtionsinriktad (imaginär) mångkulturalism som framhävs” (Mattlar, 2008: 112).

Mattlar (2008) rör även vid problematiken som är kärnan i denna uppsats; Hur studerar och synliggör man snedporträttering av grupper av människor eller etnicitet utan att bidra till exkludering och reproduktion av redan rådande strukturer? Denna paradox eller fråga bör även riktas mot oss själva i detta arbete.

Angerd Eilard har i sin doktorsavhandling *Modern, svensk och jämställd* tittat på hur genus, etnicitet och barndom porträtterats i svenska läromedel mellan 1962 och 2007. Hon visar på förekomst av stereotyper, exotisering eller positiv särartsdiskurs, objektifiering, osynliggörande, fragmentering och isolering. Koloniala diskurser dröjde sig till en början kvar och bland annat samer behandlas som någon slags levande sevärdhet (Eilard, 2008: 122-125). Under 70-talet börjar former av inkludering synas även om det fortfarande finns onyanserade bilder av ett överlägset västerländskt samhälle i kontrast mot resten av världens underutveckling och ”diskurserna om ’de andra’ (re)producerar på så vis samtidigt föreställningar om oss själva” (Eilard, 2008: 207). Under 80-talet tonas det olika ned och tendenser till homogenisering dyker upp och under 90-talet när statlig läromedelsgranskning upphör påverkas läromedel av nyliberal politik i form av särartstänkande och individualism (Eilard, 2008: 288). Hon visar även på det vi kallar kosmetisk bias där namn och bilder på minoriteter slängs in men inga huvudpersoner i texterna har minoritetspåbrå. (Eilard,

2008:411). Eilard synliggör också hur diskursen hjälper till att koppla avlägsna länder, företeelser och människor där till det förflutna medan kontrasten blir här och nu vilket får effekten att grupper med påbrå utanför Sverige framställs som "[...] gammaldags, utbildade och ojämställda" (Eilard, 2008: 422). Även i nyare böcker utkomna efter Lpo 94 finns exotisk särartsskildring och exempel på det som kommer från andra länder "[...] görs till en fascinerande avvikelse, medan svensk kultur sannolikt kommer att framstå som det 'normala' och därmed eftersträvansvärda alternativet" (Eilard, 2008: 356).

Det är ett tankvärt och gediget arbete som sträcker sig över många årtionden och vi får se att även om mycket förändrats dröjer sig gamla värderingar och stereotyper kvar i läromedlen. Eilard (2008) tar upp frågan om inte omedvetna rasistiska tankefigurer dröjer sig kvar i nya formuleringar bland annat i så kallad kulturrasism och visar genom hela boken hur ett vitt västerländskt perspektiv finns närvarande i de undersökta läromedlen. Det blir därför något förvånande att hitta exempel på det Motturi (2007) kallar för etnotism där man substituerat rasbegreppet med ord som etnicitet och kultur. Eilard skriver att "Vår sociala position är en kombination av bland annat kön/genus, social och kulturell bakgrund, ras/ethnicitet, [...]" (Eilard, 2008: 30). I en fotnot förklarar hon sedan att hon använder begreppet kön "[...]" med syfte på det ständiga samspelet mellan biologi och det sociala. [...] använda begreppet genus endast då sociala aspekter avses" (Eilard, 2008: 30). Hon skriver ingenting om hur hon använder ras/ethnicitet vilket återkommer flera gånger i avhandlingen även i andra former så som "rasifierade" (Eilard, 2008: 32). Ska man tolka det som att ras liksom kön har en biologisk konnotation och etnicitet en social? Det skulle betyda att olika biologiska raser existerar trots att vi alla är av samma art homo sapiens sapiens. Nu tror vi inte att det är detta Eilard menar men tyvärr blir det så informationen kommer fram genom språkbruket.

När det gäller studier av representationen av de nationella minoriteterna i läromedel är förekomsten mager. En studie av äldre texter (Wickström, 2008) från folkskolan visar hur man, innan 1868, genom gamla myter tillskriver forntidens majoritetsmedborgare en överlägsenhet och samtidigt kopplar den till nutid. På detta sätt kopplar man underlägsenhet till andra svenska minoriteter såsom samer och finnar. Tiden efter 1868 präglas av en nationalism som osynliggör svenska minoriteter inom landet, vilka fortfarande underordnas majoriteten av svenskarna. Däremot underordnas svenskarna andra europeiska staters medborgare såsom greker och romare. Studien visar hur samer först porträtteras nedsättande för att senare helt osynliggöras (Wickström, 2008: 356). Det är intressant att se att inte mycket har förändrats när det gäller osynliggörandet eller exkluderingen av samer från majoritetssamhället genom den exotisering och skillnadsfokus som många gånger präglar bilden i dagens läromedel. Man kan snabbt dra slutsatsen att de knappt nämns i de svenska läromedlen och att när de nämns ofta porträtteras på ett inadekvat, stereotypiskt eller exotiskt sätt (Karlsson, 2004; Runblom i Skolverket, 2006).

Situationen ser enligt Skolverket inte bättre ut för andra minoriteter. 2006 publicerades en undersökning om hur etniska grupper, personer med funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i 24 läroböcker i biologi/naturkunskap, historia, religionskunskap och samhällskunskap (Skolverket, 2006). Resultatet visar att det mångfacetterade samhälle vi lever i inte återspeglas på ett adekvat sätt. Det förekommer enligt författarna inte några

djupare diskussioner om definitioner och idéer som *västerländska värden* samt hur *europiska* och *svenska* vi är och vad det egentligen innebär. Många gånger blir resultatet en dikotomi mellan vad som ses som europeiskt på den ena sidan av skalan och vad som representerar resten av världen på den andra sidan. Kortfattat kan man säga att läromedlen presenterar ett eurocentriskt synsätt där det ~~västerländska~~ är normen och standarden. På grund av bristen på diskussion om koncept och idéer drar man slutsatsen att saker och företeelser som tillskrivs länder och personer med påbrå utanför Europa behandlas på ett mer negativt sätt, med vissa undantag. Det generella problemet när det kommer till etnicitet är att presentationen är för kortfattad och kondenserad vilket begränsar utrymmet för en framgångsrik och nyanserad tolkning. På det stora hela är läroböckerna i grundskolan att betrakta som ett misslyckande när det kommer till att presentera Sverige som ett accepterande och mångfacetterat samhälle. Det positiva som tas upp är att det har skett en förbättring i och med att de inte hittat exempel på de direkta fall av rasism eller kränkningar som var väldigt vanliga i läromedel under första hälften av 1900-talet. Det finns dock exempel som balanserar på gränsen till vad som kan anses acceptabelt, speciellt när det kommer till hur invandringen till Sverige presenteras (Runblom i Skolverket, 2006: 19-24).

När det gäller porträtteringen av den nationella minoritetsgruppen romer i läromedel är det svårt att hitta information. Enligt samtal med DO finns det en stor kunskapslucka och i stort sett inget skrivet (samtal med DO, mars 2011). Ett lärarexamensarbete som undersöker förekomsten av nationella minoriteter med fokus på romer i läromedel i historia visar dock att de nationella minoriteterna knappt finns med. Det som finns är ofta kopplat till förintelsen under andra världskriget där romers och judars situation beskrivs. Då nationella minoriteter omnämns är det ofta som offer. Judarna är den enda nationella minoritet som finns med i alla de undersökta läromedlen (Romare & Eriksson, 2008).

Irka Cederberg, författaren av *Född fördömd, Romerna, ett europeiskt dilemma*, menar även i en TV-intervju att bilden som finns är stereotyp oavsett om den är negativ eller exotiserande. Hon påpekar att exotisering får samma konsekvenser som negativa stereotyper. Man betraktas som grupp och inte som individ (UR, 2010).

Forskaren Mai Palmberg har gjort en gedigen genomgång av över femtio läromedel där hon granskar bilden av Afrika. Hon visar att det finns exempel som lyfter fram den prekoloniala historien och visar på förekomsten av städer och högskolor flera hundra år innan Stockholm grundades (Palmberg, 2000: 64-66). Den generella bilden är dock ganska stereotyp där man ofta slår ihop alla Afrikas länder till en enda enhet trots tusentals språk och många olika levnadsvillkor. Dessutom finns en tystnad om Afrikas städer och det som är traditionellt likställs med ~~afrikanskt~~ medan det moderna framställs som ~~icke-afrikanskt~~ trots att det rör sig om en internationell förändring i afrikanska länder likväl som i asiatiska, europeiska och amerikanska länder (Palmberg, 2000: 33-36).

5.2 Kanada – David Racic

I Kanada är vad man där kallar *cultural bias* främst förknippat med framställandet av *the First Nations Peoples*, en kanadensisk term för de ursprungsfolk och deras ättlingar som inte tillhör

Inuit eller Métis folken i Kanada. Enligt professor Haig-Brown vid Institutionen för utbildning på York Universitetet porträtteras First Nations folken oftast på “one of two stereotypical ways: as savages living in primitive conditions or as romantic people living idyllic lives” (personlig korrespondens, 2007). En av de banbrytande studierna inom detta område gjordes i början av 1970-talet när McDiarmid och Pratt gjorde en utförlig analys av 217 Kanadensiska läromedel i SO. Resultatet visade att mörkhyade och First Nations folken beskrevs på ett mindre önskvärt sätt än människor med europeisk bakgrund. De påpekade att information om minoritetsgrupper antingen saknades helt eller i de fall den förekom var mycket ytlig (McDiarmid & Pratt enligt Benjamin, 1972: 117). Enligt Haig-Brown ser det inte mycket bättre ut idag med en nästan total exkludering och när det kommer till ”settler minorities there is simply silence about them. Black people in particular are rarely mentioned” (personlig korrespondens, 2007).

I Kanada börjar detta dock uppmärksammas och en positiv sak är att man har börjat vidta åtgärder för att motverka detta problem. Frågan är inte längre om läromedlen innehåller bias eller inte. Läromedelsbias är ett erkänt problem och för närvarande har Nova Scotia Department of Education som utgångspunkt att:

Everyone is biased. An individual's views and interpretations of the world are inevitably influenced by personal and social identities, values, and experiences, which in turn influence how the individual assesses and uses resources. By acknowledging and understanding this, learning resources are more likely to be selected that contain fewer biases and are more inclusive of the broad diversity in our society (Nova Scotia Department of Education, 2001: 1).

Det har även tagits fram ett *Bias Evaluation Instrument* som syftar till att hjälpa lärare uppskatta och utvärdera läromedel och annat material. Dokumentet tar även upp grundläggande inlärningsprinciper och ansvaret läromedlen har när det gäller kulturell mångfald och vikten av att uppmuntra kritiskt tänkande så att eleverna kan vara med och motverka fördomar och bias. Detta dokument tar upp sju olika områden där bias förekommer; ”appearance, belief system, ability/disability, family structure, gender, race and ethno-cultural, and socio-economic status” (Nova Scotia Department of Education, 2001: 4). Då man ofta inte är medveten om sina egna bias vilket många gånger återspeglas i läromedlen har man i Kanada börjat försöka motverka de bias och fördomar som förekommer genom att ge lärare och elever möjlighet att analysera läromedel med hjälp av ovannämnda instrument.

5.3 USA – David Racic

I USA utgör de stora och små minoritetsgrupper nästan en tredjedel av befolkningen (King & Domin, 2007: 343) eller en fjärdedel (U.S. Census bureau), men då är människor med ~~latinamerikansk~~ och människor med till exempel libanesiska förfäder eller förfäder från andra medelhavsländer medräknade. Situationen ser mycket olika ut för minoritetetsgrupperna och den största uppdelningen man kan göra är mellan ursprungsbefolkning och minoriteter som har kommit under senare århundraden, till exempel de grupper som kallas *African* och *Asian Americans*.

När det gäller den första gruppen, *Native Americans*, kan vi se att situationen liknar den i Kanada och i Sverige. Redan på 1970-talet gjorde en grupp på 32 vetenskapsmän med minoritetspåbrå en studie på över 300 böcker och fann att "textbooks are plagued with such biases as omission, misconstrued information and stereotypes" (Ndura, 2004: 144). Enligt Jetty ser situationen likadan ut idag och han berättar att många av hans universitetsstudenter fortfarande har uppfattningen att ursprungsbefolkningen var "savage Indians" (2006: 219). Han poängterar att elever och studenter inte bara får förenklad och stereotypiserad information utan att de även många gånger lär sig myter och felaktiga *fakta* om ursprungsbefolkningen. Han påpekar även att situationen är lika beklämmande när det gäller allmänna kunskaper om African Americans och att hela undervisningssystemet genomsyras av ett vitt etnocentriskt perspektiv.

Om man tittar på läromedel från 1960-talet ser man att "Little information about African, Native, Latino and Asian Americans was included at all, and that which was tended to be negative and stereotypical" (Gay, 2004: 199). Under senare delen av 1970-talet menar Wirtenberg att skolorna inte bara har misslyckats med att arbeta mot fördomar utan att de i själva verket har bidragit till att dessa har förstärkts genom läromedlen på det sätt att man undvikit kontroversiella ämnen och att man har presenterat information på ett förvrängt sätt (Wirtenberg enligt Ndura, 2004: 144). Ndura själv, i sin studie av sex ESL (English as Second Language) böcker, fann att tre kulturella bias dominerar idag; stereotypisering, exkludering eller osynliggörande samt överklighet/felaktiga fakta (Ndura, 2004). Man skulle kunna tro att det är bättre vid grundutbildningarna på högskolenivå och att böcker och material där borde vara bättre, men de intrikata värderingar som genomsyrar samhället i stort, vilka ofta tas för givna, finns att hitta i nästan allt skrivet material. En nyligen gjord studie; *The Representation of People of Color in Undergraduate General Chemistry Textbooks*, visar att inte en enda av de 11 undersökta böckerna var fri från bias (King & Domin, 2007). Det tar lång tid att ändra socialt inlärda värderingar och beteenden och trots att man i årtionden har forskat om genusbias hittar man fortfarande texter på lärarprogrammen som "provide limited, fragmented, and even inaccurate information on gender in education" (Zittleman & Sadker, 2002-2003: 60).

Även om situationen är likartad både i Sverige, Kanada och USA kan vi se att det sker förändringar i och med att forskare och utbildare idag försöker göra människor medvetna om bias i utbildningen och vad vi kan göra för att förhindra detta.

Most of the immigrant and ethnic groups in Europe, Australia, and Canada face problems similar to those experienced by ethnic groups in the United States [. . .] The United Kingdom, various nations on the European continent, and Australia and Canada have implemented a variety of programs [. . .] to help students and teachers develop more positive attitudes toward racial, cultural, ethnic, and language diversity (Banks 2004: 5).

6 DELSTUDIE 1, SVENSKA SOM ANDRASPRÅK – Maja Zdrnja

Jag har valt att i denna studie undersöka tre textböcker i läromedlet *Tre gånger svenska*. Som blivande lärare i svenska som andraspråk tycker jag att det skulle vara intressant att se om målgruppen, elever som läser svenska som andraspråk, finns representerad i läroböckerna som används i undervisningen.

Resultaten i min undersökning har jag valt att dela upp på följande sätt: först namn och texter och sedan bilder. Vad gäller namnen presenteras först författare följt av andra verkliga och sedan fiktiva personer. I de flesta fall har jag valt att presentera bilderna sist förutom i vissa fall då jag nämnt dem i samband med att jag behandlat namn på författare. Den största delen i undersökningen är en mer noggrann analys av vad som sägs i texterna. Där tittar jag separat på texter med innehåll förlagt till Sverige och innehåll förlagt till resten av världen.

Något som kan vara värt att ha i åtanke är att kursplanen i svenska som andraspråk har stort fokus på språket men även påpekar vikten av att eleven

får möjlighet att förstå svensk skönlitteratur och svensk kultur och blir förtrogen med den värdegrund på vilken det svenska samhället vilar och även lär känna skönlitteratur från andra delar av världen (Skolverket, 2000b).

6.1 Tre gånger svenska - Textbok 1

Namn och texter

När det gäller författarna i boken finns det tre texter skrivna av författare med nationellt minoritetspåbrå. Den ena författaren, Annika Thor, som även är med på bild, presenteras på en halv sida och det står uttryckligen att hon är ”uppvuxen i en judisk familj i Göteborg” (s. 63). Hon har skrivit två av texterna i boken och i presentationen om henne står det även att en av texterna handlar om två judiska systrar. I och med detta finns människor ur den judiska minoriteten representerade både i nutid, som en av författarna och även i dåtid i en berättelse om två flickor som kom till Sverige under andra världskriget. Det finns ingenting i denna porträttering som är av någon typ av bias vi undersöker.

Den tredje texten är ett utdrag på en halv sida ur boken *Maritza – en zigenarflicka* och det står att den är skriven ”av Lundgren, Taikon, Tan och Merovic” (s. 45). Vi får inte veta något om författarna som nämns vilket innebär att man osynliggör deras romska påbrå. På Gunilla Lundgrens egen hemsida kan man dock läsa ”Min första bok, *Maritza, en zigenarflicka*, kom ut 1972. Den är ett samarbete mellan tre romska tonårsflickor och mig” (Lundgren, 2011).

Ingen av de andra författarna i boken har påbrå från någon av våra övriga minoritetskategorier.

Då flera av texterna är verkliga texter från olika tidningar med mera, finns tjugotvå verkliga personer nämnda. Det handlar om allt ifrån idrottare, lärare, forskare, och så vidare. Fyra av de personer som nämns har minoritetspåbrå. I en uppgift där man ska gissa vilken sport det rör sig om finns kortfattade beskrivningar av en situation inom olika sporter. I en av dessa

situationer nämns Mario som är en Formel 1-förare och i en annan som handlar om boxning nämns Muhammed och hans vänsterkrok. Fokus i dessa texter är alltså inte personen i fråga och vi får inget mer veta om dessa. Ytterligare en idrottsman som nämns vid namn är Boris Onistjenko från dåvarande Sovjet och vi får veta att han är en fuskare som åkte fast i OS 1976. I den tresidiga texten om fusk är han den enda fuskaren som nämns vid namn. Den fjärde personen och ett av de verkliga barn vi möter i denna textbok är Bobby Singh. I texten ”En bästis sviker aldrig ett förtroende”, som kommer ur *Kamratposten*, får vi möta Bobby och Richard Nelin. Här skriver man bland annat att Bobbys föräldrar kommer från Indien och Richards från Sverige och att ”[d]eras olika bakgrund har ingen som helst betydelse” (s. 48). Bobby och Richard framställs båda som lojala kompisar man kan lita på.

Vad gäller de fiktiva personerna förekommer det namn både från nationella och andra minoritetskategorier. I utdraget från texten ”En ö i havet” av Annika Thor får vi möta fem judiska barn vilka skickades med tåg till Sverige under andra världskriget. När barnen anländer till tågstationen i Göteborg tar en dam fram en lista och börjar ropa upp namn. Tre av namnen som ropas upp är Ruth Baumann, Stefan Fischer och Eva Goldberg men vi får ingenting veta om dessa barn. I stället handlar texten om hur det gick till när två av de andra barnen, systrarna Eleonore Steiner (Nelli) och Stephanie Steiner (Steffi) skickades från Wien till sina blivande styvfamiljer i Sverige. Man får veta att flickornas föräldrar innan kriget bröt ut semestrat i Italien och att de hade ett piano hemma vilket Nelli precis börjat spela på. Det vi kan utläsa från texten är att flickorna kommer från en välbärgad familj men att de nu porträtteras som flyktingar och offer. När flyktingbarnen anländer till Göteborg finns där en fotograf vars uppgift är att ta rörande bilder i förhoppning om att pengar skänks för att hjälpa flyktingarna. Även om flickorna är rädda och oroliga säger Steffi ändå att hon inte vill ”vara ett flyktingbarn på en rörande bild i någon tidning. Hon vill inte vara någon som man måste skänka pengar till” (s. 32). Man skulle kunna säga att det är en stereotyp bild av välbeställda judar som nu är hjälplösa offer under andra världskriget. Vi får inte veta något om de svenska judarnas historia före andra världskriget eller om hur judar i Sverige har det idag förutom att författaren till texten är uppvuxen i en judisk familj.

Utöver ovanstående nationella minoritet får vi även på en halv sida läsa om en romsk flicka vid namnet Maritza. Vi får läsa om en händelse i Sverige för mer än 40 år sedan. Det som framkommer är en stereotyp bild av en romsk flicka som skolkar för att ta hand om sina småsyskon, som blir retad av de andra barnen i skolan, som ljuger vilket leder till att mamman inte vill att hon ska gå i skolan. I frågorna till texten ska eleverna försöka hitta på vad som händer sedan. Fokus ligger inte på flickans grupptillhörighet, vilken ändå bli tydlig, utan på själva händelsen i texten. Ordet rom nämns inte utan titeln på boken *Maritza - en zigenarflicka* är det enda som kopplar texten till den nationella minoritetsgruppen romer. Det är något förvånande att man inte nämner att det ligger en nedvärderande ton i ordet *zigenare* och att man idag använder benämningen *rom*, genom detta bidrar man till lingvistisk bias. Språket i texten bidrar även till att skapa en dikotomi mellan svensk och romsk. Man kan fråga sig varför man har valt att ta med just denna stereotypa och mycket kortfattande text för att sedan inte på något sätt behandla romernas situation vare sig i frågorna till texten eller i

resten av läromedlet? Eftersom man endast kortfattat presenterar en bild av romer som dessutom ligger 40 år tillbaka i tiden rör det sig om bias av typen obalans och selektivitet.

Nästa person med minoritetspåbrå möter vi i "Livet i det nya laget" och han heter Henok (s. 25-28). Han tycker om att spela fotboll och har precis bytt lag. Med sin pappa pratar han tigrinja eftersom de kommit till Sverige från Eritrea. I texten säger man att Henok har bytt från ett *invandrarlag* till ett *svenskt lag* som också sägs vara bättre. Texten bygger hela tiden upp en starkare dikotomi mellan svenskar och invandrare. Det svenska framställs som något bättre och mer strukturerat och något som man vill sträva mot. Texten visar dessutom på stereotyper då man framställer Magnus som tvivlande på att de ska kunna besegra ett lag som ligger högre upp i serien medan Henok uttryckligen säger att han aldrig skulle kunna tänka så enbart baserat på vilket land han kommer ifrån. "Jag tänker aldrig så, sa Henok. Jag kommer ju från Eritrea" (s. 28). Texten fokuserar väldigt mycket på var spelarna kommer ifrån. Man skriver till exempel "Norsborg gjorde en attack. De hade en kille från Colombia som var mycket duktig" (s. 25). Man väljer att skriva en colombian istället för att skriva namnet på spelaren. Likaså är ursprunget i fokus när man berättar om Henoks nya lag. "Alla spelarna i Vårbys lag var svenskar utom tre. Det var en polack, en bosnier och så Henok" (s. 25). När sedan en diskussion uppkommer om varför Henok bytt lag är någon arg på honom och säger att han har bytt bara för att han vill vara svensk. Då svarar Henok "Jag är redan svensk. Jag är svensk medborgare, så jag kan inte bli svensk. Jag är svensk och bor i Sverige" (s. 27). Detta ifrågasätts sedan och man önskar honom i en sarkastisk ton lycka till att vara "svensk med det där håret" (s. 27). Tyvärr tas inte det här ämnet upp i diskussionsfrågorna efter texten. Läromedelsförfattarna fortsätter i samma stil som texten att bygga upp dikotomin mellan svensk och invandrare genom att ställa frågan "Håller du med Henoks pappa om att invandrarna borde vara med i de svenska lagen" (s. 29). Man kan fråga sig om ett lag som spelar i Sverige med svenska ungdomar, oavsett om de har påbrå från andra länder, inte är ett svenskt lag? När tillåts man bli svensk? Vem är svensk? De frågorna tas inte upp i boken.

När det gäller fiktiva personer är Scherezade den första vi får träffa utanför Sverige. Det är en karaktär ur *Tusen och en natt* som beskrivs som intelligent och som genom ordens makt får en blodtörstig tyrann att sluta döda kvinnor. Man kan fråga sig om innehållet kan tolkas som stereotyp när det gäller porträttering av män från områden där Tusen och en natt utspelar sig eller om det inte ger en obalanserad bild?

I denna textbok finner vi även korta utdrag från olika texter där eleverna sedan ska fantisera om hur det gick för personerna i berättelsen. En av dessa berättelser handlar om Muthu som "är född i ett elefantläger i den Indiska djungeln" (s. 83). Det är en exotiserande stereotyp berättelse som definitivt räknas som obalans och selektivitet eftersom denna bild av elefantskötare är den enda vi får av Indien i denna bok. Det moderna Indien finns inte med.

Till skillnad från Henok, Bobby och Muthu som får agera huvudpersoner i varsin text finns det flera personer med minoritetspåbrå som bara figurerar med namn; Diego, Mesud, Yamu och Amir (s. 51, s. 112). De blir dock anonyma i den bemärkelsen att de inte finns med på bild eller i någon text utan de svarar mycket kortfattat med en mening var på frågor under titeln *Vad är vänskap?* och med ett par meningar på frågan "Vad tycker du om fusk?". Vi får

inte veta något om dessa personer och man skulle kunna tolka deras närvaro som kosmetisk bias eftersom det finns många namn förknippade med minoritetskategorierna utan att dessa personer förekommer i den generella diskursen i de längre texterna.

Ovanstående personer nämns inte i en text men det gör däremot Ismet även om han inte har någonting med handlingen i texten att göra (s. 65). Han benämns bara med namn i en mening, ”Jag satt högst upp i klätterställningen och åt godis ur en påse som jag hade köpt i Ismets kiosk på vägen till skolan” (s. 65). I texten synliggörs den svenska mångfalden genom att Ismet åtminstone finns med. Det finns säkert många personer med minoritetspåbrå som äger kiosker, men det finns likaså många som har andra yrken, som till exempel, lärare, läkare, men dessa får vi inte träffa utan istället blir det enbart den stereotypa kioskgågaren som nämns.

Bias finns inte bara att hitta i samband med texter som handlar om personer med minoritetspåbrå utan kan även hittas i andra texter. I denna bok har man valt att berätta om vår folkkära Astrid Lindgren, en av Sveriges mest omtyckta författare. Efter informationen om Astrid har man valt ett stycke ur Pippi Långstrump. Av alla texter som Astrid Lindgren har skrivit har man valt just detta utdrag där Pippis pappa presenteras som ”negerkung” (s. 19). Detta är ingen kritik av Astrid som använde ett ord som sågs som lämpligt på hennes tid. Läromedelsförfattarna har dock valt att ta med denna text och ingen annan och man kan fråga sig varför inte detta ord tas upp i diskussionsfrågorna till texten med tanke på dagens förhållningssätt till ordet. Jag kommer själv ihåg när vi läste denna text med mina elever i år 7 som blev mycket upprörda och tog illa vid sig. Detta är självklart något man behöver tänka på som läromedelsförfattare så att man väljer texter där lingvistisk bias inte förekommer eller att man i diskussionsfrågorna tar upp kontroversiellt språkbruk och visar på hur språk i dåtid och nutid används.

Under en överskrift där det står *Familjegemenskap* får tre personer från Botkyrka säga något om familjens betydelse. Alla tre poängterar den oerhörda betydelsen av familjen men ingen av personerna är namngiven. Istället har man valt att osynliggöra individerna och dessutom uttryckligen markera deras ursprung genom att skriva ”syriansk flicka 14 år”, ”libanesisk flicka 17 år” och ”syriansk kvinna” (s. 72). Det känns som att man spelar på förutfattade meningar om familjens betydelse i Syrien och Libanon. Samtidigt kan man fråga sig varför man som även i andra delar av boken hela tiden poängterar personernas minoritetspåbrå men aldrig någonstans skriver att de också är svenskar.

Bilder

De flesta bilder (se Tabell 1) i denna bok har anknytning till texterna oavsett om det rör sig om minoriteter eller inte. Flera av bilderna visar på vänskap där minoriteter och icke-minoriteter interagerar med varandra på ett sätt som inte fokuserar på olikheter. Till texten ”En kompis sviker aldrig ett förtroende” som handlar om Bobby och Richard finns ett stort foto på dessa kompisar när de ligger och läser en serietidning tillsammans. Författaren Annika Thor, som tidigare nämnts, finns med på foto och till hennes text om systrarna Nelli och Steffi finns flera tecknade bilder på dem. Övriga fiktiva personer som porträtteras på bild visar inte på någon form av de bias vi undersöker. Till en text som inleder temat *Vänskap och*

gemenskap finns en bild på sex flickor som sitter och skrattar och pratar med varandra, varav en är iklädd huvudduk (s. 46). Även om ingen namnges i denna text kan man ändå förstå att bilden hör ihop med temat i texten. Det framgår också av bilden att alla personer är med och interagerar med varandra.

Tabell 1 Bilder *Tre gånger svenska 1*

Påbrå	Antal
Icke-minoritet (IM)	26
Samer	-
Romer	-
Judar	3 (s. 32, 33, 64)
Tornedalingar	-
Sverigefinnar	-
Arabiskt	-
Asiatiskt	-
Latinamerikanskt	-
Subsahariskt	-
Subsahariskt/Asiatiskt/IM	1 (s. 1)
Subsahariskt/IM	2 (s. 27, 46)
Judiskt/IM	1 (s. 41)
Asiatiskt/IM	1 (s. 49)

6.1.1 Sammanfattning av resultat

Av författarna som finns med i denna bok har fyra nationellt minoritetspåbrå. Den ena författaren med nationellt judiskt minoritetspåbrå presenteras i bild och text där hennes minoritetspåbrå tydligt framkommer. De övriga tre författarna som är romer nämns enbart vid namn i samband med titeln på boken som texten i läroboken är tagen från. Deras romska påbrå framgår överhuvudtaget inte. I samband med texten av dessa författare används ordet *zigenarflicka* istället för romsk flicka vilket möjligtvis har att göra med att boken är skriven för mer än 40 år sedan. Att ordet inte längre bör användas är inget som tas upp till diskussion av läromedelsförfattarna och de nämner inte att den korrekta benämningen idag är romer.

Av de texter som är tagna ur verkligheten är de vuxna personer med minoritetspåbrå vi möter idrottsmän och förekommer endast i mycket korta utdrag. En verklig person med minoritetspåbrå som vi får möta i en längre text är Bobby Singh, en pojke med föräldrar från Indien. Fokus i texten ligger på vänskapen mellan Bobby och hans kompis Richard som inte har minoritetspåbrå. Inga av de sju bias vi undersöker finns närvarande i texten.

I texter om fiktiva personer förekommer flera olika typer av bias. Bilden av romer är stereotyp och dessutom förlagd 40 år tillbaka i tiden. Samma sak gäller judar som porträtteras som offer under andra världskriget. Därmed osynliggör man minoriteternas långa historia och existens i nutid förutom att det nämns att författaren Annika Thor är av judiskt påbrå. Dessutom skapas en dikotomi mellan svensk och romsk. Denna form av lingvistisk bias är även närvarande i en längre text om Henok, en pojke från Eritrea. Utöver att skapa dikotomi mellan *svensk* och *invandrare* framställer språkbruket ~~det svenska~~ som någonting bra, organiserat och värt att

sträva mot. Texten menar även att ett visst sätt att tänka är baserat på varifrån i världen man kommer. Istället för att nämna namn på personer i texten hänvisas till deras påbrå, till exempel colombiansk kille. Det är även något som förekommer på flera ställen i boken då man skriver ”syriansk flicka”, ”libanesisk kvinna”, och så vidare. Även andra exempel på lingvistisk bias förekommer utan att de tas upp till diskussion av läromedelsförfattarna, däribland ordet *neger*. Även minoriteter från våra kategorier utanför Sveriges gränser porträtteras stereotypt och till viss del i historiska texter.

Bilderna som förekommer i Textbok 1 har koppling till texterna och visar inte på någon av de bias vi undersöker. Däremot förekommer kosmetisk bias. När det gäller namn har man valt att ta med fiktiva elever som med några meningar får svara på en fråga eller ett ämne som tas upp i boken. Dessa elever har namn från språk ur våra minoritetskategorier och namnen är markerade med olika färger, vilket drar uppmärksamheten till sig om man snabbt bläddrar igenom boken och eventuellt ger en känsla av större mångfald.

6.2 Tre gånger svenska - Textbok 2

Namn och texter

Till skillnad från föregående bok finns det inga författare med nationellt minoritetspåbrå i Textbok 2. Det finns heller inte några författare med namn från övriga minoritetskategorier.

När det gäller verkliga personer finns det bara en text som behandlar en svensk person med minoritetspåbrå som benämns vid namn och som vi får veta lite mer om. Den handlar om Alice Bah, en känd svensk TV-profil med gambianskt påbrå (även om detta inte framgår från denna artikel ur *Kamratposten*). Texten ackompanjeras av ett fotografi på henne från 1998 iklädd en svart kavaj. Här berättar hon om hur hon som elev vågade ta plats och inte undvek konflikter samt ger tips på hur man ska våga prata inför andra i skolan. Man har valt att ta med den här artikeln som porträtterar en stark och framgångsrik kvinna med minoritetspåbrå men samtidigt påpekas att hennes hudfärg skulle utgöra en risk för att bli mobbad. Detta är inget som senare tas upp i diskussionsfrågorna. Man kan fråga sig vad detta sänder för signaler till eleverna med svenska som andraspråk; Betyder det att jag måste ta mycket plats i klassrummet och diskussioner för att inte bli mobbad om jag har svart hudfärg?

När det gäller personer med minoritetspåbrå i andra länder finns alla namngivna personer i en text om Martin Luther King och de svartas kamp för rättigheter i USA. Det finns två bilder till texten, ett fotografi på Martin Luther King som håller ett tal och en tecknad bildserie med Rosa Parks där vi ser hur två vita polismän kommer fram till henne på bussen. Vi kan inte se någon typ av de bias vi undersöker i dessa bilder och Rosa Parks framställs, precis som i texten, som en stark kvinna som inte ger vika. I texten står det även att Martin Luther King blev inspirerad av Gandhi som ”besegrade engelsmännen med hjälp av kärlek och icke-våld” (s. 66). Man berättar även om den hjältemodiga Rosa Parks som trotsade dåtidens segregeringar när hon vägrade sätta sig längst bak i bussen och satte sig där bara vita fick sitta. Texten innehåller inte några av de bias vi undersöker utan framställer både Martin Luther King och Rosa Parks som två människorättsskämpar. Tonen i texten är positiv och

framställer personerna i texten som starka och modiga:

Människor som kämpar för andra människor behandlas många gånger illa; de fängslas, torteras och kanske t o m dödas. Dessa människor visar ett stort mod och blir våra hjältar. Hjältar i vår tid är t ex Moder Teresa, Nelson Mandela och Martin Luther King (s. 66).

Utöver författare och verkliga personer finns det fyra fiktiva karaktärer med namn från minoritetskategorierna, Mersiha, Mesud, Mirza och Yamu. Det är namn på anonyma personer som man inte får veta så mycket om. Det rör sig om några ungdomar som inte finns med på bild eller i någon text utan de svarar på frågan *Vad är respekt?* Liksom i Textbok 1 och Textbok 3 rör det sig om fristående kommentarer eller i samband med att ett ämne behandlats i kapitlet. Det är endast då man väljer att använda minoritetsnamn i Textbok 2. Namnen är till och med markerade med olika färger. Det rör sig oftast om 3-5 meningar som de fiktiva eleverna i fråga får säga. Utifrån bias kategorierna tolkar jag detta som kosmetisk bias speciellt eftersom namnen är markerade för att dra blickar till sig. Författarnas intentioner är säkert goda då de antagligen vill inkludera minoriteter i den generella diskursen men man lyckas ändå inte. Det finns inga fiktiva karaktärer med namn från minoritetskategorierna i denna bok som får vara en del av en text där människor interagerar med varandra. Det är viktigt att påpeka att alla kommentarer från alla fiktiva elever är på felfri svenska vilket på ett sätt visar att även om man har ett minoritetsnamn kan man språkligt sätt vara en del av majoritetssamhället.

Vad gäller övriga texter som handlar om personer med minoritetspåbrå finns det en text som handlar om oskrivna regler i olika länder (s. 92-93). Man generaliserar en del och osynliggör likheter som faktiskt finns bland annat då man säger att ”Det finns inte en utomnordisk person på besök i Sverige som inte förundrats över den svenska vanan att ta av sig i strumplästen så fort man stiger in i ett svenskt hem” (s. 93). Jag vill bara påpeka att det fungerar precis likadant i Kroatien, Bosnien, Serbien och då säkert också i andra länder.

Den sista texten som handlar om ett annat land än Sverige är en indisk berättelse från forna dagar ur *Gåtfulla sagor*. Även om sagan visar på stor visdom och att det som tidigare nämnts om Gandhis seger över engelsmännen har en positiv ton blir det liksom i bok 1 en historisk bild av landet. Vi får inte lära känna det moderna Indien.

Bilder

Förutom de redan nämnda bilderna på tre verkligen personer skulle man kunna tolka många av de övriga bilderna som porträtterar minoriteter av ~~subsahariskt~~, ~~latinamerikanskt~~ och ~~arabiskt~~ påbrå, inklusive den på framsidan av boken, som kosmetisk bias då ingenting är skrivet om människorna på bilderna (se Tabell 2). Det här är ett typiskt exempel på hur man ger en illusion av mångfald genom att kasta in personer med utseenden som dominerar i andra delar av världen utan att ge dessa människor utrymme att berätta om sig själva eller att vi får reda på något om dem som personer. Både bilden på sidan 84 samt sidan 14 och 15 fokuserar på utseende och eleverna ombeds beskriva personerna på bilderna. Bilden på sidan 84 är tagen på en gågata i Gamla Stan där bland annat två kvinnor i huvudduk promenerar. I praktiken innebär det att man osynliggör personerna som individer då vi inte får veta något om dem. Några av dessa bilder är dessutom stereotypa, bland annat bilden på sidan 15. Där ser vi två

killar med subsahariskt påbrå med bandanas/snusnäsdukar knutna runt sina huvuden och den ena med mikrofon i handen iklädd en stor, säckig jacka. Denna klädstil tillsammans med minoritetspåbrå förknippas ofta med hip-hop kulturen och med tanke på anonymiteten hos personerna blir bilden stereotyp.

Utöver bilden på Rosa Parks finns det tre bilder där personer med minoritets- och majoritetspåbrå förekommer på en och samma bild. Två av dessa har ingen koppling till texten utan man ska bara beskriva personerna på bilden. På ingen av dessa bilder interagerar människor med minoritets- och majoritetspåbrå med varandra. Man kan tolka detta som att de inte är en del av den allmänna diskursen utan befinner sig skilda från eller utanför majoritetssamhället. Den sista bilden är en teckning på en man i galabeia (ett långt kaftanliknande klädesplagg för män) och en fez på huvudet tillsammans med två turister som med en kamera runt halsen och en karta i handen tittar på honom med stora ögon (s. 84). Bilden kan sägas vara en typisk stereotypisering av hur människor i nordafrikanska länder klär sig. Dessutom innehåller även texten som hör till bilden bias av typen generalisering då man där skriver "För oss, som svenskar är det väluppfostrat att titta den vi talar med i ögonen" (s. 93). Kan det verkligen vara så att varenda en som skulle kunna platsa in i benämningen svensk tänker och gör på detta sätt som beskrivs i det ovannämnda citatet? Enligt egen erfarenhet viker folk ofta undan med blicken och behåller inte ögonkontakten under ett helt samtal i Sverige. Man kan också fråga sig vilka som finns inkluderade i begreppen *oss* och *svenskar*?

Tabell 2 Bilder *Tre gånger svenska 2*

Påbrå	Antal
Icke-minoritet (IM)	22
Samer	-
Romer	-
Judar	-
Tornedalingar	-
Sverigefinnar	-
Arabiskt	-
Asiatiskt	-
Latinamerikanskt	1 (s. 6)
Subsahariskt	1 (s. 15)
Asiatiskt/IM	1 (s. 14)
Subsahariskt/IM	1 (s. 69)
Arabiskt/IM	2 (s. 84, 93)

6.2.1 Sammanfattning av resultat

Till skillnad från Textbok 1 finns i denna bok inga författare av vare sig nationellt eller övrigt minoritetspåbrå med. Två av texterna i boken presenterar verkliga personer, dels historiska och dels samtida. I den ena texten "Förebilder och hjältar – våra modiga föredömen" (s. 66) kan vi läsa om Martin Luther King och Rosa Parks som kämpade för minoriteters rättigheter i USA. Vi ser att Martin Luther blev inspirerad av Gandhi som med hjälp av icke-våld lyckades

beseгра engelsmännen. Texten porträtterar dessa människor som starka och modiga. I den andra texten får vi läsa en intervju med Alice Bah som också framställs som en stark och framgångsrik person. I denna text kan man dock läsa att man riskerar att bli ett mobboffer för att man är svart vilket får stå oemotsagt och inte tas upp till diskussion av läromedelsförfattarna.

Vad gäller fiktiva personer förekommer inga med minoritetspåbrå i någon av texterna. Däremot har man precis som i Textbok 1 tagit med namn ur våra minoritetskategorier som får svara på en fråga om ett ämne som behandlats i boken. Det är kortfattade svar och vi får egentligen inte veta något om personerna.

Trots att flera bilder i Textbok 2 föreställer människor ur våra minoritetskategorier anonymiseras dessa genom att bilderna inte har direkt koppling till texterna och personerna på bilden nämns inte vid namn. Då varken bilderna eller de fiktiva namngivna eleverna är en del av en berättelse eller text räknas det som kosmetisk bias. Vissa av dessa bilder är även stereotypa. Fastän flera bilder visar människor med minoritets- och icke-minoritetspåbrå tillsammans finns det ingen interaktion mellan dessa med ett undantag. Detta är bilden på två turister vilka storögt glor på en stereotyp porträtterad marockansk man som de ser ut att samtala med.

Precis som i Textbok 1 har läromedelsförfattarna valt att ta med en berättelse från Indien, i detta fall historisk. Ingen av de två historierna visar det moderna Indien.

6.3 Tre gånger svenska – Textbok 3

Namn och texter

I Textbok 3 finns det en stor spridning av namn vilket inte är konstigt med tanke på att ett av temana i boken är *Jag, vi och världen* där texter av svenska författare berättar om andra delar av världen, Afrika, Latinamerika och Asien. En av författarna som presenteras på en halv sida i boken och vars text får fem sidors utrymme har judiskt minoritetspåbrå (s. 127-132). Vi får veta att Magda Eggens, som även finns på bild, är född i en judisk familj i Ungern och att de kom till Sverige under andra världskriget. Hennes berättelse ur verkligheten handlar om hur judarna blev behandlade av de ungerska nazisterna och sedan av SS-soldater 1944. Liksom i Textbok 1 får vi en historisk återblick på judarnas situation under andra världskriget vilket är viktigt att eleverna kommer i kontakt med. Vad som saknas i böckerna är dock en bild av judarnas historia i Sverige samt kultur, språk och religion som läroplanen kräver. Ingen av de övriga nationella minoriteterna finns representerade i Textbok 3.

Liksom i de övriga textböckerna är även denna bok berikad med dikter av både kända och mindre kända diktare. Till skillnad från Textbok 1 och Textbok 2 där inga av diktarna har minoritetspåbrå finns i denna bok en dikt var av Martin Luther King och Biljana Spaskovska. Det skrivs dock ingenting om författarna vilket även är fallet med de övriga diktarna, utan fokus ligger på innehållet. Endast en eller ett par diktare och deras verk i varje lärobok finns närmare beskrivna.

I temaområdet *Jag, vi och världen* behandlas tre världsdelar, Afrika, Asien och Latinamerika. Som naturligt faller sig förekommer det många namn från minoritetskategoriernas språk i detta kapitel, namn på både verkliga och fiktiva personer. Dessutom finns det namn på fiktiva elever, precis som i Textbok 1 och Textbok 2, som får svara på olika frågor hörande till ett visst tematiskt område som tas upp i boken. Det tål nämnas att man även i denna bok kan se förekomsten av kosmetisk bias genom att namn tillskrivs personer utan att de för den skull presenteras närmare eller utan att de får vara en del av den allmänna diskursen i texterna. Detta kan sägas vara fallet med de fiktiva eleverna. Dock kan man se tendenser till en större inkludering av namn från minoritetskategoriernas språkområde. Man kan fråga sig om det inte slutar att räknas som kosmetisk bias när personer från minoritetspåbrå även finns med i själva texterna som betydelsefulla personer genom hela boken, till skillnad från Textbok 1 och 2 där personer med minoritetspåbrå knappt finns med i texterna. Men det är ändå ett gränsfall, för i de texter som kommer från Sverige är inte representationen lika stor utan dessa personer finns med i texterna från det tematiska området i denna textbok som ägnas åt Afrika, Asien och Latinamerika.

En annan typ av bias som förekommer i Textbok 3 är fragmentering och isolering. Detta märks genom att olika minoritetsgrupper presenteras i ett separat avsnitt, *Jag, vi och världen*.

Även om många personer med minoritetspåbrå finns representerade förekommer olika former av bias. På flera ställen i boken stöter vi på de vanligaste typerna av bias stereotypisering samt obalans och selektivitet. Den första stereotyp vi kommer i kontakt med är från texten ”Pojken som älskade Lyly” (s. 67). I denna text får vi träffa den vietnamesiska flickan Lyly som bor i en mindre stad i Sverige. Lyly har ingen rätt till fritid utan tvingas antingen jobba på en restaurang som ägs av hennes förutbestämda fästman eller så måste hon ta hand om sin brors barn. Hon porträtteras inte som en person som kan påverka sitt eget liv och sin framtid överhuvudtaget även om det står i texten att hon ”vill bryta sig ur familjemönstret och studera vidare” (s. 67). Ska man tolka detta som att vietnamesiska tjejer inte studerar vidare på grund av familjemönster? Det är en ensidig och obalanserad bild av vietnameser både i Sverige och i övriga världen då vi inte får träffa några andra människor med vietnamesiskt påbrå i hela boken.

I temat *Jag, vi och världen* får vi en kort beskrivning av den stora kontinenten Afrika. Där får vi veta att det finns mycket krig, att ”man spelar fotboll överallt” och att ”musik och dans finns i allas liv” (s. 78). Vi får inte veta något mer om Afrika. Det är en obalanserad, stereotyp och generaliserande bild vi får här. Följande och mindre generaliserande bild om Afrika finns att läsa på regeringskansliets hemsida och är kanske något för läromedelsförfattare att börja ta i beaktan:

Afrika är en kontrastrik kontinent som oftast får sin mångfald svept under en matta av dyster statistik och rapportering kring krig, hiv/aids, och fattigdom. Men Afrika är också en kontinent med flera länder som just nu upplever ett ekonomiskt uppsving samtidigt som många svåra konflikter är på väg att lösas (Regeringskansliet, 2011).

I läroboken förklaras även kriget kortfattat med att konflikterna bland annat beror på ”att när man drog gränserna mellan länderna så var det andra länders regeringar som gjorde det” (s.

78). Detta är exempel på biasformen vi kallar överklighet då ett svårt och kontroversiellt ämne behandlas genom att lite snabbt och förenklat beskriva händelsen, till exempel kolonialismen och hur europeiska länder styckade upp en hel kontinent utan att ta hänsyn till människorna som bodde där. Texten som följer efter ovanstående presentation är ett utdrag ur Henning Mankells berättelse *Eldens hemlighet* som utspelar sig i Moçambique. Man uppslukas av den vackert berättade historien och tänker inte på vilken undermedveten bild som förmedlas. En bild av brutala mord, fattigdom, trasiga kläder, flugor i ansiktet på sovande barn och rädslor över att bli uppäten av en krokodil samt ”den vite prästen” som undervisar de stackars barnen (s. 80-86). Delen om den ”vite mannen” som kommer och undervisar barn i Afrika är dessutom lingvistisk bias genom att en hierarki skapas där läraren som det uttryckligen står är vit har makt att undervisa och är kunskapens källa och de andra är i en beroendeställning. Även om det finns ett ljus i slutet av historien är det en dyster bild av ett afrikanskt land som förmedlas. Fastän bilden är baserad på en sann berättelse är det bara ena sidan av myntet, den andra sidan av de afrikanska länderna och dess befolkning kommer inte till tals. Därmed blir bilden av både människor och situationer obalanserad och stereotyp. Man kan tycka att den sista diskussionsfrågan till texten är något sarkastisk: ”Har din uppfattning om Afrika förändrats på något sätt efter att du läst texten?” (s. 87).

Nästa text med överskriften *Latinamerika* förflyttar oss till andra sidan Atlanten. Den korta presentationen av världsdelen börjar med den generaliserande meningen ”Länderna i Sydamerika är ganska lika varandra” (s. 88). Återigen ser vi ett exempel på obalans då man förenklar och även osynliggör den mångfald vad gäller språk, historia och kultur som finns från Eldslandet i söder till Colombia i norr. I och med att endast kolonialspråken portugisiska och spanska nämns vid namn förekommer även bias av formen osynliggörande då alla de språk som talas och talades innan européernas ankomst till kontinenten inte nämns. Texten som följer är ett utdrag ur *Pumans dotter* och där får vi träffa en flicka som heter Aschlop. Vi får veta att hon är döpt till Angelina och att alla blev döpta till spanska namn samt att man inte fick döpa sig med namn från urbefolkningarnas språk. Språket i texten påvisar prästernas makt över lokalbefolkningen och man kan mellan raderna skönja en kritik av det koloniala samhället. Vi får följa en ung, stark flicka från urbefolkningen som inte bara visar på fattigdom utan även styrka och stolthet. Likväl är det en stereotyp berättelse ”med män i trasiga halmhattar och barfota kvinnor med barnen i sjalar på ryggen” som lyser igenom (s. 90). På samma sätt som med länderna i Afrika osynliggörs moderna städer och stadsliv vilket leder till en obalanserad bild av verkligheten. Även här lyder den sista diskussionsfrågan: ”Har din uppfattning om Latinamerika förändrats efter att du läst texten?” (s. 93).

Till skillnad från de korta beskrivningarna av Afrika och Latinamerika framgår det tydligt av beskrivningen av Asien att det är en stor, mångfacetterad världsdelen och det moderna får komma till uttryck. I en verklighetsbaserad text kommer vi i kontakt med världens största filmindustri Bollywood. Berättarna av texten är Hiya, en fattig indisk flicka, och hennes rektor från skolan där hon studerar och bor. Texten är en exemplartext när det gäller att skildra ett lands många olika sidor och vi kommer i kontakt med både fattigdom, lyx och allt däremellan. Den visar hur vissa får kämpa för att komma fram i livet medan andra får det mesta serverat och samtidigt lyckas texten väva ihop både religion, kultur och modernitet.

I en text på sidan 108 får vi läsa om människor som förändrat vår bild av världen. Det handlar om både forskare och sjöfarare. När det kommer till stycket om Christofer Columbus skulle man kunna kalla formuleringen "[d]ärmed upptäcktes två nya världsdelar" för lingvistisk bias då det inte står att det för européerna var en upptäckt att det fanns två nya världsdelar. Till skillnad från många andra texter som behandlar ämnet balanseras denna bild i viss mån av resten av språkbruket och formuleringarna. Man talar om en invasion av européer samt hur det för urbefolkningen innebar en katastrof på grund av våld, tvångsarbete och sjukdomar som européerna utsatte dem för. Dessutom använder man ordet invandrare när man talar om européerna vilket ger ett erkännande till människorna som redan bodde där och inte osynliggör dessa.

Från sidan 118 och femton sidor framåt i boken får vi läsa texter som behandlar andra världskriget, nazismen och förföljelsen av minoriteter, däribland texten om och av Magda Eggens som tidigare nämnts. I den första texten som behandlar Hitler och nazismen berättas flera gånger vilka grupper som varit utsatta för förföljelse och förintelse. En av dessa grupper var romer men i texten använder man inte den benämningen utan på de tre ställen de nämns används ordet *zigenare*. Detta är en form av lingvistisk bias då det är en nedvärderande benämning som dessutom varken används eller accepteras av de olika grupper romer som finns i Sverige och Europa.

Något som denna bok tar upp på flera sidor är att människan ofta delar in sig själv i grupper, ibland självvalda och ibland påtvingade. Man talar även om vi- och dom-känslor som kan uppkomma och hur identitet kan vara kopplad till en grupp. I två korta historier ger man även exempel på missförstånd mellan olika grupper. Dessutom finns en text som handlar om att man kan se världen, saker, situationer eller händelser ur olika perspektiv för att människor har olika utgångspunkter. Man tar upp begreppet etnocentrism vilket beskrivs som att bara se halva sanningen genom att inte ta reda på vilka individer som finns inom den grupp man kallar för dom. Man påpekar även att de flesta människor i slutändan faktiskt är ganska lika varandra på gott och ont.

Bilder

I boken finns bilder både på minoriteter och icke-minoriteter (se Tabell 3). Flera av bilderna förekommer i samband med text och visar inte på någon av de bias vi undersöker. Exempel på detta är tre bilder där folk med olika påbrå finns med. Den ena är ett fotografi på deltagarna i TV-programmet Robinson som visar dagens Robinson, vilket finns i anslutning till texten som handlar om Robinson Kruse. Den andra bilden, ett svart-vitt foto, finner vi i texten om "Hitler och nazismen" och visar SS-soldater som motar folk av förmodat minoritetspåbrå med händer i luften som går framför soldaterna. Den sista bilden är ett fotografi på några barn som badar och finns i anslutning till den korta introduktionen om Asien.

Liksom i Textbok 1 och Textbok 2 finner vi exempel på kosmetisk bias där personerna på bilden inte har något med texterna att göra. I en text om måluppfyllelse finns en bild på en flicka med huvudduk utan att detta kan kopplas till texten på något sätt (s. 11). Även på sidan 104 finner vi en liten bild på två killar med ~~arabiskt~~ och ~~subsahariskt~~ påbrå ståendes ovanpå en container. Båda två gör någon form av tecken med handen lagd på bröstet och med fötterna

brett isär. Vi får inget veta om dessa personer och bilden är inte kopplad till texten på något sätt.

Två av bilderna i boken skulle jag kategorisera som stereotypa då den ena visar en latinamerikansk kvinna på ett fotografi som bär en stor balja med tvätt på huvudet (s. 88). Detta är den enda bild som finns med i kapitlet om Latinamerika. Man kan fråga sig vilka signaler bilden ger då latinamerikanska kvinnor förknippas med hushållsarbeten som tvätt och dessutom bär saker på huvudet. Den andra bilden är en teckning som föreställer jordklotet med fyra människor på. Högst upp på jordklotet ser vi en person i en kanot framför ett isberg iklädd vantar och ett heltäckande plagg med en stor huva som bara visar ansiktet. Den andra personen längre österut på jordklotet har en trekantig hatt på huvudet, med håret i hästsvans eller fläta, med något som tycks likna nyplockat ris i handen. Dessa två bilder skulle kunna sägas vara stereotypa då vi direkt förknippar den trekantiga hatten med många människor i Asien trots att de flesta människor i Asien troligtvis inte går med en trekantig hatt på huvudet (s. 75).

Till kapitlet som berör Afrika finns en bild på Henning Mankell och en kvinna med subsahariskt påbrå utanför ett hus (s. 79). På fotot står orden Henning Mankell och under bilden finns en text som handlar om honom. Varken på bilden eller någonstans i texten står det vad kvinnan heter eller vem hon är. Detta är en bias av formen osynliggörande då kvinnan inte ens får ett namn tillskrivet sig och man hade lika gärna kunnat använda en bild på enbart Henning. Kanske blir det då även en form av kosmetisk bias?

Tabell 3 Bilder *Tre gånger svenska 3*

Påbrå	Antal
Icke-minoritet (IM)	14
Samer	-
Romer	-
Judar	1 (s. 127)
Tornedalingar	-
Sverigefinnar	-
Arabiskt	2 (s. 11, 94)
Asiatiskt	-
Latinamerikanskt	1 (s. 88)
Subsahariskt	1 (s. 78)
Arabiskt/Subsahariskt	1 (s. 104)
Subsahariskt/IM	2 (s. 79, 110)
Judiskt/IM	1 (s. 119)
Asiatiskt/IM	1 (s. 75)

6.3.1 Sammanfattning av resultat

Liksom i Textbok 1 finns det en författarinna med judiskt minoritetspåbrå presenterad i Textbok 3. Kontexten är återigen andra världskriget och vi får läsa om nazister och förföljelse av olika minoritetsgrupper. Här stöter vi för andra gången i *Tre gånger svenska* på

benämningen *zigenare* om romer. Detta är en form av lingvistisk bias då det är en nedvärderande benämning som dessutom varken används eller accepteras av de olika grupper romer som finns i Sverige och Europa. Inte heller tar läromedelsförfattarna upp denna benämning till diskussion. Liksom tidigare får vi inget veta om de nationella minoriteterna romers och judars kultur, språk, religion och historia, förutom att de förknippas med andra världskriget.

Till skillnad från Textbok 1 och 2 där det endast finns ett fåtal människor ur våra minoritetskategorier med i texterna stöter vi på ett flertal namn ur dessa kategorier i Textbok 3. Detta faller sig naturligt då ett temaområde som heter *Jag, vi och världen* behandlar världsdelarna Afrika, Asien och Latinamerika. Dock är representationen av minoriteter i texterna från Sverige mindre. I samband med detta tema hittar vi flera typer av bias, bland annat stereotypisering, obalans och selektivitet. Det första vi möter är en generaliserande och obalanserad bild av en hel kontinent där Afrika förknippas med krig, musik, fotboll och dans. Vi får även möta bias formen överklighet då kolonialisternas uppdelning av Afrika lite snabbt och förenklat nämns i förbifarten. I en text skriven av Henning Mankell utökas dessutom stereotypen med mord, fattigdom och flugor i ansiktet på sovande barn. Det finns dessutom en aspekt av lingvistisk bias då en av personerna med möjlighet att påverka sin situation uttryckligen sägs vara en vit präst till skillnad från de andra karaktärerna i beroendeställning. Då vi inte får läsa om andra länder i Afrika osynliggörs det ekonomiska uppsving som just nu präglar flera afrikanska länder.

I och med beskrivningen av nästa världsdel, Latinamerika, möter vi bias formen obalans då alla länder i Sydamerika sägs vara ganska lika varandra vilket innebär att man osynliggör den mångfald vad gäller språk, historia och kultur som finns. Även i berättelsen som får representera Latinamerika hittar vi stereotyper både i text och bild där barfota kvinnor bär barnen i sjalar på ryggen och tvätt på huvudet. Det moderna osynliggörs vilket leder till en obalanserad bild av verkligheten.

På den sista kontinenten som porträtteras är dock situationen annorlunda. Asien beskrivs som en mångfacetterad världsdel där både modernt, rikt och fattigt finns blandat. Här är det dessutom ingen som skriver om personerna utan det är en fattig och en rik människa som själva berättar om livet i en indisk stad. Det är intressant att se att det finns färre bias när texter handlar om och porträtterar verkliga personer, speciellt om de själva får komma till tals. Det vore intressant att se om så är fallet även i andra läromedel för att se om de visar på liknande tendenser. Då skulle man kunna fråga sig varför det finns fler bias när en skribent skall hitta på saker om någon annan, speciellt om denna *andre* uppfattas som en del av en förmodad annan grupp än skribenten?

I ett annat avsnitt möter vi Columbus och något som kan tolkas som lingvistisk bias i och med att man skriver att två nya världsdelar ”upptäcktes”, utan att skriva att det bara var nytt för européerna. Det utmynnar dock inte i biasen obalans och selektivitet då bilden balanseras av att man pratar om det hela som en invasion.

Bilderna i Textbok 3 förekommer både i samband med text som inte visar på något av de bias vi undersöker men även som stereotypa bilder som spelar på våra förutfattade meningar bland

annat i form av en asiat i trekantig hatt. Det finns även bilder på minoriteter och icke-minoriteter som visar på någon slags gemenskap men också de som visar det motsatta under andra världskriget. Biasformen osynliggörande blir tydlig i en bild på en svensk författare bredvid en afrikansk kvinna. På bilden står författarens namn, Henning Mankell och texten under bilden berättar om honom. Vi får dock aldrig veta vem kvinnan är eller vad hon heter.

Boken tar upp viktiga och svåra teman om hur människan delar upp sig själv i grupper där vi- och dom-känslor kommer till uttryck, att man kan se världen ur olika perspektiv och även begreppet etnocentrism behandlas.

6.4 Sammanfattande diskussion, delstudie 1

Syftet med denna studie har varit att se på vilka minoritetsgrupper som finns med i det undersökta läromedlet, hur porträtteringen av dessa ser ut samt att undersöka förekomsten av bias.

En genomgång av alla tre läroböcker i serien *Tre gånger svenska* visar i likhet med andra studier (Mattlar, 2008; Romare & Karlsson, 2008) att nationella minoriteter är marginaliserade. Karlsson (2004) nämner att urfolket samer knappt finns med i svenska skolböcker och så är också fallet i detta läromedel där urfolket samer inte finns med. Även sverigefinnar och tornedalingar lyser med sin frånvaro trots att både den nuvarande och kommande läroplanen för grundskolan kräver att elever ska kunskap om alla nationella minoriteter. De som nämns i detta läromedel är romer och judar. Människor med påbrå från våra övriga minoritetskategorier, arabiskt, asiatiskt, latinamerikanskt, subsahariskt och östeuropeiskt finns alla med i olika utsträckning.

Beskrivningen av de nationella minoriteter, romer och judar, som finns med i läroböckerna skiljer sig åt både i utrymme och i innehåll. Det finns endast en kort sammanfattning av boken *Maritza – en zigenarflicka* där man osynliggör medförfattarnas romska påbrå genom att inte berätta något om dem. Texten som är placerad 40 år tillbaka i tiden ger en stereotyp bild av romer och dessutom placerar den romer utanför majoritetssamhället samt skapar dikotomi mellan *svensk* och *romsk*. Romerna i texten presenteras inte med ett urval av mänskliga färdigheter, attribut och förmågor. Istället blir de tillskrivna negativa attribut, såsom att ljuga och skolka. Romernas situation idag och deras långa historia i Sverige nämns inte och därmed osynliggör man den nationella minoriteten både i nutid och historiskt. I övrigt skrivs ingenting om romer i någon av *Tre gånger svenska* förutom att man i Textbok 3 i samband med förintelsen skriver att en halv miljon *zigenare* dödades. Man bör uppmärksamma ordvalet *zigenare* istället för *rom* speciellt med tanke på att läromedelsförfattarna väljer att inte ta upp detta till diskussion överhuvudtaget.

Den nationella minoriteten judar finns med i läroböckerna både i nutid och i dåtid. I nutid finns de representerade genom två författare vars judiska påbrå tas upp i boken. I författarnas texter som behandlar judiska livsöden stöter vi på bias av formen fragmentering och isolering då vi endast får möta den nationella minoriteten i separata avsnitt eller texter kopplade till andra världskriget. Författarna och till viss del karaktärerna i deras texter presenteras med en

variation av mänskliga färdigheter, yrkesroller och ekonomiska situationer och som en del av det moderna samhälle de lever i. Å andra sidan är risken stor att detta kommer i skymundan då texterna om författarna är mycket korta medan berättelserna om judarna som offer för andra världskriget är långa och ger ett bestående intryck. Porträttering av nationella minoriteter som offer är även något som Romare och Karlsson (2008) poängterar. Vi får heller ingenting veta om den nationella minoritetens judars historia i Sverige före andra världskriget eller något om deras kultur, språk och religion som efterfrågas i läroplanen.

När det gäller övriga minoriteter i Sverige kan man konstatera att man i alla tre böckerna i serien *Tre gånger svenska* endast finner fyra texter där personer med minoritetspåbrå, två fiktiva och två verkliga, figurerar. Tidigt i Textbok 1 stöter vi på lingvistisk bias vilket bidrar till att sätta tonen för vem som får vara svensk och man bygger upp en dikotomi mellan *svensk* och *invandrare*. Frågan om vem som räknas som svensk och att minoriteter är underställda majoritetssamhället förekommer även i andra liknande studier (Mattlar, 2008; Eilard, 2008). Precis som Runblom (Skolverket, 2006) poängterar tas inte denna komplexa fråga upp i varken diskussionsfrågor eller senare i boken trots att liknande dikotomi återfinns i bland annat texten om Maritza. Genom böckerna fokuserar man då och då också på människors påbrå istället för att namnge fiktiva karaktärer.

Vi möter även stereotyper och generaliseringar då man bland annat menar att ens sätt att tänka om att vinna eller förlora skulle bero på var i världen man är född, detta är också den typ av bias som dominerar i läromedlet. I samband med stereotyper och generaliseringar blir även bilden av människor med ett visst påbrå obalanserad och ensidig då de inte beskrivs med ett varierat urval av mänskliga färdigheter, attribut och förmågor och oftast inte i mer än en text. Dessutom porträtteras de i vissa fall som oförmögna eller utan möjlighet att påverka sin egen tillvaro.

I motsats till de fiktiva personerna och de bias som finns i samband med dessa porträtteras de två verkliga personerna i sina separata texter på ett helt annat sätt då deras påbrå inte på något sätt skiljer dem från majoritetssamhället. De porträtteras antingen som starka och framgångsrika eller som en god vän man kan lita på.

I likhet med bilden av minoriteter inom Sverige porträtteras människor i övriga världen framför allt Afrika och Latinamerika stereotypt. Den obalanserade och stereotypa bild som framträder osynliggör det moderna samhället och det spektrum som finns mellan rikedom och fattigdom, krig och fred, och så vidare. I flera av dessa texter bidrar även språket till maktstrukturer där bland annat den uttryckligen *vite mannen* sitter på makten och kunskapen att utbilda lokalbefolkningen som hamnar i underläge. När det gäller Latinamerika osynliggörs dessutom den mångfald som finns vad gäller bland annat språk och urbefolkningar genom en generalisering om att sydamerikanska länder är ganska lika varandra.

Det är intressant att observera att ingen av texterna är skrivna av författare från områdena i fråga. Detta med tanke på att kursplanen i svenska som andraspråk har som mål att eleven:

-får möjlighet att förstå svensk skönlitteratur och svensk kultur och blir förtrogen med den

värdegrund på vilken det svenska samhället vilar och även lär känna skönlitteratur från andra delar av världen (Min understrykning, Skolverket, 2000b)

Det kan dock tolkas som att skönlitteraturen från andra delar av världen inte nödvändigtvis måste vara skriven av författare från andra delar av världen, även om jag tolkar det så. Förutom tre texter skrivna av två judiska författarinnor, den korta sammanfattningen av en text med tre romska medförfattare och endast två av många dikter finns det inga alster av författare ur någon av våra minoritetskategorier.

I ett avsnitt som handlar om Asien ges i motsats till ovanstående en bild av en mångfacetterad kontinent där även verkliga personer själva får komma till tals och ge en bild av ett modernt samhälle där både fattigdom och rikedom finns sida vid sida. Det intressanta är att när människor ur de övriga minoritetskategorierna själva får komma till tals blir bilden mer mångfacetterad och mindre stereotyp och generaliserande än i texter med fiktiva personer.

I läromedlet får vi även komma i kontakt med kolonialismen på två olika sätt. När det gäller Afrika ser vi ett exempel på biasformen överklighet där ett kontroversiellt ämne som kolonialisternas uppdelning av Afrika nämns i förbifarten. I ett annat avsnitt möter vi istället för överklighet lingvistisk bias då man i en text om Columbus och andra människor som förändrade vår bild av världen skriver att två nya världsdelar *upptäcktes*, utan att skriva att det bara var nytt för européerna. Man kan säga att det rör sig om en makthierarki när man i en del av världen tar sig rätten att ur enbart sitt eget perspektiv säga att man upptäcker en kontinent när det redan bor miljontals människor där. Denna bild balanseras dock av att man pratar om det hela som en invasion av européerna som dessutom benämns som *invandrare*. Man skriver även om ursprungsbefolkningen och den katastrof invasionen innebar och att många av dem fortfarande kämpar för sin existens.

Även andra minoriteters kamp lyfts fram i och med att Martin Luther King och Rosa Parks porträtteras som hjältar för deras arbete i kampen för minoriteters rättigheter i USA. Som förebild till denna kamp nämns även den indiske ledaren Gandhi som med hjälp av icke-våld och kärlek besegrade engelsmännen.

När det gäller läromedlets målgrupp tycks denna vid en första anblick finnas väl representerad. Det är något förvånande att det ändå finns långt fler bilder, bland annat på omslaget till Textbok 2, och namn på personer med minoritetspåbrå än vad det finns texter där dessa har någon substantiell betydelse. Detta är typiskt för kosmetisk bias där namn eller bilder på människor med påbrå från olika delar av världen ger en vilseledande bild av inkludering och mångfald. Förekomst av kosmetisk bias är något som även Eilard (2008) finner i sin studie även om hon inte benämner den som sådan. Dessutom visar analysen att några av dessa bilder ger uttryck för stereotyper.

Även om vi i detta arbete inte har etnicitet i fokus är det intressant att se att språket i detta läromedel bidrar till skapande och upprätthållande av grupperingar genom dikotomierna svensk - romsk och svensk – invandrare. Som det nämns i vår vetenskapliga utgångspunkt är språket med och till viss mån formar verkligheten. I och med att läromedel är centrala genom sin viktiga roll av värdeförmedling och att språket är det redskap genom vilket denna överförs

vidare till våra elever är det viktigt att utsätta läromedel för en noggrannare granskning för att se om dessa värden är förenliga med skolans värdegrund.

Trots att man genom läromedlet i praktiken skapar dikotomier tar man i teorin upp hur vi- och dom-känslor skapas och människor delar in sig själv och andra i grupper. Man tar även upp begreppet etnocentrism och poängterar att alla människor i stort sett är ganska lika varandra.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att granskningen av *Tre gånger svenska* visar att alla minoritetsgrupper inte finns representerade i detta läromedel och att de som finns med inte alltid skildras på ett allsidigt sätt. I samband med texter och bilder där minoriteter figurerar hittar vi exempel på alla de sju undersökta formerna av bias där stereotypisering och generalisering dominerar.

7 DELSTUDIE 2, ENGELSKA - David Racic

Den här studien tar sig en noggrann titt på läromedlet *Wings Mini* för år 7-9. En av anledningarna till att jag valt att analysera detta läromedel är att vi på en didaktikkurs i engelska under lärarutbildningen fokuserade på en generaliserad beskrivning av jamaikaner i ett läromedel. Bilden som gavs sa att människorna där dansar och är glada oavsett vad som händer i deras liv. Detta gjorde att jag ville ta mig en närmare titt på hur bilden av människor i olika engelsktalande länder ser ut, speciellt med tanke på att det i kursplanen i engelska står att eleven ska ”ha kunskaper om vardagsliv, samhälle och kulturtraditioner i några länder där engelska har en central ställning” (Skolverket, 2000a). Kunskaper om vardagsliv är något som även tas upp i lärarhandledningarna till *Wings Mini* där de skriver att man därför presenterar bland annat Irland, Jamaica, Zambia, Indien, Australien, Nya Zeeland och USA med fakta och foton (Glover, m.fl., 2003b: 7; Glover, m.fl., 2004b: 7).

Jag har valt att lägga upp presentationen av resultatet i tre olika delar av varje lärobok för sig. Den första mycket kortfattade delen talar om vilka namn som finns med i boken och följs av en närmare titt på vilka minoritetskategorier som finns representerade i bokens bilder. Att jag valt att komplettera presentationen med tabeller är för att tabellerna många gånger tydligt visualiserar *Wings Mini* böckernas struktur och hur mycket utrymme som läggs på olika länder och minoriteter. Tabellerna är uppdelade i historiska bilder och nutida. Detta för att tydliggöra om minoriteter, när och om de finns med, finns med i en nutida eller historisk kontext. Efter den mer kvantitativa analysen av namn och bilder följer en beskrivning av alla diskurser i både bild och text där personer med minoritetspåbrå finns med. Denna beskrivning är uppdelad efter de länder som boken porträtterar och följs till slut av en generell sammanfattning.

7.1 Wings Mini 7

En genomgång av alla namn i boken visar att endast ett namn av fyrtiofem kommer från något språk förknippat med våra minoritetskategorier. Det rör sig om Mahatma Gandhi i en kort text om Indien. Den språkliga mångfald av människor med namn från olika delar av världen osynliggörs således speciellt med tanke på att inga sådana namn finns på personer i Storbritannien som tar upp den största delen av boken.

En närmare titt på bilderna i boken visar att hela fyrtiotvå bilder av femtio finns i samband med Storbritannien och Irland (se Tabell 1 och Tabell 2). På dessa bilder finns endast en person av minoritetspåbrå med och tillsammans med frånvaron av namn från språk härrörande till minoritetskategorierna bidrar detta till ett osynliggörande av de många miljoner människor med minoritetspåbrå i Storbritannien. De gånger vi träffar människor ur våra minoritetskategorier i modern tid rör det sig om texter som handlar om Jamaica, Zambia, Indien och Australien (se Tabell 1 och Tabell 2). När det gäller historiska bilder finns bara minoriteter med. Oavsett vilket land som porträtteras finns inga människor med arabiskt eller latinamerikanskt påbrå. Något förvånande är att det inte finns några bilder överhuvudtaget där minoriteter och icke-minoriteter interagerar eller figurerar tillsammans. Vid en närmare titt på

bilderna i nästa avsnitt kan vi se att många av dessa är stereotypa eller tillsammans med texten bidrar till bias på något sätt.

Tabell 1. *Wings mini 7* Nutida foton och bilder.

	Icke-minoritet	Subsahariskt påbrå	Arabiskt påbrå	Asiatiskt påbrå	Latinameri-kanskt påbrå	Native Minority Urfolk	Blandat minoritet och icke-minoritet
Storbritannien +Irland	41	-	-	1 (s.8)	-	-	-
USA	-	-	-	-	-	-	-
Kanada	-	-	-	-	-	-	-
Jamaika	-	1 (s.68)	-	-	-	-	-
Indien	-	-	-	1 (s.114)	-	-	-
Zambia	-	2 (s.92-93)	-	-	-	-	-
Australien	-	-	-	-	-	1 (s.130)	-
Nya Zeeland	2	-	-	-	-	-	-
Totalt	43	3	0	2	0	1	0

Tabell 2. *Wings mini 7* Historiska foton och bilder

	Icke minoritet	Subsahariskt påbrå	Arabiskt påbrå	Asiatiskt påbrå	Latinameri-kanskt påbrå	Native Minority Urfolk	Blandat minoritet och icke-minoritet
Storbritannien +Irland	-	-	-	-	-	-	-
USA	-	-	-	-	-	-	-
Kanada	-	-	-	-	-	-	-
Jamaika	-	-	-	-	-	-	-
Indien	-	-	-	1 (s.114)	-	-	-
Zambia	-	-	-	-	-	-	-
Australien	2	-	-	-	-	-	-
Nya Zeeland	2	-	-	-	-	1 (s.123)	-
Totalt	4	0	0	1	0	1	0

Dessa kvantitativa resultat målar upp en bild av näst intill utseendemässigt helt homogena samhällen som osynliggör den mångfacetterade befolkningen i alla länder. I samband med en genomgång av namnen kan vi se att trots att det finns åtta bilder på människor med minoritetspåbrå har endast två av dessa personer namngivits. Den ena är en samtida bild på sidan 8 på en pojke med asiatiskt påbrå som heter Pete men utan efternamn. Den andra bilden är en historisk bild på Mahatma Gandhi. Vid en snabb genombläddring av boken kan man få känslan av en mångfald i representationen av människor vilket jag dock skulle klassa som kosmetisk bias då i stort sett ingenting finns skrivet om dessa människor som förblir anonyma.

Kvalitativ analys

Utöver denna kvantitativa synvinkel är det intressant att se vad en mer kvalitativ analys visar. Beroende på hur noggrann man är hittar man olika mycket bias. Jag har valt att vara väldigt sträng i mina tolkningar och kommer därför ta upp allting som kan tolkas som bias. En sak som har varit svår att sätta fingret på har varit den något positiva bild av koloniseringen som ges på grund av att man inte på något sett tar upp de koloniserade människornas syn på denna sak. Detta är en mycket fin form av bias som skulle kunna falla under kategorierna osynliggörande samt obalans och selektivitet vilka är närvarande i flera texter. Då det även i lärarhandledningen står att eleverna får möta engelsktalande länder och får en idé om ”engelskans spridning och betydelse” (Glover, m.fl., 1999: 19) frågar jag mig om det är detta som är motivet till dessa faktaavsnitt?

Ett annat exempel på osynliggörande och även lingvistisk bias är en världskarta där Storbritannien, Irland, Kanada, USA, Australien och Nya Zeeland är markerade med blå färg och texten bredvid säger ”I de här länderna är engelska förstaspråk. Det betyder att barnen lär sig engelska hemma av sina föräldrar eller av någon annan vuxen person” (s. 13). Texten skulle vara fri från bias genom att man säger att *de flesta* barn lär sig engelska hemma. Det finns nämligen tiotals miljoner människor i dessa länder som har ett annat modersmål än engelska hemma, bland dem cirka 30-40 miljoner spansktalande bara i USA. Genom att lägga till denna information eller genom att åtminstone säga de flesta osynliggör man inte dessa människor. I USA har man dessutom inte något nationellt lagstadgat språk som officiellt språk även om engelskan är det språk som dominerar och används av statliga institutioner.

Utöver dessa exempel följer här nedan en genomgång för respektive geografiskt område som presenteras i boken. Jag börjar med Storbritannien/Irland som får mest utrymme i *Wings Mini 7* och redogör för all porträttering av människor med minoritetspåbrå vare sig den innehåller de bias vi undersöker eller inte.

Storbritannien och Irland

I början av boken träffar vi tre ungdomar som i ett par meningar presenterar sig själva (s. 8). Det finns ett ansiktsfoto på var och en av dem. En av dem är Pete med ~~asiatiskt~~ påbrå. Han porträtteras som vilken pojke som helst i Storbritannien, dock kortfattat. Vi får inte träffa honom något mer i boken och får enbart veta att han har en halvbror och pappa som bor i USA. Han är den enda personen med minoritetspåbrå vi får träffa i Storbritannien vilket innebär att man osynliggör den internationella prägel som finns i landet. Han är också den enda person med minoritetspåbrå som förekommer i en kontext utan bias, om det inte räknas som kosmetisk bias att ha med honom i början av boken för att någon som snabbt tittar igenom den möjligtvis ska få en känsla av mångfald. Övriga minoritetskategorier finns bara med som kuriosa när boken presenterar korta texter om Jamaica, Zambia, Indien, Australien och Nya Zeeland. Bilden som framträder är helt homogena samhällen opåverkade av global migration, förutom koloniseringen av andra länder från brittiskt håll.

Jamaika

Osynliggörande, stereotypisering och generaliserande, obalans och selektivitet samt lingvistisk bias

Sidorna 67-70 handlar specifikt om Jamaika. Det enda vi får reda på om människor på dessa sidor är att de pratar engelska eller jamaikansk kreol. I övrigt står att britterna styrde Jamaika under 300 år och att människorna som jobbade på plantagerna där var slavar. Det står ingenting om människorna i nutid. Det finns dock ett nutida foto (s. 68) där vi ser en person med ~~sub~~sahariskt påbrå som bär frukt i en stor korg på huvudet. Personen har en vit mössa och en blå skjorta på sig och figurerar bredvid en text som säger: "The people who worked on the plantations were slaves from Africa" (s. 68). Om personen på bilden ges ingen information. Han figurerar utan namn i en kontext med slavar. Funktionen av denna bild är för mig svårförståelig då det talas om slavar i ett historiskt perspektiv men bilden är från nutid. Ska man tolka den som att människorna fortfarande är slavar? Inga fler människor från Jamaika finns med i varken bild eller text.

Intentionerna hos författarna till *Wings* böckerna tror jag är goda. De säger också i lärarhandledningen att de vill bygga kulturell förståelse genom att presentera fakta från olika länder. Frågan är om inte texter som denna är kontraproduktiva och tvärtemot författarnas intentioner spår på de fördomar som redan finns? Leder geografiska fakta och information om djur till ökad förståelse om människorna i ett land? Texten berättar ingenting om de människor som bor på Jamaika och hur de har det där. Jamaicas nationella motto: "Out of Many, One People" (Government of Jamaica, 2011) skulle kunna ha tagits med och utvecklats. Vilken sorts bild eller slutsats kan man tänka sig att en trettonårig elev kan dra genom att läsa om vita slavägare och svarta slavar ackompanjerat av en bild på en svart person med frukt på huvudet?

Zambia

Stereotypisering och generalisering, obalans och selektivitet, fragmentering och isolering samt lingvistisk bias

Sidorna 90-94 handlar om Zambia. Det vi får veta om människorna där är att de har engelska som officiellt språk och att det talas olika bantuspråk där. Man förringar betydelsen av de andra språken än engelska genom att inte nämna dessa vid namn. Vi får även veta att många människor bor i traditionella hus men att fler och fler människor flyttar till städerna. Vi kan också läsa att barnen hjälper till med arbete i hemmen och arbete utomhus på landet och att vissa av dem slutar gå i skolan på grund av det. Detta är den skrivna information som finns om människorna där och denna är ackompanjerad av två foton med människor på samt en stor bild på en elefant och en stor bild på ett vattenfall. Foton på natur och djur tar upp en hel sida i boken som skulle ha kunnat användas till en mer balanserad beskrivning av landet.

Det första fotot (s. 92) på människor finns ovanför texten "Traditional homes" och där ser vi ryggen på tre barn och en kvinna som står utomhus framför en hög träbänk med disk på. Längre bort på bilden ser vi några barn stå i skuggan utanför ett lerhus med stråtak. Ännu längre bort sitter en grupp människor under skuggan av ett träd. Det ser ut att vara på landsbygden.

På det andra fotot (s. 93) intill en mycket kort text med överskriften "No time for school" ser vi två barn och en äldre flicka eller ung kvinna samt en hund. Ett av barnen är en flicka i

skjorta och kjol. Hon går barfota och bär en stor plåthink på huvudet, vilken hon stödjer med ena handen. Det andra barnet är en liten pojke med t-shirt, shorts och skor. Han bär på en plåthink. Den äldre fickan har en vit skjorta, blå kjol och skor. Hon ler och bär även hon en stor plåthink på huvudet utan att använda händerna till hjälp. De ser ut att vara på landsbygden.

Man skulle kunna säga att detta är ett typexempel på hur de flesta av de 54 länder som utgör Afrika porträtteras. Denna ensidiga bild bidrar till en obalanserad syn på dessa länder som enbart fattiga. Återigen får vi bara se ena sidan av myntet och man kunde ha balanserat bilden genom en bild från städerna som man faktiskt berättat att många människor flyttar till. Hur ser det ut där? Kanske kunde man haft en bild på finansmän och finanskvinnor från affärsdistrikten i Lusaka. Fokus tycks alltid ligga på det som är annorlunda och minoriteter eller länder utanför västvärlden presenteras som ett kuriosum objekt. Självklart finns fattigdom och landsbygd men en mer balanserad bild med mer förklaringar skulle kanske hjälpa till att få bort en del stereotyper. Kanske kunde man tala om att lerhusen inte är primitiva utan väldigt väl genomtänkta funktionella byggnader som håller värme ute under dagtid och kyla borta på nätterna. Byggnader med plåttak som ofta byggs med hjälp av utländskt bistånd och krav blir outhärdligt varma på dagtid.

Indien

Obalans och selektivitet

En pojke från Storbritannien berättar om några brevvänner han har (s. 14). Två av dem har e-mail (en i Nya Zeeland och en i Sydafrika) men den tredje som bor i Indien har det inte (de skriver vanliga brev till varandra). Kanske kan man tycka att jag är petig men om man tittar på den totala implicita bilden som presenteras i *Wings* böckerna framstår det som att Indien är helt outvecklat. Vi får ingenstans läsa om Indiens ekonomi eller högt utvecklade informationsteknologi och dess IT-industri i Bangalore (Indiens Silicon Valley). Texter som den ovan nämnda bidrar på ett undermedvetet sätt till att stärka den ensidiga bilden av Indien som ett underutvecklat icke-teknologiskt land.

Osynliggörande, stereotypisering och generalisering, obalans och selektivitet samt lingvistisk bias

På sidan 96 presenteras olika ämnesområden som kommer att behandlas i kapitel 5 av boken. I en liten ruta får vi läsa följande information om Indien: ”I vilket land finns Himalaya, heliga kor och ormtjusare? Jo, i Indien. Möt detta stora, spännande och *annorlunda* land” (Min kursivering). Återigen ligger fokus på det som är annorlunda. Man nämner inte ens den högt utvecklade IT-industrin i Bangalore, Indiens Silicon Valley, eller den enorma indiska filmindustrin i Bollywood. Genom att fokusera på det som är annorlunda och ignorera det som är lika bidrar man till en världsbild av *vi* de vanliga och de konstiga annorlunda andra. Att man senare i texten som handlar om Indien dessutom inte pratar något om Himalaya eller ormtjusare får mig att undra varför detta överhuvudtaget togs med i presentationsrutan?

Sidorna 113-116 handlar om Indien. Det enda vi får veta som har något att göra med människor är att Indien har 18 officiella språk varav hindi är det största samt att engelska används över hela Indien. Vi får inte veta namnen på de övriga officiella språken vilka osynliggörs. Vi får läsa att briterna härskade över Indien i 300 år och att Indien blev självständigt 1948. Språket som används här skapar en makthierarki med briter högst upp och underkuvade indier längst ned. Utöver detta finns det ingen som helst information om nutida Indien eller människorna som bor där, förutom en mening som lyder: "every year people die from snake bites" (s. 114). Den enda person det står något om är historisk och vi får veta att det fanns en politisk ledare som hette Mahatma Gandhi som inte trodde på våld och att han "showed the people to protest peacefully" (s. 114), men vi får inte veta mot vad. Inga andra människor tas upp i texten men det finns två bilder på sidan 114 med människor på; Det ena är ett svartvitt foto på Mahatma Gandhi i sina traditionella kläder. Det andra är ett färgfoto av en liten troligtvis indisk flicka i rosa volangklänning. Hon håller en äldre troligtvis indisk man i vita kläder i handen. De är i en smal gränd där det ligger en stor vit ko på marken. De går båda barfota på en ganska trasig asfalt. I bakgrunden ser vi flera män som lutar sig mot väggen på olika ställen i gränden. En av dessa står och samtalar med en man som sitter på en vespa. Ytterligare en man i bakgrunden står vänd mot en vägg och det ser ut som att han skulle kunna vara i färd med att måla denna eller bordet som står ute i gränden.

Det finns inte någon information om dagens Indien med i texten. Inte heller har man pratat något om ormtjusarna eller Himalaya som nämndes i presentationen femton sidor tidigare. Vi får enbart veta att människor dör av ormbett och att några av människorna i Indien arbetar som ormtjusare. Det är en obalanserad och stereotyp bild som osynliggör den moderna och teknologiska sidan av Indien.

Nya Zeeland

Stereotypisering och generalisering, lingvistisk bias, överklighet, obalans och selektivitet samt fragmentering och isolering

Sidorna 120-122 handlar om James Cook förutom tre meningar med egen överskrift som handlar om maorierna. Vi får berättat för oss att maorierna bodde på Nya Zeeland. Detta är allt vi får veta om maorierna i texten om Cook. Följande ord används för att beskriva Cook och hans resa:

[...] going to Australia [...] on the ship there were many sailors and soldiers. There were also artists and botanists on board [...] they expected to find many interesting flowers and trees [...] wanted to meet the people who lived there, the Maoris. [...] his men went inland to explore (s. 122).

I motsats till detta finns bara en mening som beskriver maorierna: "But the Maoris attacked Cook's men and in the fight some of the Maoris were killed" (s. 122). Det verkar vara en fredlig upptäcktsresa och flera sidor handlar om James Cook och hans män medan man nästan inget skriver om maorierna varken i denna text eller nästa del vars överskrift är "New Zealand" (s. 123-126). På dessa sidor får vi bara veta följande om människorna på Nya Zeeland; Cirka 75 % är av europeiskt ursprung och 12 % är maorier samt att maori och

engelska är officiella språk. Vilka de övriga cirka 13 % är som bor på Nya Zeeland har man inte tagit med.

Den enda bild som finns med där maorier figurerar är en historisk, svartvit tecknad bild (s. 122), möjligen en litografi, där vi får se en näst intill naken maori krigare med tatueringar över cirka 99 % av kroppen.

Mycket fokus har lagts ner på James Cook och mycket lite på Nya Zeeland idag. Maorier presenteras bara i ett stereotypiskt historiskt perspektiv som krigslystna i motsats till de fredliga upptäcktsresande engelsmännen, vilket i sig är en förenkling och ett överslätande av vad som följde i engelsmännens koloniala spår och upptäcktsfärder i världen. Språket bidrar till framställningen av engelsmännen som fredliga snälla upptäcktsresande och maorierna som vildar. Hur situationen ser ut idag förutom att 12 % av befolkningen är maorier får vi inte veta. Man säger även att 75 % av befolkningen har europeiskt påbrå och jag frågar mig vilka som utgör de övriga 13 % som osynliggjorts och inte nämns?

USA

Lingvistisk bias

På sidan 128 används orden "American Indians" för att beskriva ursprungsbefolkningen i USA. Detta är en gammal missvisande kolonial term som beror på att Columbus trodde han hade kommit till Indien. Det kan dessutom idag betyda en amerikan som bosatt sig i Indien. Termen som används idag är *Native American*. I övrigt finns inte USA med i *Wings Mini 7* men får lite plats i bok 8 och 9.

Australien

Osynliggörande, stereotypisering och generalisering, obalans och selektivitet, fragmentering och isolering samt lingvistisk bias

Sidorna 129-132 handlar om Australien. Det enda vi får veta om människor där är att engelska är det officiella språket, att de flesta människor är av brittisk härkomst och att ungefär två procent är "Aboriginals". Vi får även läsa att "traditional paintings are very important in the religious life of the Aboriginal people"(s. 130). Detta är ackompanjerat av ett foto på en australisk man av ursprungsbefolkningen som målar traditionella tavlor i skuggan av ett träd. Han har blåa halvkorta byxor, en vit skjorta och en åtgången vit cowboyliknande hatt.

Först får man lov att påpeka att det finns en stor grupp invånare med ~~asiatiskt~~ påbrå; cirka 10%, vilka inte ens nämns i texten. För det andra nämns inget av den svåra historia och det som många inofficiellt kallar det folk mord på ursprungsaustralier som skedde efter briterernas ankomst. Vad gäller ordet *Aboriginal* håller det på att ändras och den korrekta benämningen "'Indigenous' is now the officially agreed upon term for the country's first inhabitants and refers to anyone of Aboriginal or Torres Strait Islander ancestry who identifies as such. Many prefer to be known by local group or language names" (Trinity College, 2011). Man bör även tillägga att man skulle ha kunnat ägna dessa människor några rader genom att inte bunta ihop

dem alla i en homogen grupp "Aborigines" eftersom det finns massor med olika grupper som pratar över hundra olika språk och har olika kulturer (Murdoch University, 2010).

7.1.1 Sammanfattning av resultat

I stort sett ligger all fokus på vardagsliv i Storbritannien förutom då det kuriosa och annorlunda med andra länder tas upp. Inte på en enda bild får vi se människor med olika påbrå tillsammans eller interagera. Det är total avsaknad av människor med ~~arabiskt~~ eller ~~latinamerikanskt~~ påbrå både i text och i bild.

Av de individuella bilderna på människor med minoritetspåbrå finns bara en pojke i början av boken som får ett par meningars utrymme. Resten av bilderna, antingen enskilt eller tillsammans med någon text, innehåller eller presenterar någon form av bias. De bidrar direkt eller indirekt till stereotyper, förenklingar och marginalisering av människor med minoritetspåbrå.

När det gäller Indien ges en stereotypiserad bild av indier och en obalanserad bild av det indiska samhället. Det finns till exempel inga bilder på indiska affärsmän, datatekniker eller något annat modernt yrke. Det moderna Indien på väg att bli en ekonomisk supermakt syns inte till.

Människor med ~~subsahariskt~~ påbrå på Jamaica förekommer endast som slavar eller i samband som handlar om slavar. I bild bär den enda personen som finns med en fruktkorg på huvudet och ingen information finns om befolkningen i nutid. De enda människor i ett afrikanskt land vi får möta är fattiga, bär saker på sina huvuden och barnen kan inte gå i skolan för att de jobbar. Det är en mycket ensidig porträttering ur endast ett eurocentriskt annorlunda perspektiv med fokus på fattigdom vilket osynliggör likheter i olika delar av världen. Att texten om Zambia får representera Afrika blir också missvisande då "100 miljoner afrikaner lever samma medelklassliv som de flesta svenskar och skapar en efterfrågan efter varor och tjänster som driver utvecklingen framåt" (Sveriges Television, 2011).

I Australien får vi bara traditionell målning förknippat med australiska ursprungsinvånare som blir representerade av en anonym man. Asiatiska minoriteter är totalt frånvarande och på Nya Zeeland vet vi bara att maorier krigade och var täckta av tatueringar. Det finns en bråkdel kvar idag men om dessa vet vi ingenting. Den asiatiska minoriteten lyser med sin frånvaro och vi får veta väldigt lite om Nya Zeeland generellt.

Det moderna Storbritanniens stadsmiljö som får mycket utrymme och där majoritetssamhällets vardagsliv skildras ställs i kontrast till dåtidens slaveri och krigare eller andra länders landsbygd och fattigdom. Detta medför stor risk att hjärnan omedvetet kopplar och föder tankar om att nutiden ser likadan ut med enbart fattigdom och misär då inga andra bilder visas. På detta sätt riskerar man att bilda en tanke om Europas överlägsenhet gentemot andra delar av världen vilket i längden kan leda till att man hamnar efter i den globala konkurrensen som hårdnar. De utslagna, arbetslösa, fattiga eller till och med hemlösa syns sällan i läromedlen trots att det i Storbritannien och även Sverige finns gott om folk som inte har det så enkelt i livet.

7.2 Wings Mini 8

Namn

Ur namnsynpunkt osynliggörs mångfalden i alla länder i *Wings Mini 8*. Av 87 namngivna personer är i stort sett alla fiktiva, vilket betyder att författarna kunde ha valt vilka namn som helst. Av 16 bilder med minoriteter från Storbritannien är fem personer namngivna. Att dessa personer med minoritetspåbrå inte har namn från minoritetsspråk kan kanske bero på ett eurocentriskt synsätt hos bokens författare, att dessa namn är internationellt använda, att personerna i fråga kommer från andra engelskspråkiga länder eller att personernas föräldrar valt att ge barnen dessa namn vilket inte är något konstigt. Vad som däremot är underligt är att man i *Wings Mini* böckerna använt samma foto på en flicka med asiatiskt påbrå men gett henne tre olika namn (*Wings Mini 8*, s. 74; *Wings Mini 9*, s. 8 och s. 84) vilket tyder på kosmetisk bias.

Trots att det totalt finns 91 namn i denna bok går endast ett av dessa att koppla till ett minoritetsspråk och då rör det sig om en inuitpojke i en historisk text från Kanada. Detta är ett osynliggörande av alla personer med namn från språk ur minoritetskategorierna speciellt med tanke på hur verkligheten ser ut i länderna som finns med i läromedlet.

Bilder

Precis som i *Wings Mini 7* är länder utanför Storbritannien skvalt representerade vilket avspeglas i att 85 av 99 bilder är därifrån (se Tabell 3). Till skillnad från föregående bok finns dock flera nutidsbilder där människor med minoritetspåbrå finns med. Dessutom får vi för första gången se bilder på människor av olika påbrå tillsammans. Alla dessa bilder är från Storbritannien.

Tabell 3. *Wings Mini 8* Nutida foton och bilder

	Icke-minoritet	Subsahariskt påbrå	Arabiskt påbrå	Asiatiskt påbrå	Latin-amerikanskt påbrå	Native Minority Urfolk	Blandat minoritet och icke-minoritet
Storbritannien	85	4 (s.10,36, 44,45)	-	2 (s.30,74)	-	-	8 (se nedan)
USA	1	1 (s.126)	-	-	1 (s.97)	-	-
Kanada	-	-	-	-	-	-	-
Australien	2	-	-	-	-	-	-
Nya Zeeland	-	-	-	-	-	-	-
Totalt	88	5	0	2	1	0	8

Bilder/foton med minoritet och icke-minoritet tillsammans finns på sid. 8, 11, 42, 45, 72, 102 och 105

Det finns inga historiska bilder från Storbritannien (se Tabell 4). När det gäller USA är endast fem bilder därifrån. Ett par av dessa är historiska stereotyper av slavar och urfolk. I Kanada är landet i modern tid frånvarande och det finns enbart historiska bilder där bara inuiterna är representerade, alla andra minoriteter samt majoritetsbefolkningen är frånvarande. I Australien finns bara människor med icke-minoritetspåbrå representerade. Båda dessa exempel ger en bild av två homogena samhällen i olika länder. Det finns varken bilder eller

texter som handlar om Nya Zeeland. Liksom i *Wings Mini 7* finns inga människor av arabiskt påbrå representerade i *Wings Mini 8* varken i text eller på bild.

Tabell 4. *Wings Mini 8* Historiska foton och bilder med par eller grupper

	Icke-minoritet	Subsahariskt påbrå	Arabiskt påbrå	Asiatiskt påbrå	Latin-amerikanskt påbrå	Native Minority Urfolk	Blandat minoritet och icke-minoritet
Storbritannien	-	-	-	-	-	-	-
USA	-	1 (s.96)	-	-	-	-	1 (s.96)
Kanada	-	-	-	-	-	2 (s.85-86)	-
Australien	-	-	-	-	-	-	-
Nya Zeeland	-	-	-	-	-	-	-
Totalt	0	1	0	0	0	2	1

Kvalitativ analys

Storbritannien

På sidorna 8, 42, 72 och 102 i *Wings Mini 8* får vi följa ett radioprogram som heter Morning Mix. Programledarna är en kvinna från Storbritannien och en man från USA. Kvinnan heter Tina Bailey, har subsahariskt påbrå och är porträtterad som vilken annan medborgare som helst i samhället med ett jobb. Det står också uttryckligen att ”Tina is British” (s. 8). Alla åtta bilder med människor med minoritetspåbrå kommer från Morning Mix. På fyra foton sitter Tina och Mike i radiostudion och pratar (s. 8, 42, 72, 102). Hon presenteras som likvärdig i förhållande till Mike och även som en del av samhället; en vanlig arbetande brittisk kvinna.

I samma radioprogram intervjuar man tre unga människor om vad de gör på sitt lov och där får vi träffa Sam (s. 10). Han jobbar i Cornwall som badvakt på sitt lov och presenteras som vilken samhällsmedborgare som helst. På sidan 11 finns det två små tecknade bilder på Sam som har subsahariskt påbrå. På den ena sitter han i ett livvaktstorn på en strand och en ljushyad kvinna ligger och solar nedanför. På den andra bilden sitter han böjd över en man i badbyxor som halvligger på stranden efter att nästan ha drunknat och runt dem står en massa andra människor i badkläder och en äldre man med skjorta och kavaj. Alla badgästerna på stranden är ljushyade. Här är det ändå i gränslandet till bias då ingen av de andra badgästerna har minoritetspåbrå vilket kan tolkas som en obalanserad bild sammantaget med resten av *Wings Mini* böckerna.

På sidan 44 intervjuas tre tonåringar varav den ena heter Adrian Burley, en kille som är född i England och vars pappa kommer från Jamaika. Adrian med subsahariskt påbrå berättar om en gång när han hittade ett stort fågelägg i några buskar. Det finns ett ansiktsfoto av honom. På nästa sida finns två tecknade bilder på Adrian; han har dreadlocks och på ena teckningen befinner han sig i en häck eller buskage där han hittat/tittar på ett egg. På bilden i buskarna bär han ett pannband i gul, grön och röd färg. På den andra tecknade bilden har han skoluniform på sig och skrattar. Han sitter bredvid en annan elev i skoluniform som ser arg ut. Vad som kan ses som stereotypiskt här är att Adrian har dreadlocks och att han har ett

pannband med röd, grön och gul färg på. Dessa färger och hårstil förknippas ofta med Jamaica och rastafari trots att bara en bråkdel av befolkningen på Jamaica är rastafarier med dreadlocks. I en annan kontext hade det mycket väl blivit stereotyp men här presenteras han som vilken annan pojke som helst i samhället. Man skulle kunna säga att man vänt på stereotypen där människor med dreadlocks ofta porträtteras negativt i media och därmed motverkar en negativ stereotyp. Kanske är det här ett exempel på hur man kan normalisera *det annorlunda* och motverka stereotyper genom att placera stereotypen i en vardaglig icke-stereotypisk eller icke-stigmatiserande situation.

I övrigt förekommer endast en mycket liten tecknad bild, cirka 4 cm, på en grupp yngre människor varav ett par har minoritetspåbrå (s. 105). Det enda vi får veta är att de är statister som ska gå runt på en skolgård i en film.

Även om alla texter som var neutrala utspelade sig i Storbritannien var inte alla texter därifrån utan bias. Förutom barnen och programledaren i *Morning mix* presenterades de uttryckligen minoritetstillhörande som en sidoshow, kuriosa eller annorlunda från resten av samhället.

Lingvistisk bias samt fragmentering och isolering

I en text på sidan 31 presenteras Chinatown med orden: ”Don’t worry, we’re not in China!”. Man kan undra varför man skulle behöva oroa sig för det? Vi får veta att här bor det *massor* med kineser och att allting står på kinesiska. Känslan som språket ger är att kineserna inte är den del av samhället (de bara bor där) vilket enkelt hade kunnat undvikas genom annat ordval. Människor med kinesiskt påbrå är för övrigt inte närvarande i resten av boken varken i *Wings Mini 7* eller *Wings Mini 9*. Till texten finns ett litet foto från Chinatown med kinesisk arkitektur och mycket folk.

Stereotypisering och generalisering, obalans och selektivitet, lingvistisk bias samt fragmentering och isolering

Under titeln ”A mix of people” (s. 36) får vi läsa att immigranter kom till England för att ”live and work” och det berättas var någonstans i England de flesta människor med ~~asiatiskt~~ och ~~subsahariskt~~ påbrå bor. Bilden som hör till texten är från en karneval. Här plockar man ut en grupp människor baserat på deras ursprung istället för att inkludera dem i en nu modern mångfacetterad brittisk kultur. Man beskriver inte minoriteter i inkluderande ordval som en del av det brittiska samhället utan enbart att de kommit för att *bo och arbeta* här. Den blandning av människor som överskriften gör gällande är bara en uppdelning av människor från andra länder då resten av briterna inte nämns i texten tillsammans med *the many immigrants*. Liksom i flera andra texter i *Wings Mini* böckerna ligger fokus på det annorlunda och det exotiska vilket bidrar till stereotyper och obalanserade bilder. Till texten finns ett foto med en kvinna i exotisk utstyrsel som dansar på Notting Hill Carnival.

Kosmetisk bias

På sidan 74 får vi återigen i Morning Mix träffa tre ungdomar varav den ena är *Katy*, med ~~asiatiskt~~ påbrå. Exakt samma foto används i *Wings Mini 9* på sidan 8, men där är flickans namn *Michelle* trots att samma flicka här heter *Katy*. Samma flicka finns även med på sidan

84 i *Wings Mini 9* men där heter hon *Lauren Field*. Det ges inte någon specifik information om henne utan vi får bara veta att hon inte gillade skolmaten, vilket ingen i skolan gjorde. Det antyds att hon skulle ha varit med att påverka ett beslut som gjorde att man avskaffade skolmaten som ungdomarna tyckte var äcklig till att de fick köpa den mat de tycker om i en självbetjäningsskafeteria. Hon sticker inte ut på något sätt men det ges heller ingen närmare information om henne. Det som är konstigt är att man valt att använda henne på flera ställen i *Wings Mini* böckerna fast med olika namn och funktion. Detta är ett exempel på kosmetisk bias. Att man ger henne olika namn bidrar dessutom till att avpersonifiera henne. Man kan fråga sig varför författarna/förlaget valt att göra på detta sätt och varför de valt just tre olika namn? Hade man inte bytt namn och använt samma bild på andra ställen hade det kanske inte varit någon bias.

USA

Alla texter där människor presenteras neutralt i den generella diskursen utspelar sig i Storbritannien. När det gäller USA finns inga texter utan bias där människor finns med. Det finns dock en faktaruta där författarna indikerar att alla i USA inte har engelska som sitt första språk: ”But 30 million people speak spanish as a first language. *They* live mainly in California, Texas, New York, Florida and Illinois” (sid. 92, min kursivering). Man kan dock ställa sig frågande om det inte är lingvistisk bias när man genomgående i boken refererar till *they* i motsats till ett odefinierat *vi*? Man skulle till exempel kunnat ha skrivit: *Spanish is spoken mainly in ...*. Man synliggör dock att det finns åtminstone ett annat modersmål i USA än engelska.

Osynliggörande

På sidan 58 är överskriften ”Traditions”. Författarna har gömt tio högtider i ett korsord. Alla tio hör till kristendom eller katolicism samt till händelser i USA:s historia. Inga andra religioners högtider finns med, till exempel Eid (avslutningsfesten på ramadan), Kwanzaa, Newroz och så vidare. Därmed exkluderas och osynliggörs ytterligare människor med bland annat ~~arabiskt~~ påbrå utöver att de inte finns med på bild eller med namn i någon av *Wings Mini* böckerna.

Stereotypisering och generalisering, obalans och selektivitet, osynliggörande, lingvistisk bias samt fragmentering och isolering

Överskriften till uppslaget på sidorna 96-97 lyder; ”The people”, och handlar om USA. Där finns fyra texter varav den första heter ”Native Americans”. Denna är mycket stereotyp och har en bild bredvid från vilda western tiden (s. 96). På detta svartvita foto ser vi nio vuxna människor och tre barn: två manliga ursprungssamerikaner med skjorta och väst, två manliga ursprungssamerikaner i traditionella kläder samt två kvinnliga ursprungssamerikaner omsvepta i filter varav den ena håller i ett spädbarn; en liten ursprungssamerikansk flicka i skjorta och byxor; en ljushyad pojke i sjömanskostym samt tre ljushyade män klädda i skjorta, väst och kavaj. Det står inget om urfolkens situation idag. Ytterligare föreligger lingvistisk bias då man formulerar sig på följande sätt: ”The name *we use* for *them* today is Native Americans” (s. 96, min kursivering/fetstil). Det är alltså *vi* icke-urfolk som har bestämt vad *de* ska kallas,

istället för att visa att det varit en kamp för att förändra den missvisande termen *Indian* som myntades av en person för 500 år sedan då denne trodde han var i Indien. Man kan också få uppfattningen att urfolken inte finns kvar idag då det står ”We know that *they* had been living on the continent for over 30,000 years when Columbus ’discovered’ America” (s. 96, min kursivering). Detta samtidigt som inget mer nämns om USA:s urfolk i *Wings* böckerna. Man väljer också att använda termen *upptäckt* även om man sätter den inom citationstecken trots att man mycket väl har kunnat skriva *anlände* eller liknande. Man talar inte om varför det är citationstecken i texten som även genomgående använder *vi* och *dem* uttryck, där makten att namnge och ha kunskap om de andra finns hos oss = de vita, eller förlaget/författarna till boken.

Text två på samma uppslag heter ”African Americans” och där får vi se ett svart-vitt historiskt foto (s. 96) som visar människor med *subsahariskt* påbrå plockandes bomull. På fotot finns både barn och vuxna av båda könen. Det finns ingen annan information om African Americans förutom att skepp fraktade människor som slavar till Amerika. Det står även att man köpte och sålde människor och att en halv miljon slavar blev förda över Atlanten. Ingen ytterligare information finns någon annanstans i boken om African Americans. Trots att det finns massor med framstående African Americans i nutid porträtteras amerikaner med *subsahariskt* påbrå endast som slavar i *Wings Mini 8*.

Den tredje korta texten heter ”A mix of people” och där kan vi läsa att miljoner *européer* (s. 96, bokförfattarnas ordval) kom till New York under sent 1800-tal. Sen får vi läsa ”Later, large groups of *immigrants* came from Asia and from Mexico, Cuba and Puerto Rico” (s. 96, min kursivering). När det är människor från Europa väljer man att inte kalla dem för invandrare men när människor kommer från Asien och Latinamerika kallas de för invandrare. Hur ska man tolka det? Att det är européerna som har rätt att sätta namn på ursprungsbefolkningen och var *först* med att komma till Amerika trots att det redan fanns människor där?

Den sista överskriften lyder ”Immigrants” och berättar att de flesta invandrare inte kunde prata engelska och att de bodde tillsammans. ”They often settled in places where the scenery and climate reminded them of their home country” (s. 97). Detta är väldigt förenklade generaliseringar av individens bosättningsval samt en aning missvisande då det i latinamerika finns klimat som i stort sätt påminner om alla olika klimatzoner som finns i USA. Fyra sidor tidigare i en faktaruta om USA får vi läsa att den spansktalande befolkningen mest bor i Kalifornien, Texas, New York, Florida och Illinois. Vi får även veta att många av *dessa* behöll *sina* traditioner och fortsatte prata *sina* egna språk. (s. 97, min kursivering av författarnas ordval). Intill texten finns foto (s. 97) på en kvinna med möjligt *latinamerikanskt* påbrå i vit skjorta och klänning samt en man med *latinamerikanskt* påbrå i vita byxor, t-shirt och vit hatt bärandes på en plaststol (ej i sällskap med kvinnan). Båda går på trottoaren utanför ett Western Union kontor med spansk text på fönstret. Bilden som målas upp ger inte känslan av att även dessa minoriteter, liksom *européerna*, nu är amerikaner och en levande del av det amerikanska samhället.

Ska man tolka dessa sidor om människorna och frågorna om traditioner som att de traditioner som européerna tagit med sig är inkorporerade och räknas till de amerikanska traditionerna men att andra grupper som kommit till Amerika är *immigranter* samt att traditioner som följt med minoriteterna inte är amerikanska utan tillhör *de andras* traditioner? Genomgående på dessa sidor finns ett *vi* och *dem* perspektiv med ett eurocentrerat *vi* och allt annat är *de andra*. Det bör påpekas att USA 2010 inte har något officiellt språk i landet och därför kan alla språk som talas där vara amerikanska. Alla utom urfolksspråken har kommit dit på senare tid. Även om spanska dominerar i vissa områden är den så kallade amerikanska livsstilen lika levande där som på andra håll i USA, ett land där alla åtminstone benämns som amerikaner oavsett ursprung: *Native American*, *Lebanese American*, *Italian American*, *Chinese American* och så vidare.

För övrigt lyser människor med ~~arabiskt~~ påbrå med sin frånvaro i detta uppslag kallat *The people* vilket återigen visar *Wings Mini* böckernas tendens att porträttera minoriteter i något slags kuriosarutor utanför den generella kontexten, ofta i ett sammanhang förpassat till dåtid.

Kosmetisk bias

Vi får på sidan 126 läsa en text om hur basketen uppfanns av James Naismith på ett college i Massachusetts 1891. Det står ingenting om varken basket eller något annat från nutiden. Istället för att använda en bild väljer man att med ord förklara hur det såg ut 1891, att man till exempel använde en korg utan hål och att man fick lov att ha en stege för att hämta den. Bilden man valt är istället ett samtida foto på fem personer med ~~subsahariskt~~ påbrå som spelar basket på en basketplan av asfalt med stängsel runt. Detta är ett exempel på kosmetisk bias där man försöker ge en illusion av jämlikhet och representation genom att ta med en bild på amerikaner med ~~subsahariskt~~ påbrå i nutid till en 1800-tals kontext där få *African Americans* hade möjlighet att studera på universitet. Jag ställer mig frågande till att använda en bild från nutiden utan att i text referera till basket i nutid.

Kanada

Fragmentering och isolering, osynliggörande, stereotypisering och generalisering, obalans och selektivitet

Texten på sidan 85 handlar om en inuitpojke i Kanada. Han var ute och jagade på isen och dog nästan då han fastnade på ett isflak. Att jakt och is är stereotypiskt för inuiterna är kanske inte en stor sak om man samtidigt presenterar att även dessa människor är en del av ett modernt samhälle. Återigen blir det annorlunda en intressant sidoshow och det exotiska hamnar i fokus. Dessutom finns inte resten av Kanadas mångfacetterade flerspråkiga befolkning med, inte ens majoritetsbefolkningen. Vi får bara träffa denna inuitpojke, annars finns Kanada inte med mer i *Wings Mini* 8. Till texten finns tre tecknade bilder på en inuitpojke och hans hund. De sitter på ett isflak. Han har stövlar med två metallskenor fastspända runt den ena stöveln. Han har keps och över den en jacka vars huva och midjekant är pälsbeklädda. På den andra bilden gör han en kniv av metallskenor och på den tredje försöker han locka till sig hunden. Det är svårt att avgöra vilken tidsepok texten tillhör men det är en ensidig porträttering av inuiter som framställs.

7.2.1 Sammanfattning av resultat

Det finns inga människor porträtterade i länder utanför Australien, Kanada, Storbritannien och USA. I dessa länder porträtteras nästan totalt segregerade samhällen baserat på de bilder som finns. Undantaget från detta är Storbritannien som tack vara radioprogrammet Morning Mix ger en mer verklighetstrogen bild. De minoriteter vi får träffa utanför Storbritannien avbildas på följande sätt: människor med subsahariskt påbrå finns med som slavar och basketspelare, den amerikanska och kanadensiska ursprungsbefolkningen hör till det förflutna och människor med latinamerikanskt påbrå bär cowboyhatt och befinner sig i helt spansktalande områden. Andra minoriteter finns helt enkelt inte med på bild. Texterna hjälper inte heller till att balansera bilden utan bidrar istället ännu mer till att bygga upp en känsla av att minoriteter är annorlunda och inte blir en del av samhället i stort.

I Storbritannien har man i *Wings Mini 8* lyckats förmedla ett någorlunda mångfacetterat samhälle även om stora grupper totalt uteslutits i bild och text. Det finns till exempel inga människor med arabiskt påbrå och inte heller några muslimska namn trots att stora delar av befolkningen i Storbritannien har Islam som religion.

7.3 Wings Mini 9

Namn

I sista läroboken nämns ett land som inte tidigare finns representerat och det är Sydafrika, vilket även avspeglas i att vi första och enda gången i alla tre *Wings Mini* böckerna, längst bak i boken ser ett namn från ett av de subsahariska språken; Mwandile Noksi. Nelson Mandela från Sydafrika nämns mycket kortfattat. I Kanada får vi även möta tre inuitnamn. Utöver dessa namn finns inga språk ur minoritetskategorierna representerade i namnen trots att det även i denna bok finns 78 namn varav de flesta är fiktiva. Som nämndes i analysen av *Wings Mini 8* har en och samma flicka tre olika namn trots man använder samma bild både i *Wings Mini 8* där hon heter Katy fastän hon i *Wings Mini 9* får heta Lauren Field på sidan 84 och Michelle på sidan 8.

Bilder

Även om man i *Wings Mini 9* inte har lika mycket fokus på Storbritannien är dock mer än hälften av de nutida bilderna därifrån. Det finns endast två bilder i denna bok där vi får se människor av minoritetspåbrå och icke-minoritetspåbrå tillsammans. En av dessa är från England och en är från Sydafrika. I de övriga länderna har vi fortfarande inte sett bilder på människor med minoritets- och icke-minoritetspåbrå tillsammans i nutid. I de texter som kommer från USA är minoriteterna helt osynliggjorda då inga finns med. När det gäller Kanada är det första gången en minoritet finns med i nutid även om historiska stereotypa bilder dominerar (se Tabell 5 och 6). I denna bok finns det även ett fåtal bilder från övriga länder bland andra Iran, Kenya och Ryssland. Nya Zeeland och Australien finns inte med

varken i text eller på bild. Liksom i *Wings Mini 7* och *Wings Mini 8* finns inte heller människor med arabiskt påbrå representerade.

Tabell 5. *Wings Mini 9* Nutida foton och bilder

	Icke-minoritet	Subsahariskt påbrå	Arabiskt påbrå	Asiatiskt påbrå	Latin-amerikanskt påbrå	Native Minority Urfolk	Blandat minoritet och icke-minoritet
Storbritannien	12	1 (s.8)	-	1 (s.84)	-	-	1(s.11)
USA	2	-	-	-	-	-	-
Kanada	2	-	-	-	-	1 (s.126)	-
Sydafrika	-	1 (s.128)	-	-	-	-	1 (s.128)
Australien	-	-	-	-	-	-	-
Nya Zeeland	-	-	-	-	-	-	-
Övriga länder	2 (s.42,74)	1 (s.113)	-	3 (s. 39, s. 113- 114)	-	-	-
Totalt	18	3	0	4	0	1	2

Tabell 6. *Wings Mini 9* Historiska foton och bilder

	Icke-minoritet	Subsahariskt påbrå	Arabiskt påbrå	Asiatiskt påbrå	Latin-amerikanskt påbrå	Native Minority Urfolk	Blandat minoritet och icke-minoritet
Storbritannien	-	-	-	-	-	-	-
USA	-	-	-	-	-	-	-
Kanada	-	-	-	-	-	3 (s.122-124-5)	-
Australien	-	-	-	-	-	-	-
Nya Zeeland	-	-	-	-	-	-	-
Övriga länder	1 (s.112)	-	-	-	-	-	-
Totalt	1	0	0	0	0	3	0

Kvalitativ analys

Storbritannien + Irland

Kosmetisk bias

På en av de första sidorna (s. 8) i boken möter vi fyra tonåringar som mycket kortfattat berättar vad de tycker om sina kompisar. En av dessa är Steve (ansiktsfoto), en kille med subsahariskt påbrå som inte finns med något mer i boken och säger endast en mening på denna sida.

En av de andra tonåringarna på sidan 8 är *Michelle* (ansiktsfoto). Det konstiga är att man använt exakt samma foto som i *Wings Mini 8* men där heter flickan *Katy*. På sidan 84 byter man återigen namn på henne och där heter hon *Lauren Field*. *Katy/Lauren/Michelle* har samma kläder och smycken på båda fotografierna i *Wings Mini 9* och även i *Wings Mini 8*. Här får vi veta att *Lauren* jobbar i en tidningsbutik, att hon tycker om det och att hon tidigare delat ut tidningar. Hon tycker det är jobbigt med konstiga kunder, till exempel hade en man sagt till henne att hon hade gett honom fel växel. Hon var säker på att hon inte gett fel växel men ändå berättas det i texten att hennes chef fick lov att komma och hjälpa till att få rätt på situationen eller kunden. Eftersom man använder samma bild är det ett exempel på kosmetisk bias med effekten ”illusion of equity” som Zittleman och Sadker (2002-2003) kallar det. Utöver detta kan man tolka det som att Lauren inte klarade av att lösa situationen hennes chef fick komma och lösa den, vilket skulle kunna klassas som lingvistisk bias då man genom ordvalet förmedlar en oförmåga hos Lauren att lösa kniviga situationer.

Några sidor senare (s. 11) i ett helt annat sammanhang finns en tecknad bild som inte figurerar i kombination med någon text. Möjligtvis kan man tolka det som att killarna på bilden är kompisar eftersom några frågor på föregående sida handlar om vänskap och har titeln ”Friendships”. Den ena pojken är blond och ljus och har en keps bakåtvänd samt solglasögon och hälsar på pojke nummer två genom att de slår sin knutna näve mot den andres knutna näve. Pojke nummer två har asiatiskt påbrå. Han har stora snickarbyxor på sig och hästsvans under en bakåtvänd keps. Mot honom lutar sig pojke nummer tre. Han har lagt armbågen på pojke 2s axel. Pojke tre har subsahariskt påbrå, en vit hatt, stora solglasögon och ett grässtrå i munnen. Denna bild är svårtolkad men kan möjligtvis ses som en karikatyr av hur vuxna uppfattar det unga klädmodet.

USA

Det finns inga bilder eller texter från USA där någon person med minoritetspåbrå finns med.

Kanada

Flera sidor långt bak i boken handlar om Kanada (s.119-126) och där finner vi flera olika sorters bias.

Lingvistisk bias

”Canada comes from the Indian word ’kanata’, which means ’settlement’. The colonists had heard the Indians use this word and they thought it was the name of the country” (s. 120).

Sedan årtionden rekommenderas att inte använda ordet *Indian* för den kanadensiska urbefolkningen. Den kollektiva termen för att beskriva de människor som levde i Kanada innan européerna kom är *Indigenous peoples*. Dessa består av *the First Nations*, *Inuit* och *the Métis*. “A legal and valid term is *Indigenous peoples* but many, including the Canadian government, use the term First Nations out of respect to the indigenous peoples’ right to describe themselves. This terminology has existed since the mid 1980s in Canada” (Assembly of First Nations, 2011). Med andra ord ses det i Kanada som respektlöst att kalla urbefolkningen *Indian*.

Unfortunately, most Canadians are not aware of the many issues which brought about the need for First Nations Peoples to assert their rightful position in Canadian society. (Many are unaware of conditions that aboriginal people experience in Canada; in recent years such as, discrimination; exploitation; violations against basic human rights.) Furthermore, all of these infractions were/are grossly ignored and/or glossed over by standard Canadian history textbooks (Assembly of First Nations, 2011).

Trots att Kanada finns med flera gånger och på ganska många sidor nämns inget om minoriteternas situation och historia. First nations nämns inte ens i *Wings Mini* böckerna. Den minoritet som får plats är inuiterna men bilden som presenteras är stereotyp, se nedan.

Stereotypisering och generalisering samt fragmentering och isolering

Näst längst bak i boken hittar vi texten *Long Claws* (s. 122-125) som även om den berättar en gammal historia, isolerar inuiterna från resten av Kanada och presenterar dem som någon slags stereotyp exotisk sidoshow. Texten berättar om två inuitbarn som attackeras av en björn. Människorna bor i igloo, har pilbåge och bär pilarna i munnen. Till texten finns tre tecknade bilder (s.122); På den första bilden ser vi hur två inuitbarn, en yngre pojke och en äldre flicka står mellan en död ren och en brunbjörn ståendes på bakfötterna. Framför renen ligger ett gevär. Pojken och flickan bär pälskläder. På nästa bild (s. 124) ser vi hur två personer kryper ut ur en igloo. Den första är en gråhårig man som har en pilbåge i sina händer och bär två pilar i munnen. Bakom honom kommer en person med långt svart hår i flätor. Den tredje tecknade bilden (s. 125) visar en inuitflicka som står framför en stor brunbjörn. Hon är klädd i päls/skinnskläder och kastar iväg en halv fisk bort från björnen. Texten får stor plats i form av antal sidor men spär på den exotiska stereotypa porträttering som kopplar minoriteter till dåtid. Nästa text är troligtvis tänkt att komplettera bilden med en modernare sida.

Fragmentering och isolering

Denna text (s. 126) handlar om Jack Taqtu, en helt vanlig kille som gillar dinosaurier. På detta sätt är texten neutral med exempel som visar att barn gillar saker som är ganska lika världen över. Men så kommer fokus återigen på det annorlunda då hela byn delar på en tidning. Man kan ifrågasätta om det verkligen är så illa att endast en person köper en dagstidning som sedan delas mellan flera lärare och grannar och hela årskurser i Jacks skola. Men kanske är det så, det vet vi inget om? Den person som prenumererar på dagstidningen heter Ms. Jonas men vi får inte veta något mer om henne än att hon är Jacks lärare. Texten bidrar dock inte nämnvärt till att balansera bilden av inuiter från föregående sida där de bodde i igloos. Vi får ingen information om hur Jack bor förutom att det måste vara långt ifrån annan civilisation då de bara får posten levererad en gång per vecka. Till texten finns ett ansiktsfoto (s. 126) på en inuitpojke med pälskläder. Precis som föregående text, även om detta är en text om nutiden, placerar den inuiterna utanför mainstream kontexten eftersom man plockar ut den med egna överskrifter istället för att blanda in den i en mer utförlig presentation av Kanada. Den ena sidan långa texten heter dock "An Inuit family today" och längst ner på sidan står "*Underline five words in the text that show that the Taqtu family live in a modern village*" (s. 126). Jag antar att författarna syftar på *Snowmobile, TV, postoffice*, för inget annat finns direkt beskrivet om hur samhället ser ut. Dessa ord finns med för att tala om att posten transporteras till byn en

gång i veckan med dessa fordon och att det inte finns någon lokal TV station. Frågan är om det är tillräckligt för att balansera den stereotypa bild som fått många fler sidors utrymme?

Kanada får 8 sidors utrymme i *Wings Mini 9* men inget finns med om personer som inte är inuiter förutom att vi får se två fotografier (s. 120, ett par sidor innan texterna om inuiterna) på två vita ridande kanadensiska poliser och även ett foto på vita hockeyspelare. Vi får ingen information alls om *First Nations* eller *Métis*, eller om det annars så mångfacetterade Kanada där t.ex. Toronto har cirka 50 % immigranter från hela världen och samtidigt en av de lägsta nivåerna av brottslighet för städer i samma storlek världen över. Bilden av Kanada som ett modernt land där människor oavsett ursprung eller påbrå är kanadensare utan att försaka seder och traditioner från andra delar av världen är tyvärr inte medtagen i böckerna. Alla texter som egentligen inte handlar om någonting speciellt men som ändå förmedlar hur en vardag ser ut utspelar sig i Storbritannien. Jag frågar mig om inte några av dessa texter hade kunnat placeras i Kanada eller de övriga länderna som i *Wings Mini* bara fått fungera som intressanta kuriosa avsnitt, ofta förlagda i dåtid eller med fokus på det annorlunda?

Sydafrika

Stereotypisering och generalisering, obalans och selektivitet, osynliggörande, överklighet samt lingvistisk bias

Redan i faktarutan som påbörjar texten (s. 127-129) om Sydafrika finner vi lingvistisk bias genom att man väljer att inte skriva ut namnen på de språk som talas i Sydafrika trots att där finns plats i boken. Följande plats hade behövts för att få med alla nio som osynliggjorts: IsiNdebele, IsiXhosa, IsiZulu, Sesotho sa Leboa, Sesotho, Setswana, siSwati, Tshivenda, Xitsonga. I *Wings* väljer man att skriva: "OFFICIAL LANGUAGES: Afrikaans, English and Nine African languages". Man väljer att namnge kolonialspråken men inte övriga språk trots att flera av de andra officiella språken har fler modersmålstalare, bland andra IsiZulu och IsiXhosa vilka har flest modersmålstalare av alla officiella sydafrikanska språk. Engelska kommer först på sjätte plats även om det används som affärsspråk, inom politik och i media över hela landet (South Africa Info, 2011).

Sydafrika presenteras sedan kortfattat som ett land som var rasistiskt en gång i tiden. Vi får mycket geografiska fakta och flera sidor ägnas åt beskrivning av djur. Den enda människa vi får träffa är en 17-årig pojke med ~~subahariskt~~ påbrå från en kåkstad/slumområde där han visar sina favorit *ägodelar* (Wings författarnas ordval). Han får endast fyra meningars utrymme då man berättar om honom i tredje person. Till texten finns ett foto (s. 128) där den leende pojken sitter på en säng och visar upp sina favorit*ägodelar*: fotbollsskor som han fått i julklapp samt tre fotbollspokaler. Han har en rutig skjorta, svarta byxor, mönstrade strumpor och svarta loafers. Rummet han sitter i har tre garderober och kan uppskattas till att vara cirka 10-12 kvadratmeter stort. Stereotypen är att den enda individ vi får möta kommer ifrån en kåkstad. Därmed kommer också obalansen och selektiviteten in som bara visar en sida och utelämnar olika perspektiv som t.ex. de rika affärsområden, medelklass och andra som finns i Sydafrika. Det är inte heller personen i sig som får komma till tals utan man berättar om honom i tredje person, vilket skulle kunna vara en form av lingvistisk bias då makten att beskriva sig själv tas ifrån Mwandile som pojken heter.

Vi får veta att det finns stränder som var bara för vita när apartheid fanns (vilket inte förklaras djupare) och att lagarna ändrats när Mandela kom till makten. Man kan tolka det som att allt blev frid och fröjd. Här har vi ett exempel på överklighet för att den svåra situation och spåren som apartheid lämnade efter sig långt ifrån är över och tas inte upp. ”Textbooks often gloss over unpleasant facts and controversial events ... as remnants of a bygone day” (Zittleman & Sadker, 2002-2003: 62). Till texten finns ett av de två foton i *Wings Mini 9* där människor med minoritets- och icke-minoritetspåbrå förekommer på tillsammans (s.128). De interagerar dock inte med varandra.

Övriga länder: Malaysia, Frankrike, Iran, Ryssland, Sudan/Kenya.

Lingvistisk bias samt fragmentering och isolering

På ett stort foto (s. 39) får vi se hur malaysiska skogsarbetare skövlar regnskog. Detta foto hör till en hörövning där man får höra om varför regnskog blir förstörd. Man får en lista på ord, till exempel *catastrophe*, *disease*, *massacre*, och man skall skriva ner i vilken ordning man hör orden. Återigen finns människorna med i en negativ sidokontext som inte går in på djupet. Lingvistiskt är även orden hårda och negativa. I kontrast till detta följer en text om Greenpeace. Där får vi på ett foto se vita Greenpeacearbetare i Frankrike samt en vit aktivist som har kedjat fast sig vid ett fartyg som tänkt dumpa giftigt avfall i havet. Kontrasten blir att utvecklingsländer förstör naturen och västerländska vita människor kämpar för att rädda miljön. Inget nämns om industriländernas ansvar för majoriteten av all negativ miljöpåverkan under de senaste hundra åren eller i nutid.

Stereotypisering och generalisering, överklighet, obalans och selektivitet, fragmentering och isolering samt lingvistisk bias.

Titeln på denna text är ”The Red Cross and the Red Crescent” (s. 112-114). Den består av 21 rader text varav endast en halv mening handlar om Röda Halvmånen. Utöver texten om främst Röda Korset finns det några bilder som illustrerar olika ställen i världen där organisationerna figurerar. En av bilderna visar hur människor från Röda Halvmånen hjälper människor som drabbats av jordbävningen i Bam, Iran 2003. Ändå väljer man att i texten under bilden på sidan 114 skriva ”The Red Crescent and the Red Cross work together in the city of Bam, [...]” trots att inga symboler från Röda Korset finns med på bilden.

Alla människor med påbrå från våra minoritetskategorier är i denna text, förutom hjälparbetarna på Röda Halvmånen, presenterade som hjälplösa offer. Orden som används i texten och som refererar till afrikaner eller finns med i kontexten är; flyktingar, krig och flyktingläger. Till detta finns ett foto (s. 113) på sudanesiska flyktingar i ett flyktingläger i Kenya. De står framför en tavla där namn på ensamkommande flyktingbarn som har anlänt till lägret har skrivits upp.

Det är även i denna text som vi får möta den enda personen, inräknat alla tre *Wings Mini* böckerna, som kommer från nordöstra Asien. På detta foto (s. 113) ser vi en liten pojke i Ulan Ude i östra Ryssland. Han står med en spann med bröd framför en flagga med Röda Korsets symbol på. I texten står att han är hemlös och att utan hjälp i form av mat från Röda Korset

skulle han och hans familj dö. Denna pojke är inte namngiven och man kan fråga sig varför man valt att porträttera människor i länder som inte förknippas med engelska språket, speciellt då det bara är en negativ sida som visas upp?

De enda människor i icke engelsktalande länder som har någorlunda makt att påverka situationen är hjälparbetarna från Röda Halvmånen i Iran. Där är bilden uppdelad i 50 % hjälpande och 50 % hjälplösa. Det nämns mycket lite om människorna i dessa texter men ändå är det stereotyper utan olika perspektiv som presenteras vilket leder till en obalanserad bild.

Utöver ovanstående bilder finns en tecknad bild på den västerländska Schweiziska grundaren av Röda Korset (s. 112).

7.3.1 Sammanfattning av resultat

Kanada placeras näst sist i boken och Sydafrika på de allra sista sidorna i boken. Följer man boken kronologiskt är det stor risk att dessa texter förblir olästa sista månaden på vårterminen i år 9. Mycket fokus har lagts ner på djur och geografiska fakta medan väldigt litet sägs om människor. Jag har svårt att se hur dessa kapitel bidrar till kunskap om samhälle, vardagsliv och kulturtraditioner ur ett allsidigt perspektiv när afrikaner enbart presenteras som fattiga, krigsdrabbade samt inte får mer än en handfull meningar av text.

Alla historiska bilder på nationella minoriteter kommer från samma text och samma person är med flera gånger. Alla är från Kanada och porträtterar inuiter. Australien och Nya Zeeland finns inte med i denna bok. Inte i något engelsktalande land finns det människor med ~~latinamerikanskt~~ eller ~~arabiskt~~ påbrå. Det förvånar mig att inga namn från språk härrörande till minoritetskategorierna finns med i Storbritannien och USA, speciellt med tanke på att nästan alla personer i boken är påhittade och så även deras namn. Man får känslan av segregerade samhällen och stereotyper tidigare böcker späds på i *Wings Mini 9*. Ett eurocentriskt synsätt präglar *Wings Mini* böckerna och i denna bok namnges de koloniala språken i Sydafrika medan inget av de afrikanska bantuspråken nämns vid namn. Detta kommer även till uttryck i en text om Röda Korset och Röda Halvmånen där Röda Korset får en hel sidas utrymme medan Röda Halvmånen endast får en halv menings utrymme. Språket ger uttryck för lingvistisk bias och kontexten där afrikaner finns med är flyktingar, krig och flyktingläger.

7.4 Sammanfattande diskussion, delstudie 2

Syftet med denna studie är att undersöka och synliggöra förekomsten av bias samt att visa på hur porträtteringen av minoritetsgrupper ser ut. I *Wings Mini 7-9* hittar vi alla sju former av bias; osynliggörande, stereotypisering och generalisering, obalans och selektivitet, överklighet, fragmentering och isolering, lingvistisk bias samt kosmetisk bias. Då fokus även ligger på om urbefolkningar i engelskspråkiga länder samt människor med ~~arabiskt~~, ~~asiatiskt~~, ~~latinamerikanskt~~ och ~~subsahariskt~~ påbrå finns representerade visar analysen att vissa urfolk

och nationella minoriteter inte nämns och slående är att inga människor med arabiskt påbrå finns med i *Wings Mini* 7-9.

Till största del ligger fokus i detta läromedel på Storbritannien och det är endast där vi får läsa texter om vardagsliv med undantag för en sådan text i ett stycke om Australien. Då i stort sett inget finns skrivet ”om vardagsliv, samhälle och kulturtraditioner i de övriga länderna där engelska har en central ställning” (Skolverket, 2000a) skulle jag vilja säga att läromedlet *Wings Mini* i sig inte bidrar till att uppfylla kursplanens mål. Om eleverna förväntas ha dessa kunskaper och dessutom kunna relatera dessa till egna kulturella erfarenheter, vilket också är kursplanens målbeskrivning, måste undervisningen använda annat material för detta. Inte heller refereras till urfolken eller andra svenska nationella minoriteter trots att man kan dra en parallell till dessa då man talar om urfolk och minoriteter i engelskspråkiga länder. Därmed bidrar inte detta läromedel till läroplanens krav vad gäller kunskaper om nationella minoriteter.

Då studien är indelad i två delar visar den första kvantitativa namnanalysen att av de över 100 fiktiva namn som finns på personer i Storbritannien kommer inget från något språk ur våra minoritetskategorier. Totalt finns det mer än 200 namn i böckerna men endast 7 namn är från någon minoritetskategori, de flesta i samband med inuiter i Kanada. På detta sätt osynliggör man den språkliga mångfald som finns i de engelsktalande länderna USA, Storbritannien, Australien och Nya Zeeland. Detta hade lätt kunnat motverkas av att namn från språk som i verkligheten finns närvarande i dessa länder hade kunnat inkluderas på personer i texter om vardagsliv.

När det gäller bilder ser det ut på liknande sätt där 142 av 177 bilder kommer från Storbritannien och Irland varav 18 bilder visar personer med minoritetspåbrå. Dessa bilder uppvisar oftast inte någon bias och dessutom porträtteras människorna som en del av majoritetssamhället. Man får dock känslan av att vissa bilder har inkluderats i ett försök att representera mångfald men resulterar snarare i uttryck för kosmetisk bias då personen på bilden inte nämns i texten eller nämnvärt har med den att göra. Man har till och med använt exakt samma bild på samma flicka med asiatiskt påbrå på tre olika ställen i *Wings Mini* 8 och *Wings Mini* 9. Det märkliga är att hon har tilldelats tre olika namn på de olika ställena i boken.

Utanför Storbritannien då människor med minoritetspåbrå är med på bilderna rör det sig främst om historiska bilder eller bilder förknippade med fattigdom. I likhet med skolverkets rapport (2006) behandlas länder och människor med påbrå utanför Europa på ett annorlunda sätt än länder med stark koppling till den så kallade västvärlden. Flera bilder är stereotyper där människor med subsahariskt påbrå bär saker på huvudet, indier går barfota, de nationella minoriteterna i Australien målar tavlor utomhus, inuiterna i Kanada bär pälskläder, jagar eller blir jagade av djur. Ur ett etnicitetsperspektiv skulle man kunna säga att den fokus på det annorlunda eller skillnader i porträtteringen av minoriteter och länder där engelskan inte är det dominerande språket medverkar till skapande och upprätthållande av gamla stereotyper. På detta sätt bidrar bilden till att konstruera en egen, dock odefinierad, föreställd grupp. Själva språkbruket i läromedlet bidrar ytterligare till detta genom beskrivningar som att det är *vi* som

kallar *dem Native Americans*. Denna sorts lingvistiska bias tillsammans med en obalanserad bild riskerar att lämna ett intryck av människor med påbrå från våra minoritetskategorier som enbart annorlunda majoritetsbefolkningen. Kanske är detta ett uttryck för organiserandet av världen i kategorier som Hale (2004) menar reducerar osäkerhet och skapar trygget? Genom att fokusera på det annorlunda hos de föreställda *andra* skapar man möjligtvis en trygget i *vi – gruppen* som blir resultatet.

Efter en noggrann genomgång av alla ställen i böckerna där personer med minoritetspåbrå finns med är det något förvånande att hitta så pass många exempel på bias. Alla former av undersökta bias utom överklighet återkommer genomgående i läromedlet. De former av bias som dominerar är osynliggörande, obalans och selektivitet, stereotyper samt lingvistisk bias.

Liksom tidigare undersökningar påpekar presenterar läromedel ofta ett eurocentriskt synsätt (Skolverket, 2006) vilket även syns i *Wings Mini* böckerna. Tonen och språkbruket bidrar till en eurocentrisk världssyn där man bland annat använder gamla koloniala benämningar på urfolken i Australien, USA och Kanada. Kolonialiseringens början i Nya Zeeland porträtteras som en fredlig forskarutflykt och hur britterna kom att ta över Australien nämns inte. Även former av mer implicit lingvistisk bias förekommer då man bland annat inte skriver vem som förde slavar till Amerika utan väljer andra grammatiska former som osynliggör detta. Det eurocentriska perspektivet tar sig också uttryck i att minoriteters kamp för rättigheter eller länders frigörelse från kolonialism inte synliggörs. Till och med när man talar om forna kolonier i nutid ligger fokus på att britterna styrde dessa områden och mycket litet eller ingenting skrivs om människorna som bor där idag. Ofta nämns de endast som slavar och det historiska perspektivet dominerar. Även när man skriver vilka språk som talas i Sydafrika namnger man de koloniala språken men inte de afrikanska språken trots att flera bantuspråk är mycket större. Många gånger talar man också om personer med minoritetspåbrå i tredje person och de får inte själva komma till tals.

Dock är bilden annorlunda när det gäller Storbritannien där språkbruket i motsats till ovanstående behandlar åtminstone personer i Storbritannien med *subsahariskt* påbrå som briter och fullvärdiga deltagare i majoritetssamhället. Det gäller dock enbart *Wings Mini 8* men det finns även där exempel på stereotyper samt biasformen fragmentering och isolering då vissa minoritetsgrupper placeras utanför den generella kontexten i speciella kuriosaavsnitt.

Övriga länder eller minoriteter i dessa är i stort sett alla med i speciella kuriosa- eller faktaavsnitt med egen överskrift vilket gör att biasformen fragmentering och isolering dominerar. Generellt sett är bilden som framträder något som kan liknas vid homogena eller segregerade samhällen förutom i Storbritannien. I stort sett ingen fokus har lagts på människors vardagsliv utanför Storbritannien och bilden liknar mer gamla geografiböckers fakta. I beskrivningar av Australiens och Nya Zeelands befolkning osynliggör man bland annat den asiatiska migrationen till Oceanien och den procentuella sammanräkningen av befolkningen som nämns går inte ihop. Dessa avsnitt är även uttryck för biasformen obalans och selektivitet då endast en syn på människor och situationer presenteras. Länder i Afrika förknippas med krig, fattigdom samt landsbygd och djur och natur får mycket utrymme. Även

i Asien osynliggörs modernt stadsliv, ekonomisk utveckling och den ledande ställning inom teknologi och filmindustri som finns i till exempel Indien.

USA får inte mycket utrymme i detta läromedel. Det som finns och där minoriteter finns med är bilden liknande den i tidigare forskning (Ndura, 2004; Gay, 2004; Jetty, 2006) från dessa områden som visar på osynliggörande, stereotyper eller andra obalanserade bilder. Något förvånande är det stora utrymme inuiterna i Kanada får där även försök till att inkludera det moderna samhället finns med. Övriga minoriteter inklusive urbefolkning osynliggörs dock vilket ligger i linje med professor Haig-Browns (personlig korrespondens, 2007) och andra kanadensiska forskares (Benjamin, 1972) observationer. De minoriteter som finns med porträtteras inte med ett varierat urval av mänskliga färdigheter och förmågor. *African Americans* nämns endast som slavar och liksom urbefolkningen finns man inte med i nutid. Då situationen är snarlik för länder utanför Storbritannien genom hela *Wings Mini* serien liknar det Eilards (2008) fynd som visar på att minoriteter ofta finns i omoderna kontexter vilket ställs mot det nutida moderna majoritetssamhället. Ytterligare bidrar språkbruket till att skapa en dikotomi mellan minoritetsgrupper och vita européer som i motsats till asiater och latinamerikaner inte benämns som invandrare i USA.

Tyvärr är bilden ganska negativ när man tittar på exakt allt i boken som har med de minoritetskategorier som undersöks att göra och jag blev själv förvånad över resultatet. Bilden som ges är inte allsidig och jag skulle säga att det är en ensidig eurocentrisk åskådning som dominerar vilket rimmar illa med läroplanens krav på saklighet och allsidighet.

Visst är det viktigt att elever får reda på hur engelska språket spridit sig över världen historiskt men vi får inte glömma bort att det idag är ett internationellt språk som inte bara tillhör Storbritannien. Olika lika acceptabla varianter av engelska finns över hela världen och då länder med engelska som officiellt eller dominerande språk porträtteras vore det bra om fokus flyttas från Storbritannien och presenterar dessa länder som nu suveräna stater. Samtidigt bör man inte släta över kolonialismen och dess effekter utan låta elever få detta ämne belyst ur fler synvinklar. Det skulle också vara intressant att se på hur engelskan fortsätter att spridas genom bland annat modern teknologi och amerikanska TV-serier. Istället för att fokusera på kuriosafakta tror jag man skulle vinna mycket på att placera vardagliga berättelser även i länderna utanför Storbritannien. Många gånger tror man kanske att exotiska och annorlunda saker ska fånga elevernas intresse, men i en alltmer globaliserad värld, där många elever redan kommunicerar med omvärlden, är säkert de moderna och ekonomiskt framgångsrika likheterna minst lika intressanta. Dessutom riskerar man att elever i Sverige inte inser att framsteg sker i andra delar av världen och att en ny världsordning är på gång. Det kan möjligtvis leda till att vi i framtiden hamnar efter i den globala konkurrensen om jobb och utveckling. Utöver detta riskerar även stereotyper och ensidiga skildringar av människor med minoritetspåbrå att bidra till diskriminering och spä på förutfattade meningar även i Sverige. Forskning har som tidigare nämnts visat hur läromedel är med och påverkar normer och värderingar och hur de sällan ifrågasätts. Denna studie visar att det finns en fara i att se läromedel som neutrala och objektiva då de som Mattlar (2008) påpekar i högsta grad är ideologiska artefakter.

Man bör också inse att bias finns hos alla människor och inte i sig är något konstigt. Jag tycker dock att läromedel skall försöka uppvisa så få bias som möjligt olika människor beskrivs, vare sig det rör sig om genus, utseende, sexualitet, funktionsnedsättningar, kroppsbyggnad, ålder och så vidare. Det finns flera faktorer som kanske skulle kunna förklara resultatet i denna delstudie. Materialet i engelska är riktat till elever som har svårt med det engelska språket och alltför mycket eller stora textmassor kan vara jobbiga. Flera gånger hade dock bias ändå kunnat undvikas. Det skulle även kunna bero på utrymme i böckerna men i åtminstone några fall får texter om européer samt bilder på djur och natur mycket utrymme på bekostnad av annan information. Det är dock inte lätt att skriva läromedel då man både påverkas av tidigare läromedelstraditioner, ekonomi, förlag med mera men det vore bra om de låg i linje med rådande läroplan. Då det som i år kommer ut en ny läroplan undrar jag om politiker kan tänka sig att skjuta till ekonomiska resurser för att köpa nya läromedel som förhoppningsvis är skrivna med den nya läroplanen i åtanke?

8 JÄMFÖRELSE AV RESULTAT MELLAN DELSTUDIE 1 OCH DELSTUDIE 2

Båda delstudie 1 i svenska som andraspråk och delstudie 2 i engelska visar att alla minoritetskategorier som undersöks inte finns representerade i läromedlen *Tre gånger svenska* och *Wings Mini*. Flertalet av minoriteterna från våra kategorier finns med i sammanhang både med och utan de bias vi undersöker. I båda läromedlen finner vi alla sju former av bias; osynliggörande, stereotypisering och generalisering, obalans och selektivitet, överklighet, fragmentering och isolering, lingvistisk bias samt kosmetisk bias. I *Tre gånger svenska* dominerar stereotypisering och generalisering medan man i *Wings Mini* kan hitta alla formerna av bias i nästan lika stor utsträckning med undantag för överklighet och kosmetisk bias.

De tydligaste skillnaderna läromedlen emellan har dels med språkbruket att göra och dels med porträtteringen av kolonialismen. Språkligt skapas i *Tre gånger svenska* en dikotomi mellan svensk och invandrare vilket resulterar i att människor med minoritetspåbrå i flera fall inte räknas som svenskar. I *Wings Mini*, när det gäller Storbritannien, används språket uttryckligen till att inkludera människor med åtminstone subsahariskt påbrå som briter. Läromedlet i engelska har dessutom en något förskönande bild av kolonialismen vars negativa sidor tonas ned och effekterna utelämnas. Kampen för frigörelsen från den koloniala makten osynliggörs också till skillnad från läromedlet i svenska som andraspråk där man visar en annan bild. Alltifrån negativa effekter i samband med kolonialiseringen till länders frigörelse under 1900-talet tas upp. Det är något förvånande att man i ett läromedel i engelska inte tar upp den kamp för social rättvisa som bland andra Martin Luther King förde vilken lyfts fram i *Tre gånger svenska*.

Ytterligare en punkt där läromedlen skiljer sig åt är förekomsten av namn ur minoritetskategorierna vilka finns representerade i *Tre gånger svenska*, om än många gånger kosmetiskt. Den språkliga mångfalden i *Wings Mini* är osynliggjord då inga namn från minoritetskategoriernas språk finns representerade i USA, Storbritannien, Australien och Nya Zeeland.

Båda dessa studier visar att man behöver jobba med förekomsten av bias i läromedel oavsett om målgruppen är elever med svenska som andraspråk eller alla elever i svenska skolan.

9 SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Denna studie använder begreppet bias som verktyg för att titta på snedporträttering av bland annat minoriteter i läromedel. Bias är en tankehandling som är grundad i ens personliga världssyn på bekostnad av andra lika giltiga synsätt som vårt eget. Ofta tar den sig uttryck i stereotyper och andra former av snedporträttering. Vi valde att fokusera på sju olika sorters bias; osynliggörande, stereotypisering och generalisering, obalans och selektivitet, överklighet, fragmentering och isolering, lingvistisk bias samt kosmetisk bias för att se om dessa fanns att hitta i läromedel i svenska som andraspråk och engelska. Läromedlen som undersöktes var tre textböcker ur serien *Tre gånger svenska* och tre böcker ur serien *Wings Mini* vilka är en kombination av textbok och övningsbok för så kallade svaga elever. Båda läromedlen riktar sig först och främst till elever i år 7 till 9 i grundskolan.

Studiens syfte är att undersöka och synliggöra förekomsten av bias och samtidigt titta på vilka minoriteter som finns representerade i ovanstående läromedel. Utöver detta vill vi se hur porträtteringen av de minoriteter som finns med ser ut.

Vi frågade oss vilka minoriteter som fanns med och hur dessa porträtterades, om det fanns bias i porträtteringen, vilken sorts bias som dominerade samt hur skillnader i bias tog sig uttryck i de båda läromedlen?

Resultatet av analysen visar att både läromedlet i svenska som andraspråk och läromedlet i engelska ger uttryck för alla sju sorters bias. Det bias som dominerar i *Tre gånger svenska* är stereotypisering och generalisering medan man i *Wings Mini* generellt hittar lika många exempel på alla undersökta bias med undantag för överklighet och kosmetisk bias som inte är lika framträdande. Tidigare forskning (Eilard, 2008; Karlsson, 2004; Mattlar, 2008; Runblom i Skolverket, 2006) där porträttering av minoriteter berörs visar i likhet med denna studie att nationella svenska minoriteter antingen inte finns med eller är ensidigt porträtterade och ofta separerade från majoritetssamhället. Samma resultat gäller för länderna USA, Kanada, Australien och Nya Zeeland i läromedlet *Wings Mini* och även där visar forskning (Gay, 2004; Ndura, 2004) från dessa länder på osynliggörande och snedporträttering i deras läromedel.

I *Tre gånger svenska* får den nationella minoriteten judar en hel del textutrymme även om fokus ligger på andra världskriget. De synliggörs i nutid då författare med judiskt påbrå presenteras. Urfolket samer, tornedalingar och sverigefinnar finns dock inte med och den nationella minoriteten romer är kortfattat och stereotypt presenterad i en text från sjuttioalet men osynliggjorda i nutid. I likhet med Mattlars (2008) fynd i SFI läromedel är det svenska samhällets historiska mångfald osynliggjord och ingen av de undersökta skolböckerna lever upp till läroplanens krav på att eleverna ska få kunskap om våra fem nationella minoriteter och deras historia, språk, kultur och religion.

När det gäller övriga minoriteter finns dessa representerade i *Tre gånger svenska* även om det ofta rör sig om kosmetisk bias. Denna bias ger en känsla av mångfald fast en närmare analys visar att minoriteter får väldigt lite textutrymme och inte många författare med

minoritetspåbrå finns representerade. Många dikter, verkliga texter i form av tidningsartiklar samt boksammanfattningar finns inkluderade i detta läromedel men i stort sett inga utomeuropeiska författare finns med trots att detta ämnes kursplan påpekar vikten av att eleverna kommer i kontakt med skönlitteratur från andra delar av världen. I de fall vi får läsa om andra delar av världen är författarna inte från länderna som porträtteras. I *Wings Mini* är minoriteter med ~~latinamerikanskt~~ påbrå i stort sett inte med och personer med ~~arabiskt~~ påbrå är helt uteslutna oavsett vilket land som porträtteras.

Något märkligt är att läromedlet i svenska som andraspråk tar upp minoriteters kamp för sociala rättigheter i USA och kampen för självständighet ur brittiskt kolonialvälde medan detta tonas ned eller inte alls finns med i *Wings Mini*. I samma anda är synen på kolonialism olika porträtterad där man i *Tre gånger svenska* synliggör det lidande som följde i kolonisationens spår medan tonen i *Wings Mini* snarare porträtterar kolonialismen som fredlig och osynliggör dess negativa effekter. Detta läromedel präglas också av en mycket eurocentrisk världssyn vilken skapar dikotomier mellan vita européer och andra grupper i USA. Även i porträttering av länder som Indien och Sydafrika lyfts de koloniala språken fram men de lokala nationella språken osynliggörs genom att inte namnges. Detta ligger i linje med skolverkets rapport (2006) som kommer fram till att det europeiska behandlas mer positivt medan länder utan större anknytning till Europa beskrivs i mer negativa termer. Både läromedlen i svenska som andraspråk och engelska målar upp en bild, av framför allt afrikanska länder, som fokuserar på fattigdom, krig och elände samtidigt som den ekonomiska samtida framgången och moderniteten osynliggörs. Den gång någon person ur minoritetskategorierna får komma till tals i *Tre gånger svenska* träder en balanserad bild fram som synliggör Indiens moderna samhälle och framgång utan att idyllisera bilden. Detta läromedel har även i sista boken med ett avsnitt där etnocentrism diskuteras och man påpekar att det finns fler än ett sätt att se på saker och ting. Trots detta finns det mycket bias bland annat i form av generaliseringar, stereotyper och osynliggöranden i texter som handlar om fiktiva personer, men i texter där personer ur verkligheten beskriver tillvaron ges en mer varierad, mångfacetterad och positiv bild. En förklaring skulle kunna vara att både läromedelsförfattarna och andra författare vars texter finns med i läromedlen möjligtvis återspeglar sin egen världssyn på bekostnad av andra alternativa synsätt. Man kan fråga sig hur läromedlen hade sett ut om alla texter där människor med minoritetspåbrå finns med hade skrivits av respektive minoritet idag?

Något som skiljer läromedlen åt är att man i *Wings Mini* genom språkbruket inkluderar åtminstone personer med ~~subsahariskt~~ påbrå i termen brittisk medan man i *Tre gånger svenska* genomgående bygger upp en dikotomi mellan majoritetssamhälle och minoriteter i form av motsattpar som *svensk- invandrare* eller *svensk – romsk*. På det stora hela ger dock inget av läromedlen en balanserad bild som porträtterar människor av minoritetspåbrå med ett varierat urval av mänskliga färdigheter, attribut och förmågor.

Man bör dock fråga sig om inte resultatet i denna studie kan förklaras med sådant som låg ålder på målgrupp, begränsat utrymme eller kanske specifika krav från läromedelsförlag. Någon av dessa faktorer skulle kunna påverka i enstaka fall men generellt handlar det om språkbruk och prioriteringar. Det måste vara jättesvårt att skriva och sätta ihop läromedel men

det bör inte finnas så här mycket bias med tanke på att läroplan och kursplaner bör tas i beaktande. Vi menar att en mångfacetterad porträttering av människor och länder borde vara möjlig där både det intressanta annorlunda och det som inte är lika annorlunda lyfts fram. Man bör inte försöka gömma något och alla samhällen borde presenteras i ett spektrum av allt mellan rikt - fattigt, landsbygd - storstad och så vidare.

Läromedel är även en stark faktor i samhällets värdeförmedling och om den världssyn som förmedlas inte är allsidig har skolan misslyckats med tanke på läroplanens krav. Mycket krävs av lärarna som måste försöka filtrera och välja ut textmaterial som ligger i linje med skolans värdegrund om alla människors lika värde. I likhet med Wickström (2011) tror vi att alla lärare behöver utbildning i det han kallar för didaktisk textkompetens för att höja kvalitén på svensk skola genom att bland annat kritiskt granska och välja undervisningsmaterial. Trots att forskning om läromedel (Mattlar, 2008; Eilard, 2008; Runblom i Skolverket, 2006; Palmgren, 2000) kommer fram till att stereotyper, infantilisering och snedporträttering förekommer är det ett svårhanterligt fenomen. Ofta saknas det begrepp som knyter ihop problematiken utan att infektera diskussionen vilken tenderar att glida in på frågor om rasism och diskriminering. Bias behöver inte vara uttryck för rasism eller främlingsfientlighet utan är oftast exempel på en ensidig omvärldsuppfattning vilket är en del av den mänskliga naturen. Med begreppet bias konkretiseras problemet och man har något gripbart att jobba vidare på. Man bör försöka minimera bias i läromedel och i undervisning då skolans uppgift bland annat är att fostra kritiskt tänkande samhällsmedborgare och inte enbart presentera en åskådning. Därför anser vi att begreppet bias bör användas i svensk läromedelforskning och lärarutbildning. I engelsktalande länder talar man sedan länge om *curriculum bias* eller *textbook bias* när man tittar på porträttering av grupper, vare sig det rör sig om genus, ålder, utseende, sexualitet, politik eller andra ideologiska grupperingar. Bias som analytiskt verktyg går att applicera på vilken grupp som helst och kan synliggöra saker som annars riskerar att obemärkt passera förbi.

I en global värld som står inför omvälvande förändringar, där en möjligtvis ny världsordning står för dörren, är det viktigt att vi inte berövar våra elever möjligheten att se saker ur olika perspektiv. Att i den så kallade västvärlden se asiatiska länder som Indien eller en hel kontinent som Afrika ur endast ett föråldrat perspektiv riskerar att invagga oss i falsk trygghet och ta vår fördelaktiga standard och möjligheter för givna. Dessutom riskerar fördomar att öka om bara en negativ eller mindre fördelaktig bild visas upp av andra länder eller minoriteter.

Frågan om bias i läromedel är även en politisk fråga, speciellt med tanke på pågående skolreform. Det är möjligt att nuvarande läromedel inte kommer att vara kompatibla med innehåll i ny läroplan, nya kursplaner och betygskriterier. Vi frågar oss om det är rimligt att ett skolsystem görs om men fortsätter att ha gamla läromedel? Detta med hänsyn till att forskning (Mattlar, 2008; Eilard, 2008) visar att informationen i läromedel ofta uppfattas som allmängiltig sanning och sällan utsätts för granskning.

10 KÄLLFÖRTECKNING

- Arvidsson, G. (red.) (2000). *Tre gånger svenska: texter i teman. 1, Textbok*. 1. uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Arvidsson, G. (red.) (2002). *Tre gånger svenska: texter i teman. 2, Textbok*. 1. uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Arvidsson, G. (red.) (2004). *Tre gånger svenska: texter i teman. 3, Textbok*. 1. uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Assembly of First Nations, <http://www.afn.ca/> (2011-04-26)
- Axelson, R. D., Solow, C. M., Ferguson, K. J. & Cohen, M. B. (2010). Assessing Implicit Gender Bias in Medical Student Performance Evaluations. *Evaluation & the Health Professions*, vol. 33, nr. 3. 365-385.
- Banks, J. A. & McGee, C. A., Banks (red:er), *Multicultural Education: Issues and Perspectives*, 5th ed. Hoboken, NJ. John Wiley & Sons, Inc.
- Benjamin, H. H. (1972). Teaching Process and the Curriculum. *Educational Studies*, vol. 3, nr. 2. 116-117.
- Eckert, P. & McConnell-Ginet, S. (2003). *Language and gender*. Cambridge: Cambridge University Press
- Eilard, A. (2008). Modern, svensk och jämställd: om barn, familj och omvärld i grundskolans läseböcker 1962-2007 . Diss. Lund : Lunds universitet, 2008
- Esaiasson, P. (2007). Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad. 3. [rev.] uppl. Stockholm: Norstedts juridik
- Gay, Geneva (2004). Beyond *Brown*: Promoting Equality Through Multicultural Education. *Journal of Curriculum and Supervision*, vol. 19, nr. 3. 193-216.
- Glover, M., Glover, R., Hedberg, B., Malmberg, P., Andersson, A-L. & Winther, Y. (2002). *Wings Mini 7. [Elevbok]*. 1. uppl. Stockholm: Natur och kultur
- Glover, M., Glover, R., Hedberg, B., Malmberg, P., Andersson, A-L. & Winther, Y. (2003a). *Wings Mini 8. [Elevbok]*. 1. uppl. Stockholm: Natur och kultur
- Glover, M., Glover, R., Hedberg, B., Malmberg, P., Andersson, A-L. & Winther, Y. (2004a). *Wings Mini 9. [Elevbok]*. 1. uppl. Stockholm: Natur och kultur
- Glover, M., Glover, R., Hedberg, B., Malmberg, P., Andersson, A-L. & Winther, Y. (1999). *Wings Mini 7. Lärarhandledning*. 1. uppl. Stockholm: Natur och kultur
- Glover, M., Glover, R., Hedberg, B., Malmberg, P., Andersson, A-L. & Winther, Y. (2003b). *Wings Mini 8. Lärarhandledning*. 1. uppl. Stockholm: Natur och kultur

- Glover, M., Glover, R., Hedberg, B., Malmberg, P., Andersson, A-L. & Winther, Y. (2004b). *Wings Mini 9. Lärarhandledning*. 1. uppl. Stockholm: Natur och kultur
- Government of Jamaica (2011). <http://www.jis.gov.jm/news/120-ministers-speeches/24926-PMspeeches--independence-day-message-by-the-prime-minister-of-jamaica-the-hon-bruc> (2011-03-20)
- Grendstad, G. & Sundback, S. (2003). Socio-Demographic Effects on Cultural Biases: A Nordic Study of Grid-Group Theory. *Acta Sociologica*, vol. 46, nr. 4. 289-306.
- Hale, H. E. (2004). Explaining Ethnicity. *Comparative Political Studies*, vol. 37 nr. 4, 458-485.
- Jetty, M. (2006). History Through Red Eyes: A Conversation with James Loewen. *Phi Delta Kappan*, Vol. 88, nr. 3. 218-222.
- Karlsson, T. (2004). *Exotiska renskötare och trolltrummans magi. Samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*. Inst. För barn och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning Umeå Universitet 2004.
- King, D, & Domin, D. S. (2007). The Representation of People of Color in Undergraduate General Chemistry Textbooks. *Journal of Chemical Education*, vol. 84, nr. 2. 342-345.
- Lundgren, G., http://www.gunilla-lundgren.se/bocker_omromer.htm (2011-04-26)
- Mattlar, J. (2008). *Skolbokspropaganda?: en ideologianalys av läroböcker i svenska som andraspråk (1995-2005)* . Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2008
- Motturi, A. (2007). *Etnotism: en essä om mångkultur, tystnad och begäret efter mening*. Göteborg: Glänta produktion
- Munday, J. (2001). *Introducing translation studies: theories and applications* . London: Routledge
- Murdoch University, <http://www.mcc.murdoch.edu.au/readingroom/3.s/hodge.htm> (2010-10-26)
- Nagel, J. (1994). Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture. *Social Problems*, vol. 41, nr. 1. 152-168.
- Ndura, E. (2004). ESL and Cultural Bias: An Analysis of Elementary Through High School Textbooks in the Western United States of America. *Language, Culture & Curriculum* vol. 17, nr. 2. 143-153.
- Nova Scotia Department of Education (2001). *Bias Evaluation Instrument*. http://www.ednet.ns.ca/pdfdocs/studentsvcs/bias_evaluation/bias_eval_ss.pdf (2011-04-26)

- Palmberg, M. (2000). *Afrikabild för partnerskap?: Afrika i de svenska skolböckerna*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet
- Psykologiguiden, <http://www.psykologiguiden.se> (2011-04-26)
- Regeringskansliet, <http://www.regeringen.se/sb/d/2574/a/13897> (2011-04-26)
- Romare, C. & Eriksson, D. (2008). *Från stigmatisering till etnisk minoritet. Om framställningen av resande i forskning och läroböcker*. Malmö. Malmö högskola.
- Runblom, H. (2006). Etnisk tillhörighet. I: Skolverket *I enlighet med skolans värdegrund?: en granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*. Rapport 285.
- Sadker, D. & Sadker, M. (2004). Gender Bias: From Colonial America to Today's Classrooms. I: J. A. Banks & C. A. McGee Banks (red:er), *Multicultural Education: Issues and Perspectives, 5th ed.* (s. 137-156). Hoboken, NJ. John Wiley & Sons, Inc.
- Sadker, D. & Zittleman, K. R. (2006). Gender Bias: From Colonial America to Today's Classrooms. I: J. A. Banks & C. A. McGee Banks (red:er), *Multicultural Education: Issues and Perspectives, 6th ed.* (s. 137-156). Hoboken, NJ. John Wiley & Sons, Inc.
- Sherman, J. E. (2010). Multiple Levels of Cultural Bias in TESOL Course Books. *RELC Journal, vol. 41, nr. 3.* 267-281.
- Skolverket (2006) *I enlighet med skolans värdegrund?: en granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*. Rapport 285. <http://www.skolverket.se> (2011-04-26)
- Skolverket (2000a). *Kursplan för Engelska*. www.skolverket.se (2011-04-26)
- Skolverket (2000b). *Kursplan för Svenska som andraspråk*. www.skolverket.se (2011-04-26)
- Skolverket (2011) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet Lgr 11*. www.skolverket.se (2011-04-26)
- Skolverket (2011b) <http://www.skolverket.se/sb/d/203/a/17272> (2011-05-21)
- Skolverket (1994). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94*. www.skolverket.se (2011-04-26)
- South Africa Info, <http://www.southafrica.info/about/people/language.htm> (2011-04-26)
- Sveriges television, <http://svt.se/svt/jsp/crosslink.jsp?d=89671&a=2321926> (2011-04-26)
- Trinity College, <http://www.trinity.wa.edu.au/plduffyrc/indig/default.htm> (2007-10-03)
- UR (2010). www.ur.se/id/161673 (2011-04-26)
- U.S. Census bureau, <http://www.census.gov/> (2011-04-26)

UTNE Reader, <http://www.utne.com> (2011-04-26)

Venuti, L. (red.) (2004). *The translation studies reader*. 2. ed London: Routledge

Wickström, J. (2011). Didaktiskt textkompetens. I: Malin Löfstedt (red.) *Religionsdidaktik*. Lund. Studentlitteratur.

Wickström, J. (2008). *Våra förfäder var hedningar: nordisk forntid som myt i den svenska folkskolans pedagogiska texter fram till år 1919*. Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2008

Zittleman, K. & Sadker, D. (2002-2003). Teacher Education Textbooks: The Unfinished Gender Revolution. *Educational Leadership*, vol. 60, nr.4.59-63.